

2020/2.

JÖSZ JOGTUDOMÁNYI SZEMLE

2020. évfolyam 2. szám

A természetjog védelmében
4. oldal

**Adalékok a polgári átalakulás alkotmánytörténeti
előzményeihez**
22. oldal

**A közszereplők személyiségi jogainak polgári jogi
védelme különös tekintettel a jóhírnév és becsület
védelmére**
33. oldal

**Humángenetika és büntetőjog: A génszerkesztésre
adható jogi válaszok**
55. oldal

ALAPÍTVÁNY

JÖSZ JOGTUDOMÁNYI SZEMLE

Impresszum

Főszerkesztők: Bordács Bálint és Kolláth Mihály Gábor

A szerkesztőbizottság tagjai:

Gellér Balázs, Hack Péter, Koltay András, Menyhárd Attila, Nagy Marianna, Somssich Réka, Bordács Bálint, Kolláth Mihály Gábor

Lektorálta: Takács Enikő

Belső tervezés és grafikai munkák: Kolláth Mihály Gábor

Kiadja: Jogászok Önképző Szervezetéért Alapítvány

Székhely: 1025 Budapest, Pusztaszeri út 70/ a. II//1.,

Levelezési cím: 1056 Budapest, Szerb utca 3.

alapitvany@josz.org

A kiadásért felel: Dr. Nagy Dániel, a Kuratórium elnöke

Nyomdai munkák: Robinco Nyomda

ISSN: HU ISSN 2732-1916

Kapcsolat: szemle@josz.elte.hu

Lapzárta: 2020. december 24.

© Bordács Bálint, Kolláth Mihály Gábor (2020)

© A szerzők (2020)

© Jogászok Önképző Szervezetéért Alapítvány (2020)

Minden jog fenntartva. All rights reserved.

2020. évfolyam 2. szám (2020/2.)

A JÖSz Jogtudományi Szemle a Jogászok Önképző Szervezetéért Alapítvány által kiadott jogtudományi folyóirat, melyben a Joghallgatók Önképző Szervezete Szakkollégium jelenlegi és alumni tagjai publikálják tudományos igénygel írt munkáikat. A publikációk szakmai színvonalát konzulensi rendszer keretében ellenőrizzük, a Szemle szakmai minőségének felügyeletére szerkesztőbizottság működik.

Tartalomjegyzék

Főszerkesztői köszöntő	3. oldal
Tanulmányok:	
Filemon Norbert: <i>A természetjog védelmében</i>	4. oldal
Heil Kristóf Mihály: <i>Adalékok a polgári átalakulás alkotmánytörténeti előzményeihez</i>	22. oldal
Kolláth Mihály Gábor: <i>A közszereplők személyiségi jogainak polgári jogi védelme különös tekintettel a jóhírnév és becsület védelmére</i>	33. oldal
Nagy Anna Mariann: <i>Humángenetika és büntetőjog: A génszerkesztésre adható jogi válaszok</i>	55. oldal

Főszerkesztői köszöntő

Tisztelt Olvasó!

Fél évvel ezelőtt indítottuk útjára a JÖSz Jogtudományi Szemlét, mellyel elsődleges célunk, az volt, hogy a Joghallgatók Önképző Szervezete Szakkollégium, illetve a Joghallgatók Önképző Szervezete Egyesület jelenlegi és alumni tagjainak olyan publikációs felületet biztosítsunk, amely kapcsolatot létesít a szerzők egyéni tudományos teljesítménye és a JÖSz, mint jogszakmai műhely között.

Az első szám megjelenése után örömmel láttuk, hogy mind a JÖSz közössége, mind a „külső” közönség körében nagy sikert aratott lapunk, olyan mértékű volt az érdeklődés kiadványunk után, hogy az eredetileg tervezett lapszámot meg kellett duplázunk, nagyobb mennyiségben kellett terjesztenünk a kiadványt. Köszönjük szépen ezen bizalmat és támogatást, melyet Tisztelt Olvasóinktól kapunk!

Ezen, második számban az előzőhöz hasonlóan négy tanulmánnyal ismerkedhetnek meg olvasóink, melyet fiatal és lelkes kutatók, valamint a saját területükön kiemelkedő sikereket elérő egyetemi hallgatók írtak.

Akárcsak az eddigiekben, ezúttal is külön köszönettel tartozunk a Szemle Szerkesztőbizottságának, akik, mint a jogtudomány széles körben elismert hazai képviselői szakmai iránymutatásukkal segítik színvonalas működésünket.

Dr. Bordács Bálint
Dr. Kolláth Mihály Gábor
Főszerkesztők

Tanulmányok

Filemon Norbert*

A természetjog védelmében

Absztrakt: Bemutatom a természetjogi hagyomány eredetét és lényeges jellemzőit. Ezt követően osztályozom a természetjogi elméleteket. Különös figyelmet szentelek a jogpozitivizmusnak, mint a természetjog megkerülésére tett kísérletnek, majd értékelem a hagyománnyal szemben megfogalmazott klasszikus ellenvetéseket.

I. BEVEZETÉS

A természetjog egy kortárs jogász fülének idegenül csengő kifejezés, pedig a nyugati kultúra szegletkövéről van szó, ami a XIX. századig a filozófiai fősodorba tartozott. Az európai jogtörténet két évezredéből világosan kiderül, hogy úgy tekintettek a természetjogra, mint a jó és rossz cselekedetek megkülönböztetésének végső zsinórmértékére, az örök és változhatatlan igazságosság eszméjére, amelyet az emberi hatalom kifejez, vagy ki kellene fejeznie. A törvényhozói akarat felett áll, mert a törvényalkotókat is köti. A történelem során alapja volt a társadalmi és politikai intézményeknek, inspirációt adott a konzervatív vagy éppen a forradalmi szemléletnek.ⁱ

Már Arisztotelész megkülönböztette az államonként változó, ember alkotta pozitív jogot az univerzális természetjogtól. Az előbbinek nincs belső morális értéke, és érvényességét az államtól nyeri, míg az utóbbi mindenhol érvényben van, akkor is ha nem elfogadott. A természetjog különösen a sztoikusok között volt népszerű, akik a “természet szerint élni” elvét hirdették. Némileg félrevezető módon, Gaius a népek jogával, a nemzetközi jog elődjével szinonim értelemben használta.ⁱⁱ A *ius gentium* és a *ius civile* mellett a *ius naturale* is a jog hagyományos felosztásának része. A természetjog végső forrása Isten, és a pozitív jog értelmezésére, értékelésére szolgál.ⁱⁱⁱ A tételes jogot az igazságosság alapelveire kell építeni, a jogelméletben általános erkölcsi elveket pedig tételes jogszabályok formájában kell specializálni.^{iv}

* A Szerző a Pázmány Péter Katolikus Egyetem végzős joghallgatója. A Szerző elérhetősége: filemon.norbert@gmail.com

A természetjogi hagyomány története felöleli Arisztotelész, a fontosabb római jogászok, a középkori kommentátorok és a felvilágosodás természetjogi iskolájának történetét, de még a modern kor históriáját is.^v A természetjogra Aquinói Szent Tamás szintézise gyakorolta a legnagyobb hatást. A *ius naturalé*val foglalkozó gondolkodók élesen kritizálták az igazságosság és igazságtalanság, általánosabb értelemben, a helyes és a helytelen, még generálisabban fogalmazva, a jó és a rossz konvencionális felfogását, az emberi cselekedeteket, ügyeket és intézményeket illetően.^{vi}

A tudományos igényű definíció így szól: a természetjog normatív etikai elmélet, amely azt állítja, hogy az erkölcsi normák forrása és alapja az emberi természet és a dolgok természete. A hagyomány két lényeges fogalomra épül: a természetre és a jogra (*ius*) vagy törvényre (*lex*). A “természet” fogalma a görög-római filozófia eredménye. Az ókori filozófusok a természetes teleológia állítása mellett érveltek. Ez azt jelenti, hogy az emberek belsőleg bizonyos célokra vannak irányozva, amelyek által elérhetik a kiteljesedést, a boldogságot. A “törvény” komponens ősi, amely Izraelből ered, és egy transzcendens Isten morális parancsait jelenti.^{vii} A kereszténység hamar magáévá tette a gondolatot.^{viii} Szent Pál úgy ír a törvényről, mint ami minden embernek a szívébe van írva.^{ix} A természetjogi hagyomány a két kulturális örökség kapcsolatának története. De pontosan hogyan vannak a természetbe írva a morális normák? Ha Isten a moralitás végső forrása, akkor miért nem fölösleges a természet szerepe? Keletkeztet-e a természet Istentől függetlenül erkölcsi normákat? A természetjog örök problémáira a filozófusok és teológusok markánsan eltérő válaszokat adtak az évszázadok során, ezért a természetjogi hagyományt nem a válaszok, hanem inkább a kérdések kötik össze.^x

A nyugati világban a XIX. század közepétől a XX. század közepéig a természetjog legnagyobb riválisa, a jogpozitivizmus élte virágkorát. Ekkor a jogra úgy tekintettek, mint a hatalom, a dominancia és a parancs megnyilvánulására. Szuverén személyek vagy testületek akaratnyilvánítással határozták meg a politikai közösségeknek, hogy hogyan kell viselkedniük. A parancsok érvényesülését pedig szankciók kilátásba helyezésével igyekeztek kikényszeríteni. A jogbölcselet területén a természetjog iránti érdeklődés újbóli megerősödésében az játszott kulcsszerepet, hogy a jogpozitivizmus képtelen volt a második világháborút követő nürnbergi perek teoretikus megalapozására.

A voluntarista hagyományba tartozó jogpozitivista felfogás ugyanis nem adhatott kielégítő magyarázatot az emberiség elleni büntett tényállásának elméleti alátámasztására.^{xi} A kontinentális irányzat vezéralakja, Hans Kelsen már 1929-ben elismerte, hogy a jogpozitivismussal szemben egyfajta reakció alakult ki, ami a metafizika reneszánsza, és így a természetjogi elmélet reneszánsza. Ennek alapvető okait az első világháború hozta a felszínre. Megrendültek a társadalmi alapok, és olyan érdekcsoportok csaptak össze egymással, amelyek azt gondolták, hogy célt érhetnek, ha igényeiket a “jog” illuzórikus fogalmára alapozzák.

Az emberek azonban nem tudják könnyen elengedni az igazságosság és jog objektív elveit, akár a transzcendens természetjogról, Isten természetéről, vagy bármely más formájáról beszélünk. Nagyon kevesen tagadják az ilyen alapelvek szükségességét, de komoly vita van arról, hogy miként lehet ezeket megalapozni. A természetjogász egyik legnagyobb problémája éppen az, hogy az emberi természet értelmezését az univerzum teleologikus nézetéhez kötötték, amit látszólagos módon megsemmisített a modern természettudomány. Ezzel együtt a természetjogot a kezdetektől fogva belső viták jellemzik,^{xii} és a meghatározásai radikálisan eltérnek attól függően, hogy milyen jelentést adunk kulcsfogalmainak.

II. A TERMÉSZETRŐL

A természetről alkotott felfogásunk szerint megkülönböztetjük (1) a teológiai, (2) a biológiai-naturalista, (3) és az ember értelmére építő természetjogot.^{xiii} A “természet” kifejezés alatt ugyanis érthetjük az Isten által teremtetett kozmikus természetet. A teológiai természetjog sokszínű, mert a hit és értelem, illetve a természet és kegyelem kapcsolatáról alkotott nézetek fényében több különböző iskolája alakult ki. Ide tartozik a neotomista, a transzcendentális tomista, a neoaugusztiniánus vagy az augusztiniánus-tomista irányzat.^{xiv}

Az is lehetséges, hogy biológiai természetről beszélünk. Jó példa erre Ulpianus felfogása, aki azt állította, hogy: “a természetjog az, amire a természet tanított meg minden élőlényt”.^{xv} A Teremtő olyan alapelveket épített be a teremtetett világba, amelyek ösztönösen vagy racionálisan megismerhetők. Klasszikus példa erre a külső támadásokkal szembeni önvédelem gondolata. Az önfenntartás ösztöne nem változott az idők során, része az ember természetének, és az állatokra is jellemző közös vonása az emberiségnek.^{xvi}

Az ember értelmes természetére is gondolhatunk, amely szintén Istentől származik, és lehetővé teszi, hogy komolyabb képzettség nélkül meg tudjuk különböztetni a jót a rossztól. Ennek tipikus példája a Lukács evangéliumában is megjelenő arany szabály, amely kimondja, hogy: “amit akartok, hogy veletek tegyenek az emberek, ti is tegyétek velük”. A biológiai és az értelmes természet komponens is szükséges, és egymást kiegészítő szerepe van a természetjogi hagyományban.^{xvii}

A klasszikus természetjogi tant megalapozó természetfogalom egy Platón tanítványtól, Arisztotelészről származik. Ebben a koncepcióban a természet értelmes, de jobban hasonlít egy tavasszal kifejlődő tulipánhagymához, mint a háromszög matematikai definíciójához. Az arisztotelészi fogalom nem statikus, hanem dinamikus. Ahogy Alfred Verdross fogalmazott: “Minden változó lény állandó mozgásban van csírájától kifejlődéséig, potenciától az aktusig, a dünamisztól az energieiáig. Egy dolog lényegét nem egy tetszés szerinti időben készült pillanatfelvétel révén, hanem kiteljesedésének állapotából lehet felismerni. A lényeg ugyan már a csírában rejtőzik, hiszen abban van, de csak a kiteljesedés állapotában bontakozik ki teljesen”.^{xviii}

Aquinói Szent Tamás két dolgot ért a természetes szó alatt. Az egyik az, hogy a természettörvény alapelvei megismerhetők az emberi elme természetéből kifolyólag. A másik pedig az, hogy az emberi javak a természetünkön alapszanak.^{xix} Hervada szerint a természetjog két alapvető állítása, hogy léteznek olyan dolgok, amelyeket az emberi személynek tulajdonítunk az ember természeténél fogva, és léteznek az egyenlőség olyan mércéi, amelyek nem megállapodáson alapulnak, hanem természetesek.^{xx}

III. A TÖRVÉNYRŐL (IUS ÉS LEX)

III. 1. Ius

A ius szó Jupiter nevéből ered, aki az ősi római vallásban az ég és a vihar istene, az istenek királya volt. Ezzel együtt Jupiter a római államvallás, jogrendszer és társadalmi rend fő istensége. A ius kifejezés nem egyértelmű. A legtöbb esetben törvénynek kell fordítani, amennyiben a jogrend objektív értelmében használjuk. Ez arra az esetre is érvényes, ha a normák, szabályok és mércék egészére használjuk. Azonban a szó szubjektív értelmében jelenthet alanyi jogot is. Jelenthet még egy jogterületet, egy személy státuszát, vagy például azt

a helyet, ahol a praetor alkalmazza a jogot. Celsus szerint a ius: “a jog a jó és a méltányos művészete”.^{xxi} Paulus pedig a természetjog kapcsán azt mondja, hogy: “a jog kifejezést többféleképpen használjuk: egyszer úgy, hogy azt nevezzük jognak, ami mindig jó és igazságos, mint pl. a természetjog”^{xxii}. A negyedik századtól kezdve jelent meg a directum kifejezés a jogi szakkifejezések között. Ebben a szóban a morális és jogi dimenziók elválaszthatatlanul összekapcsolódtak, hiszen a ius directum a helyes utat határozza meg a polgárok számára a civil életben.^{xxiii}

III.2. LEX

A lex különbözik a ius-tól, de kiegészíti azt. Cicero azt írja, hogy “a törvény nem más, mint a gyakorlatban megmutatkozó bölcsesség, melynek az a lényege, hogy a helyes cselekvést megparancsolja, a helytelent pedig megtiltsa”.^{xxiv} Fontos megjegyezni, hogy Cicero szerint a jog eredetét a törvényből kell levezetni, mert a törvény a természetben működő erő, a gyakorlati kérdésekben bölcsen eligazodó ember értelme és gondolkodásának alapelve, a jog és a jogtalanság mércéje.^{xxv} A köznyelvben azt kell törvénynek tekinteni, ami írott formában rögzített, de a jog megalkotása során a legfőbb törvényből kell kiindulni. Ez a törvény már az írott törvények és a polgári közösségek létrejövedele előtt is létezett. A lex jelenthetett még statútumot is. C. Ateius Capito szerint pedig: “a törvény a nép vagy a köznép általános érvényű rendelkezése a magistratus indítványára”.^{xxvi} A ius a jogászok morális tekintélyének terméke, a lex viszont a magisztrátusok és a népgyűlések kötelező erejének eredménye. Az előbbi mélyen kötődik az auctoritas, az utóbbi a potestas fogalmához. A lex, mint lex divina positiva a kinyilatkoztatás bibliai parancsolatait jelenti, amely nagy hatást gyakorolt a természetjogi hagyományra. A középkorban Aquinói Szent Tamás dolgozta ki a természet és törvény szintézisét, különösen a Summa Theologiae I-II qq. 90-7. érdemel megkülönböztetett figyelmet, ami jelentős hatást gyakorolt a metaetika és a jogtudomány területén egyaránt.^{xxvii} Ez a házasság azonban a modernitás alkonyán komoly kísértéseknek lett kitéve.

IV. HOGYAN KLASSZIFIKÁLHATÓ A TERMÉSZETJOG?

A természetjog vizsgálata során két kulcskérdés merül fel. Az első ontológiai, a második episztemológiai jellegű. Mi a természetes ebben a jogban? Hogyan ismerjük meg ezt a jogot? Ezzel összefüggésben Russell Hittinger három területre osztja a természetjogi megközelítéseket. Az első szerint (1) a természetjog olyan állítások és alapelvek együttese,

amelyek elsőrendűek a praktikus megismerés során. A második szerint (2) a természetjog az emberi természet tulajdonságaiból vezethető le. A harmadikban (3) egy isteni törvényhozó rendelkezéseit jelenti. Az első ismeretelméleti, a második lételméleti, a harmadik teológiai megközelítés.^{xxviii} Egy bevett osztályozást alapul véve, pedig beszélhetünk klasszikus, modern és neoklasszikus/új természetjogról.

IV.1. KLASSZIKUS TERMÉSZETJOG

A klasszikus természetjogi eszme Szókratész nevéhez fűződik. A gondolatot Platón, Arisztotelész, a sztoikusok és a keresztény teoretikusok fejlesztették tovább.^{xxix} A természetjog alapvető kérdése a következő: “Mit kellene tennem?”. Platón a szkeptikusokkal szembeni dialógusban kifejtette, hogy a vélemények és gyakorlatok sokfélesége ellenére, valóban létezik a helyes viselkedés néhány igaz és érvényes mércéje. Ezeket a természetben vélte felfedezni. A szkeptikusok is a természetre hivatkoztak, de eltérő eredményre jutottak. Szerintük az erők győzelmet aratnak a gyengék felett, vagy azok felett, akik gyengítik magukat azzal, hogy másokkal törődnek. Platón viszont azt állította, hogy a hatalom és más vágyak utáni hajsza értelmetlen, ezért ez nem természetes, hanem természetellenes.^{xxx}

A természetjog *locus classicus* Aquinói Szent Tamás. Az Angyali Doktor így definiálta a törvényt: “A törvény semmi más, mint az észnek a közjóra irányuló rendelkezése, a közösség gondját viselőtől kihirdetve”.^{xxxi} A törvénynek négy típusát határozta meg: (1) örök törvény/*lex aeterna* (2) természettörvény/*lex naturalis* (3) emberi vagy pozitív törvény/*lex humana* vel *positiva* (4) isteni törvény/*lex divina*. Ez utóbbi alfaja a *lex canonica*. Az első három filozófiai természetű, az utolsó pedig teológiai, mert a bibliai szövegekben található kinyilatkoztatást jelenti, amelynek forrása az isteni parancs és tekintély.^{xxxii} Az örök törvény Tamás szerint olyan archetípusok összessége, amelyek Isten értelmében isteni eszmékként találhatók meg. Elméletében az örök törvény a magyarázat ontológiai elveként működik, úgy mint Platónnál a formák. Ezzel együtt Lisska azt írja, hogy Tamás természetjogi elmélete fogalmi értelemben szekuláris, tehát Isten létét, így az örök törvényt sem feltételezi.^{xxxiii}

Az Angyali Doktor azt állítja, hogy “Minden emberi törvény annyiban törvény, amennyiben a természettörvényből származik. Ha pedig a természettörvénytől valamiben eltér, már nem törvény, hanem annak megromlása”.^{xxxiv} Jól ismert példa erre a “megromlott” “törvényre Heródes király cselekedete, aki a gyermek Jézus iránti hajsza során elrendelte, hogy

a kétévesnél fiatalabb fiúgyermeket meggyilkolják.^{xxxv} Szent Tamás szerint a természettörvény parancsolata így szól: “a jót megtenni és követni, a rosszat pedig kerülni kell”. A jónak cél-jellege van, és az embernek természetes hajlandósága van mindarra, amit az ész jónak, azaz követendő cselekedetnek fog fel. Az emberi természetet lényegileg három kategória jellemzi, és így a természettörvényhez tartozik (1) ami az emberi életet megőrzi, és ennek ellentétét akadályozza, (2) amire a természet minden érzékelő lényt megtanított, és végül, (3) a jóra való hajlam, az ember sajátos eszes természete szerint. Az első az önfenntartást jelenti, a második a férfi és a nő egyesülését, illetve a szabad emberek nevelésére utal, a harmadik kategóriában pedig az Istentől származó igazság megismerésére, és a társadalmi létezésre gondol Szent Tamás.^{xxxvi}

Ebben a természetjogi elméletben a cselekvés alapvető morális kritériumának forrása az emberi természet. A cselekvésünk akkor helyes morálisan, ha megfelel az emberi természetbe írt céloknak. Amennyiben nem felel meg a teleológiáknak, akkor erkölcsileg helytelen a cselekvés. Először teoretikus gondolkodással kell meghatározni, hogy mi a cél, vagy melyek azok a célok, amelyek beteljesítik az ember természetét. Az alapvető elképzelés az volt, hogy az emberi természet az Istennel való egyesülésre irányul, mint végső célra, a többi javakra pedig úgy, mint eszközökre. Következésképpen a klasszikus természetjogban az etika a filozófiai antropológián vagy a természetfilozófián alapszik.^{xxxvii} Az elméletben az emberek természetüknél fogva társas és politikai lények. Közös belső irányozottságuk van egy célra vagy olyan célokra, amelyeket a társaikkal való együttműködés nélkül nem tudnak elérni.^{xxxviii}

Lisska értelmezésében Szent Tamás természetjogi elmélete egy kognitivist és definista metaetikai teória.^{xxxix} Egy elmélet akkor kognitivist, ha az etikai tulajdonságoknak ontológiai alapot ad, tehát a morál szférájára alkalmazhatónak tartja a racionalitást, és akkor definista, ha az etikai tulajdonságokat meghatározhatónak tartja.^{xl} Olyan elméletről van szó, amely a jogpozitivizmus tagadását hordozza magában. Az elmélet szerint a jog megnyugtató létesítése az emberi természet megalapozását igényli, és a jogban az eljárási szempontok másodlagosak.^{xli} Columba Ryan úgy gondolja, hogy a tamási természetjog egy filozófiai fogalom, amely választ ad arra a kérdésre, hogy egyáltalán mi teszi lehetővé a jogot. Nem egy jogalkotási módszerről van szó, hanem az emberi természet ontológiai alajjáról, amely megmagyarázza a jogalkotás és morálemélet lehetőségességét.^{xlii}

Harold Bergman szerint a jog három módon írható le. A jogpozitivizmus lényege a törvényhozó akarata, a természetjogé az értelemmel felfogható erkölcsi elvek kifejezése, a historicizmus pedig úgy tekint a jogra, mint egyfajta kollektív pozitivizmusra, ami a szokások eredménye. Szerinte mindhárom komponens szükséges eleme a jognak.^{xliii} A klasszikus pozitivizmus (pl: Austin) a törvényhozó akaratára helyezi a hangsúlyt, de figyelmen kívül hagyja a másik két szempontot. A modern pozitivizmus (pl: Hart) a szokásokat emeli ki, de kizárja az egyetemes elvek szerinti érvelést. Végül, az új természetjogi iskola (pl: Finnis) majdnem kizárólag az absztrakt racionalitásra épít, a másik két megközelítés háttérbeszorítása mellett.^{xliv} McCall szerint egyedül a klasszikus természetjog találta meg az egyensúlyt, és tartalmazza mindhárom elemet. Ennek ellenére Szent Tamást csak elvétve idézték az európai bírói gyakorlatban.^{xlv}

IV.2. MODERN TERMÉSZETJOG, TERMÉSZETES JOGOK, EMBERI JOGOK

A modern természetjog racionális jogi minimumként értelmezhető, amely az egységes keresztény hit XVI. századi felbomlása után alakult ki. Főbb képviselői közé tartozik a holland Hugo Grotius és a német Samuel von Pufendorf.^{xlvi} A modern elképzelésről általánosságban elmondható, hogy a természeti állapot fogalmaiból indult ki, és a természeti törvényt azonosította egy matematikai-geometriaival módon felfogott, az emberi észben kifejeződő ész törvénnyel.^{xlvii}

Azonban Grotius elméletére nem volt jellemző az axiómákból dedukált morális szabályok levezetése. A holland jogász megpróbálta kialakítani a természetjog tiszta tudományát, azzal, hogy élesen megkülönböztette a pozitív isteni jogtól, a civiljogtól, illetve a népek jogától. Ezzel a természetjogot etikává tette.^{xlviii} A klasszikus szerzők közül Arisztotelész, Cicero, de még Aquinói Szent Tamás sem próbálkozott a természetjog részletes definiálásával. A fiatal Grotius azonban megkísérelte. Kilenc szabályra és tizenhárom törvényre osztotta a természet törvényét.^{xlix} Grotius azt állította, hogy a morális törvény akkor is kötne, ha Isten nem létezne.

Ezzel szemben Pufendorf úgy vélte, hogy minden törvény feltételez egy törvényhozót. Grotius naturalista a moralitás és a kötelesség kérdésében, Pufendorf viszont voluntarista volt mindkét területen.¹ A német teoretikus mellett Hobbes és Locke sem tudta a kötelességet és

jogot felsőbb akarat nélkül elképzelni. Nincs jog törvényhozó nélkül, nincs kötelesség egy felsőbb hatalom akarata nélkül.^{li}

A modern természetjog már nem a jogról szól, hanem a természetes jogokról. A modern politikai filozófus által használt *ius naturale*, már nem azonos a középkori moralista *lex naturalis*ával, vagy a római jogászok idején alkalmazott *ius naturaléval*.^{lii} Az igazi különbség Hobbes elméletében válik világossá, de Finnis szerint már Occam és Suarez teóriái is előkészítették az utat ahhoz, hogy a jogra úgy tekintsünk, mint parancsra. Ez azt jelenti, hogy a jog már nem a cselekvés normája, hanem hatalom a cselekvésre.^{liii}

Szemben a klasszikus természetjoggal, a természetes jogok alapján álló modern megközelítés szerint az emberek olyan független egyénként léteznek, akik prepolitikai jogokkal vannak felruházva. Ezek védelméért lépnek a társadalomba, amelyet teljesen ők hoznak létre. Az igazságosság minden elve végső soron a jogokban gyökerezik, és hatékonyságát is innen vezeti le. Ezek már nem a klasszikus nézetet meghatározó, önmaguktól értendő elvek, amelyeket a jóra mutató természetes hajlamok mutatnak nekünk, hanem egy eszközalkulás eredményei egy olyan vágyott célért, amelyben a diszkurzív ész kap főszerepet.^{liv} A modern természetjog szellemében születtek Európában a “természetjogi törvénykönyvek”, a porosz *Allgemeines Landrecht* 1794-ből, a francia *Code Civil* 1804-ből, továbbá az 1811-es Osztrák Polgári Törvénykönyv.^{lv}

Michel Villey egyedül a kozmikus természetből kiinduló, klasszikus elméletet ismeri el természetjoginak, míg a modern, természetes jogokat kialakító elképzeléseket a kifejezést bitoló nézeteknek tartja.^{lvi} Jacques Maritain volt az a tomista, aki újragondolta a klasszikus elméletet azért, hogy helyet készítsen az emberi jogoknak a természetjog segítségével. A francia filozófus hozta be az alanyi jog fogalmát a tomista jogbölcseletbe, amelyet a klasszikus természetjogból direkt módon levezethetőnek tartott. Ugyanakkor Maritain sajátos módon használta a *tamási connaturalitas* fogalmát, mivel értelmezése szerint a természetjog megismerése nem racionális, hanem hajlam szerinti. Ezen a ponton, Ralph McInerny élesen kritizálta a francia filozófust, hiszen ez a nézet lényegében egy puszta emberi intuíción alapuló működésre mutat, amely tarthatatlan olvasata a *tamási természetjognak*.^{lvii}

A természetes jogokból alakultak ki az emberi jogok, de ezek a jogok nem természetesek.^{lviii} Egy kortárs francia teoretikus, Pierre Manent a modern természetjogi teóriák közül különösen Hobbes elméletét kritizálja, amikor azt írja, hogy a természeti állapot, a

mindenki harca mindenkivel, egy jogtalan állapot. Ez egy olyan feltétel, ami minden törvénytől mentes. De ahol már nincs törvény, miért lenne jog, vagy lennének jogok?^{lix} A valódi alap nélkül maradt természetes és emberi jogok következményei jól láthatók a nyugati civilizációban az élet, a házasság, vagy éppen a biológiai nemek újradefiniálásának kérdéseiben.

IV.3. ÚJ TERMÉSZETJOGI ELMÉLET

Az új természetjogi elmélet a tomista természetjog különös megújulása és kifejtése, amelyet az 1960-as években indított el Germain Grisez. Az Aquinói Szent Tamás természetjogi elméletét elemző cikkében Grisez megkérdőjelezte az akkor uralkodó klasszikus értelmezést. A cikket követő évtizedek során John Finnis, Joseph Boyle és sokan mások részletesen kidolgozták az új elméletet és olyan területeken alkalmazták, mint például a szabad döntés, a morális abszolútumok, az abortusz, eutanázia, vagy éppen a házasság kérdései. Az új természetjog képviselői úgy gondolják, hogy a klasszikus és modern természetjogi elméletekkel szemben megfogalmazott naturalista hiba valós logikai probléma, tehát érvelési hiba az etikát metafizikából vagy antropológiából levezetni.^{lx}

A vita kiindulópontjául szolgál Szent Tamás nézete, miszerint a teoretikus vagy spekulatív ész különbözik a praktikus vagy gyakorlati észről, mivel az előbbi önmagában az igaz állítások felfedezésére szolgál. Az utóbbi, ezzel ellentétben a cselekvésre irányul. A spekulatív vizsgálat célja az igazság, a praktikus vizsgálaté a cselekvés.^{lxi}

Grisez azt állította, hogy Aquinói Szent Tamás praktikus észszerűségről és morális alapelvekről szóló elmélete jelentősen különbözik attól, ahogy az uralkodó, klasszikus értelmezés beállítja. A döntő eltérés szerint az, hogy Szent Tamásnál a természetjog megismerése nem az emberi természet teoretikus, spekulatív megismerésével indul, hanem magával a praktikus, gyakorlati észszerűséssel. Olyan magától értetődő praktikus elvekkel, amelyek az embert különböző alapvető emberi javakra irányítják. Ilyenek például az élet, a házasság, a barátság, és a társadalmi lét. Ezek a javak kivétel nélkül inherensen és visszavonhatatlanul jók önmagukban, és értelmesen választandó végső célok. Grisez értelmezésében Szent Tamásnál a természetjog alapvető morális kritériuma az, hogy minden alapvető jóra nyitottsággal és figyelemmel kell választanunk.^{lxii}

A klasszikus nézetet képviselő természetjogászok éppen azt kritizálják, hogy Grisez és Finnis elméletében a praktikus észszerűség a saját első elvein működik, anélkül, hogy függne az antropológiából, metafizikából vagy a teológiából levezetett tudástól.^{lxiii}

Az új természetjogi elmélet képviselőinek másik fontos állítása az, hogy az alapvető javak összehasonlíthatatlanok. Az emberi jó alapvető kategóriái, például az élet és egészség, vagy a teoretikus tudás nem hasonlíthatók össze egymással. Következésképpen, amikor valaki élettervet készít, azt nem rendezheti el úgy helyesen, hogy egy alapvető jót kiválóbbnak tart a többinél.

Ezt a nézetet vitatják a klasszikus természetjogászok, akik azt állítják, hogy az ember felismeri az emberi természetben azt a struktúrát, amely tartalmazza, hogy néhány jó felsőbbrendű más javakkal szemben. A vallás java például az összes javak fölött áll, vagy éppen a tudás java a testi javak felett. Ez a lételméleti hierarchia elengedhetetlen az élet helyes elrendezéséhez. Mivel az új természetjogi elmélet tagadja az alapvető javak között fennálló objektív hierarchiát, ezért úgy tűnik, hogy a szubjektivizmus, illetve egy autonóm ész felé mutat.

Az új természetjogászok azonban azt állítják, hogy az elméletük kognitvista, mert kimondja, hogy az embereknek nem csak instrumentális okai lehetnek a cselekvésre. Az okok megértése döntő szerepet játszik a cselekedetben, a cél értelmességének felfogása pedig kognitív eredmény. Az értelem, nem a vágy határozza meg a célt. A lehetséges cselekedetek értelmességének belátása során, a praktikus ész funkciója több, mintha pusztán az ész a "vágyak rabja" lenne.^{lxiv}

Mindezek ellenére Goldsworthy szerint az új természetjogi elméletet nehezen lehet megkülönböztetni a Hume-féle nem kognitvista felfogástól, amely szerint a moralitás szubjektív és a praktikus érvelés teljesen instrumentális.^{lxv} Lisska szerint Finnis természetjogi rekonstrukciója során karteziánus, episztemológiai szemléletű metafizikából indul ki. A probléma ezzel az, hogy filozófiai antropológia nélkül nem tudja igazolni az elméletében kulcsfontosságú alapvető javak listáját. Megközelítése ontológiai alapok nélkül nem képes arra, hogy erényetika épüljön rá. Felfogása a praktikus észszerűség leple alatt, egyfajta morális intuíciót alkalmaz.^{lxvi}

Az új természetjogi elmélet jelenleg a legbefolyásosabb természetjogi elmélet és az etikai kérdések túlnyomó többségében a klasszikus elmélettel azonos következtetésre jut. Néhány Finnis tanítvány meghatározó társadalmi pozíciót foglal el a nyugati világ legfontosabb országában, az Amerikai Egyesült Államokban. Az egyikük Neil Gorsuch, aki 2017-ben került a Legfelsőbb Bíróság testületébe. A másikuk Robert P. George, aki a Princeton jogászprofesszora. George oroszlánrészt vállal az amerikai kultúrharcban, különösen aktív szereplő az életpárti mozgalomban és a házasság védelmében vívott intellektuális vitákban. Gorsuch részt vett a nemi identitással kapcsolatos Bostock-ügy elbírálásában. Az ítéletben a kritikusai szerint jogfelfogásával felülírta a biológiai realitásokat, ezzel pedig az új természetjogi elmélet olyan fának mutatkozott, ami rossz gyümölcsöt hozott.^{lxvii} ^{lxviii}

V. A JOGPOZITIVIZMUSRÓL

A természetjogi hagyomány nem tartja szükségtelennek a tételes jogot, ugyanakkor a jogpozitivismus merev formája a természetjog legnagyobb riválisa. Röviden bemutatom a jogpozitivismus lényegét és kritikáját. Vizsgálatom terjedelmi okokból nem lehet teljeskörű.

IV.1. TERMÉSZETJOG VS. IGAZSÁGTALAN POZITÍV JOG

„Parancsaidban nem hiszem, hogy oly erő lehet, mely engem istenek nem változó íratlan törvényét áthágni kényszerít. Mert nem ma vagy tegnap lépett életbe az, de nincs ember, ki tudná, hogy mióta áll”. - mondta Antigóné Kréon királynak, miután az uralkodói tilalom ellenére eltemette fivérét, Polüneikészt.^{lxix} Szophoklész drámája az ember alkotta igazságtalan pozitív jog és a természetjog konfliktusát mutatja be. Bár sokan, sokfélét értenek e fogalompár alatt, Antigóné dilemmája sokszor felmerült a történelem során. Gondoljunk csak a hitleri Németország pozitivistá jogfelfogására, ahol az állam írott törvényeit gyakran az igazságosság megsemmisítésére használták fel.^{lxx}

A jogpozitivismus merev formája lényegében filozófiai nihilizmus, gyakorlati alkalmazása milliók tragédiáját okozta és okozza ma is. Miközben jogpozitivismus minden kapcsolatot felszámol jog és erkölcs között, addig a természetjog többet mond nekünk a jog természetéről, mint a Codex Justinianus klasszikus sora: “Ami tetszik a császárnak, törvényerővel bír”.^{lxxi}

V.2. A JOGPOZITIVIZMUS LÉNYEGES TÍPUSAI

A klasszikus (pl: Austin) és a modern jogpozitivizmus (pl: Hart) is abból a premisszából indul ki, hogy a jog kizárólag az emberi akarat terméke legyen az egyéni vagy társadalmi akarat. A jog nem létezik természete szerint.^{lxxii} A jogpozitivizmusból következik, hogy az akaratnak nem kritériuma az, hogy értelmes legyen, csak az, hogy a megfelelő személytől vagy személyektől származzék.

Egy szofisztikáltabb jogpozitivista persze elismeri, hogy egy értelmetlen törvény rossz törvény, de szerinte ettől még törvény. Az is következik a jogpozitivizmusból, hogy ha valakinek hatalma van arra, hogy kikényszerítse akaratát, akkor ez törvény lesz, függetlenül a parancs tartalmától. H. L. A. Hart úgy próbált finomítani ezen, hogy leszögezte: attól, hogy valakinek hatalma van, még nem biztos, hogy kikényszerítheti az akaratát. Ehhez a hatalomhoz egy másik szabály által biztosított felhatalmazás szükséges, amely Hart elméletében az elismerési szabály. Ennek az a lényege, hogy megmutassa, kinek van olyan hatalma, amelynek engedelmeskedni kell. A jogszabály tartalma azonban itt sem jön szóba.^{lxxiii}

A jogpozitivizmusnak több válfaját ismerjük. Az angolszász világban két nagyobb irányzatot különböztethetünk meg, az egyiket Austin, a másikat Hart képviseli legtisztábban. “A jog létezése egy dolog, érdeme vagy érdemtelensége egy másik dolog^{lxxiv}”. - írja Austin. Szerinte egy állítás szükségszerűen jog, ha (1) olyan valakinek az akarata, (2) aki képes sérelmet okozni nekünk, ha nem teljesítjük azt.^{lxxv} “Kifejezett alkotmányos vagy jogi rendelkezés hiányában, pusztán abból a tényből, hogy egy jogszabály sérti az erkölcsi normákat, nem vezethető le, hogy az nem jogszabály”.^{lxxvi} - mondja Hart.

Bár nem minden jogpozitivista ellenzi az erkölcs szerepét a jogrendszerben, viszont mindegyikük tagadja a morál szükségességét egy jogszabály érvényességéhez. Felfogásukban az érvényesség a tekintélyt jelenti. A természetjogi bélyeget elkerülve, a jog alapjául szolgáló tekintélyt azonban nem tartják morális kategóriának. Az Austin fémjelezte irányzat azt mondja, hogy a tekintély csupán arra utal, hogy a jog olyan hatalomtól ered, amelynek az emberek engedelmeskedni szoktak.^{lxxvii} Ezzel szemben Hart azt emeli ki, hogy az autoritás arra utal, hogy az emberek a legtöbb esetben azt teszik, amire a jogszabály kötelezi őket.^{lxxviii}

V.3. A JOGPOZITIVIZMUS KRITIKÁJA

J. Budziszewski azt állítja, hogy a jogpozitivizmus egyik irányzata sem működőképes. Az Austin-féle rendszerben tudnunk kell, hogy ki a szuverén, de ezt csak a jogszabályokból deríthetjük ki. A Hart-féle rendszerben pedig a jog az a valami, amit jognak tartanak. De mi a jog? Ez a kérdés a végtelenségig felvethető. Ezen felül felmerül még két probléma. Az egyik az, hogy az emberek általában nem szoktak engedelmeskedni olyan szokásnak, vagy jogszabálynak, amelyet nem tartanak helyesnek. Esetleg megvetéssel engedelmeskednek, mert tagadják a szabályok tekintélyét. Ez morális kérdés. A második probléma az értelmezés nehézségét mutatja be. A jogszabályok és szokások ugyanis nem magyarázzák meg magukat. Ahhoz, hogy felfedezzük, hogy mit jelentenek, szükséges felvetnünk, hogy mi a helyes. Ha ezt nem tesszük meg, akkor engedelmeskedni sem tudunk, mert nem tudjuk, hogy mit vár tőlünk a jogalkotó. Ez is morális kérdés.^{lxxix} A jog morális karaktere ezért megkerülhetetlen. Erről beszél Robert P. George is, aki megjegyzi, hogy a politikai tekintély feladata, hogy a közjót szolgálja. Ezt akkor teszi meg, ha törvényeket alkot, alkalmaz és kényszeríti ki. Ha a törvények igazságosak, akkor jól szolgálják a közösséget, ha nem, akkor rosszul. A jogrendszernek morális célja van. A cél az, hogy a személyek és közösségek fontos emberi javakat valósíthassak meg, amit nem tehetnének meg törvények hiányában. Aquinói Szent Tamás leszögezte, hogy „a törvény célja a közjó”. A morálisan érvényes autoritás, a pozitív jogot a természetjogból vezeti le. Jobban mondva az igazságosság és a politikai moralitás alapelveit fordítja le a tételes jog elveiként és szabályaiként. Arisztotelész nyomán az Angyali Doktor két különböző úton vezette le a pozitív jogot a természetjogból. Az első lehetőség direkt, például a jogalkotó megtiltja a gyilkosságot, mondván, a természetjogi alapelv az, hogy az ártatlanok megölése igazságtalan. Ebből következik, hogy a tételes jognak tiltani és büntetni kell ezt a cselekményt. Azonban az esetek többségében ez a direkt módszer lehetetlen, ilyenkor a jogalkotó kreativitása szükséges. Például amikor az egészség alapvető javának védelmét kívánják biztosítani egy megfelelő közlekedési szabályozással, az autósok és a gyalogosok érdekében. A tételes jog emberi alkotás, a természetjog nem. Ennek ellenére a jogalkotás morális célt tölt be.^{lxxx}

VI. KLASSZIKUS ELLENVETÉSEK A TERMÉSZETJOGGAL SZEMBEN**V.1. ISTEN NÉLKÜL ÉRTELMETLEN**

A klasszikus természetjoggal szemben megfogalmazott első ellenvetés, hogy isteni létező nélkül az elmélet nem működik, egyszerűen értelmetlen. Kai Nielsen szerint a természetjog hagyományos definíciói teljesen Isten lététől függnék.^{lxxxix} Ronald Dworkin hasonló okokból nem szeretne természetjogásnak tűnni, hiszen a természetjogot metafizikainak, legalábbis tisztázatlanul vallásosnak tartja.^{lxxxix} Isten léte szükséges Aquinói Szent Tamás természetjogi teóriájához. Ezt a nézetet osztja D'Entrèves^{lxxxix}, D.J. O'Connor, Vincent M. Cooke, Alan Ryan és Alf Ross is^{lxxxix}, ugyanakkor Veatch^{lxxxix} és Columba Ryan^{lxxxix} azt állítja, hogy Isten létének feltételezése nélkül is működik a természetjog. Sőt, Lisska^{lxxxix} szerint az örök törvény igazolása nélkül is megalapozható. A ius naturale metafizikai előfeltételeit illetően tehát két lehetőség van. Az egyik a teológiai metafizika, a másik a természeti fajtákon alapuló metafizika. Az előbbi szerint Isten szükséges feltétel a tamási természetjog megalapozásához. Az utóbbi viszont úgy véli, hogy lehetséges egy alternatív teória, amely kimondja, hogy a természeti fajták léte önmagában elegendő az ontológiai vizsgálatához. Az Istentől való függőség kérdése egy másodrendű metafizikai kérdés, amely csak akkor kerül sorra, ha a természeti fajták kérdése már megoldódott.^{lxxxix} A Lisska-féle érvelés így foglalható össze: Isten léte és az örök törvény nem szükséges feltétel a tamási természetjog tartalmának meghatározásához ugyanis ehhez elegendő a lényeg diszpozíciós elmélete.

VI.2. NEM LÉTEZIK

A másik meghatározó kritika a relativizmus felvetése, miszerint nem állítható, hogy egyetlen életforma, nevezetesen a klasszikus természetjog által hangsúlyozott "értelemvezérelt élet" felel meg az ember természetének. Az emberiség történetét ugyanis zavarbaejtően sok különböző feltétel, szokás, erkölcs, eszme és körülmény jellemzi. A válasz egyszerű: a különböző korokban és kultúrákban tapasztalható, eltérő szokásokból, erkölcsökből nem következik, hogy a természetjog racionális mércéje ne létezne. Sokkal inkább a szabad akarat és felelősség dilemmája okozhat gondot a természetjogi elméletnek. Hogy lehetséges, hogy a sok esetben korlátolt és "agymosott" ember megfeleljen az értelmes élet szókratészi

eszméjének?

lxxxix

VI.3. A TERMÉSZET TÉNYEIBŐL NEM VEZETHETÜNK LE NORMATÍV ÉRTÉKEKET

A legfontosabb és legmeghatározóbb kritika a filozófiai naturalizmust támadja, amely a klasszikus természetjog alapja. David Hume, már a XVIII. században azt hangoztatta, hogy az emberi természet leírása során megállapított tényekből (van) nem lehet deduktív módszerrel etikát (kell) levezetni, ugyanis így nem áll meg az érvelés logikai struktúrája. Aki így tesz, az a naturalista hiba csapdájába esik.^{xc} A XIX. században August Comte francia filozófus azt állította, hogy a tudományos megismerés során, kizárólag a fizikai értelemben létező, és az érzékekkel felfogható vehető figyelembe. A kontinentális jogtudományban a pozitivizmus megalapozása Hans Kelsen nevéhez köthető, aki szerint a természet egymással ok-okozati viszonyban lévő Sein-tényezők halmaza.^{xc1} Az osztrák jogfilozófus szerint a jog kényszerrend. Társadalmi technika, amely a kívánatos társadalmi magatartást úgy próbálja kikényszeríteni, hogy az azzal ellentétes magatartással szemben szankció alkalmazását helyezi kilátásba. Kelsen azt is leszögezi, hogy a különbségek ellenére, ez a jogfogalom időn és kultúrákon átívelő, hiszen közös az ősi Babilon és az Egyesült Államok esetében is.^{xcii} Úgy véli, hogy a kényszer a jog alapvető eleme, a jogrendben pedig a jogi normáknak kényszert, szankciót kell előírniuk.^{xciii} A jogpozitivizmus gyenge pontjait már vázoltuk. A naturalizmus kapcsán pedig meg kell jegyezni, hogy a klasszikus természetjogászok nem látnak súlyos logikai problémát a naturalista hibában, mivel az a természetkoncepció, amelyet használnak, nem statikus, hanem dinamikus. A tamási elméletben tehát az értéket nem a tényekből vezetik le, mert az érték úgy van a ténybe van építve, mint az aktualizáció a potenciába.^{xciv}

VII. BEFEJEZÉS

Mit kell tennie az embernek ahhoz, hogy elérje a boldogságot? Erre a kérdésre keresi a választ a természetjog. A hagyomány rendkívül sokszínű, de a klasszikus, a modern és az új természetjogi iskola sem fogadja el, hogy a jogrendszer világosan megfogalmazott javak és morál nélkül működőképes lenne. A természetjogi gondolkodással szemben több népszerű ellenvetést fogalmaztak meg. Egyesek azt mondták, hogy túlzottan vallásos elmélet, mert Isten nélkül nem működik. Mások kizárták az ember értelmén alapuló objektív moralitás lehetőségét, mondván, túl sok eltérő nézet van az erkölcs tartalmáról. Végül, a legtöbb természetjogi elmélet alapjául szolgáló naturalizmusban fedeztek fel logikai hibát. A tanulmányomból kiderül, hogy

a kritikák jelentős része alaptalan, a természetjog alternatívjaként kidolgozott merev jogpozitivizmus pedig már kudarcot vallott. Koherens természetjogi rendszer nélkül, nem lehet megnyugtató választ adni a politika, az etika és a jog alapvető kérdéseire.

Felhasznált irodalom:

-
- ⁱ D'ENTRÈVES, Alessandro Passerin: *Natural Law*. New Brunswick, 1994, Transaction Publishers. p. 13
- ⁱⁱ NICHOLAS, Barry: *An Introduction to Roman Law*. New York, 1962, Oxford University Press. p. 54-55
- ⁱⁱⁱ HELMHOLZ, R.H.: *Natural Law In Court*. Cambridge, Massachusetts, 2015, Harvard University Press p. 7-8
- ^{iv} HELMHOLZ 2015, p. 2
- ^v HELMHOLZ 2015, p. 1
- ^{vi} FINNIS, John: *Natural Law Theory: Its Past and Its Present*. In: NDLScholarship, 2012. p. 81
- ^{vii} ANGIER, Tom: *The Cambridge Companion to Natural Law Ethics*. Cambridge, 2019, Cambridge University Press. p. 1
- ^{viii} ROMMEN, Heinrich: *The Natural Law*. Indianapolis, 1998, Liberty Fund. p. 31
- ^{ix} Róma. 2:12-16
- ^x ANGIER, Tom: *The Cambridge Companion to Natural Law Ethics*. Cambridge, 2019, Cambridge University Press. p. 1
- ^{xi} LISSKA, Anthony J.: *Aquinas's Theory of Natural Law*. New York, 1996, Oxford University Press. p. 84
- ^{xii} ERNEST Fortin: *The New Rights Theory and Natural Law*. In: *The Review of Politics*, 1982/4. p. 591
- ^{xiii} FRIVALDSZKY János: *Természetjog*. Budapest, 2001, Szent István Társulat. 2-5.o.
- ^{xiv} ROWLAND, Tracey: *Natural Law in Catholic Christianity*. In: Tom Angier, *The Cambridge Companion to Natural Law Ethics*. Cambridge, 2019, Cambridge University Press. p. 135
- ^{xv} COLUMBA Ryan, OP: *The Traditional Concept of Natural Law: An Interpretation*. In: Illtud Evans, OP (ed.): *Light on the Natural Law*. Baltimore 1965, Helicon Press Inc. p. 13–35
- ^{xvi} HELMHOLZ 2015, p. 2
- ^{xvii} HELMHOLZ 2015, p. 2-3
- ^{xviii} VERDROSS Alfred: *Mi a jog?: A jogpozitivizmus válsága és a természetjog* In: Frivaldszky János (szerk.): *Természetjog szöveggyűjtemény*. Budapest, 2004, Szent István Társulat. 75 - 82. o.
- ^{xix} JENSEN, J. Steven: *Aquinas*. In: Tom Angier, *The Cambridge Companion to Natural Law Ethics*. Cambridge, 2019, Cambridge University Press. p. 31
- ^{xx} HERVADA, Javier: *Kritikai bevezetés a természetjogba*. Budapest, 2004, Szent István Társulat. 83-90.o.
- ^{xxi} D. 1. 1, 1
- ^{xxii} D. 1, 1, 11
- ^{xxiii} DOMINGO, Rafael: *Roman Law: An Introduction*. Abingdon and New York, 2018, Routledge, p. 7-8
- ^{xxiv} *De legibus* 1. 19.
- ^{xxv} Uo.
- ^{xxvi} Gell. 10, 20, 1
- ^{xxvii} LISSKA 1996, p. 8-9
- ^{xxviii} ROWLAND, Tracey: *Natural Law in Catholic Christianity*. In: Tom Angier, *The Cambridge Companion to Natural Law Ethics*. Cambridge, 2019, Cambridge University Press. p. 135
- ^{xxix} STRAUSS, Leo: *Natural Right and History*. Chicago, 1965, University of Chicago Press. p. 120
- ^{xxx} FINNIS, John: *Natural Law: The Classical Tradition*. In: L.Coleman, Himma, Shapiro (ed.): *The Oxford Handbook of Jurisprudence and Philosophy of Law*. New York, 2004, p. 2
- ^{xxxi} ST I-II q. 90 a. 4
- ^{xxxii} LISSKA 1996, p. 89-90
- ^{xxxiii} LISSKA 1996, p. 91-92
- ^{xxxiv} ST I-II q. 95 a. 2
- ^{xxxv} Máté 2, 13-18
- ^{xxxvi} ST I-II q. 94 a. 2
- ^{xxxvii} LEE, Patrick: *The New Natural Law Theory*. In: Tom Angier (ed.): *The Cambridge Companion to Natural Law Ethics*. Cambridge, 2019, Cambridge University Press. p. 73
- ^{xxxviii} ERNEST Fortin: *The New Rights Theory and Natural Law*. In: *The Review of Politics*, 1982/4. p. 594
- ^{xxxix} LISSKA 1996, p. 106
- ^{xl} LISSKA 1996, p. 58
- ^{xli} LISSKA 1996, p. 111
- ^{xlii} COLUMBA Ryan, OP: *The Traditional Concept of Natural Law: An Interpretation*. In: Illtud Evans, OP (ed.): *Light on the Natural Law*. Baltimore 1965, Helicon Press Inc. p. 13–35
- ^{xliii} McCALL M., Brian: *The Architecture of Law*. Indiana, 2018, University of Notre Dame Press. p. 10
- ^{xliv} McCALL M., Brian, 2018, p. 11
- ^{xlvi} HELMHOLZ 2015, p. 5
- ^{xlii} RATZINGER, Joseph: *That Which Holds the World Together: The Prepolitical Moral Foundations of a Free State*. In: Joseph Ratzinger (ed.): *Western Culture Today and Tomorrow*. San Fransisco, 2019, Ignatius Press. p. 85-102
- ^{xlvii} *Magyar Politikai Enciklopédia*. Budapest, 2019, Mathias Corvinus Collegium - Tihanyi Alapítvány. 574 .o.

- xlvi OLSTHOORN, Johan: Grotius and Pufendorf. In: Tom Angier (ed.): The Cambridge Companion to Natural Law Ethics. Cambridge, 2019, Cambridge University Press. p. 51
- xlvi HELMHOLZ 2015, p. 6
- ¹ ANGIER, Tom: The Cambridge Companion to Natural Law Ethics. Cambridge, 2019, Cambridge University Press. p. 2
- ^{li} FINNIS, John: Natural Law: The Classical Tradition. In: L.Coleman, Himma, Shapiro (ed.): The Oxford Handbook of Jurisprudence and Philosophy of Law. New York, 2004, p. 3-4
- ^{lii} D'ENTRÈVES, 1994, p. 61
- ^{liii} SCHALL, V. James: Human Rights as an Ideological Project. In: Jaqueline A Laing and Russel Wilcox (ed.): The Natural Law Reader. Chichester, 2014, Wiley Blackwell. p. 439
- ^{liv} ERNEST Fortin: The New Rights Theory and Natural Law. In: The Review of Politics, 1982/4. p. 595
- ^{lv} WALDSTEIN, Wolfgang: A szívébe írva. Budapest, 2012, Szent István Társulat. 25.o
- ^{lvi} VILLEY, Michel: A klasszikus természetjog egy történész szemével. In: Frivaldszky János (szerk.): Természetjog szöveggyűjtemény. Budapest, 2004, Szent István Társulat. 130 - 140. o.
- ^{lvii} LISSKA 1996, p. 28
- ^{lviii} MANENT, Pierre: Natural Law and Human Rights. Notre Dame, Indiana, 2020, University of Notre Dame Press. p. 9
- ^{lix} MANENT Pierre 2020, p. 46
- ^{lx} FINNIS, John: Fundamentals of Ethics. Washington, 1983, Georgetown University Press. p. 22
- ^{lxi} LISSKA 1996, p. 3
- ^{lxii} LEE, Patrick: The New Natural Law Theory. In: Tom Angier (ed.): The Cambridge Companion to Natural Law Ethics. Cambridge, 2019, Cambridge University Press. p. 73
- ^{lxiii} GEORGE P., Robert: Recent Criticism of the Natural Law Theory In: Jaqueline A Laing and Russel Wilcox (ed.): The Natural Law Reader. Chichester, 2014, Wiley Blackwell. p. 318
- ^{lxiv} GEORGE P., Robert: In Defense of Natural Law. New York, 2004, Oxford University Press. p. 17-30
- ^{lxv} JEFFREY Goldworthy: Fact and Value in the New Natural Law Theory. In: American Journal of Jurisprudence, 1996/41. p. 21-46
- ^{lxvi} LISSKA 1996, p. 158
- ^{lxvii} SMITH Pat: Bostock and the tyranny of values. <https://iustitium.com/bostock-and-the-tyranny-of-values/> (letöltés ideje: 2020.12.26.)
- ^{lxviii} BREQUIST James: The New Natural Law Theory as the Source of Bostock's Error. <https://thejosias.com/2020/07/29/the-new-natural-law-theory-as-the-source-of-bostocks-error/> (letöltés ideje: 2020.12.26.)
- ^{lxix} SZOPHOKLÉS: Antigoné. Budapest, 1971, Európa Kiadó. 13.o
- ^{lxx} RATZINGER, Joseph: In Search of Peace. In: Joseph Ratzinger (ed.): Western Culture Today and Tomorrow. San Fransisco, 2019, Ignatius Press. p. 105-124
- ^{lxxi} LISSKA, 1996, p. 111
- ^{lxxii} McCALL M., Brian, 2018, p. 4
- ^{lxxiii} McCALL M., Brian, 2018, p. 6
- ^{lxxiv} AUSTIN, John: V. Lecture. In: Wilfrid Rumble. (ed): The Province of Jurisprudence Determined. New York. 1995, Cambridge University Press p. 106-163
- ^{lxxv} McCALL M., Brian, 2018, p. 5
- ^{lxxvi} HART, H. L. A. : Positivism and the separation of law and morals. In H. L. A. Hart, Essays in Jurisprudence and Philosophy. Oxford. Oxford University Press, p. 49-87.
- ^{lxxvii} BUDZISZEWSKI, Jay: Commentary on Thomas Aquinas's Treatise on Law. New York, 2014, Cambridge University Press. p. 1-4
- ^{lxxviii} BUDZISZEWSKI 2014, p. 1-4
- ^{lxxix} Uo. p. 1-4
- ^{lxxx} GEORGE P.: 2004, p. 107-109
- ^{lxxxi} NIELSEN, Kai: The Myth of Natural Law. In: Hook (ed.): Law and Philosophy. New York, 1964, p. 130.
- ^{lxxxii} DWORKIN, Ronald: Natural Law Revisited. In: University of Florida Law Review, 1982/34. p. 165
- ^{lxxxiii} D'ENTRÈVES 1961, p. 39
- ^{lxxxiv} LISSKA 1996, p. 119
- ^{lxxxv} VEATCH, Henry B.: Rational Man. Bloomington, 1962, Indiana University Press. p. xvii
- ^{lxxxvi} COLUMBA Ryan, OP: The Traditional Concept of Natural Law: An Interpretation. In: Illtud Evans, OP (ed.): Light on the Natural Law. Baltimore 1965, Helicon Press Inc. p. 13-35
- ^{lxxxvii} LISSKA 1996, p. 137-138
- ^{lxxxviii} LISSKA, J Anthony: The Metaphysical Presuppositions of Natural Law in Thomas Aquinas: A New Look at Some Old Questions In: Jaqueline A Laing and Russel Wilcox (ed.): The Natural Law Reader. Chichester, 2014, Wiley Blackwell. p. 346 - 347
- ^{lxxxix} VEATCH 1962, p. 90-96
- ^{xc} LISSKA, 1996, p. 57
- ^{xci} WALDSTEIN 2012, 27.o.
- ^{xcii} Kelsen, Hans: The General Theory of Law and State. New Jersey, 2006 Transaction Publishers. p. 19
- ^{xciii} Kelsen 2006, p. 45
- ^{xciv} LISSKA, 1996, p. 108

Heil Kristóf Mihály*

Adalékok a polgári átalakulás alkotmánytörténeti előzményeihez: A rendszeres bizottsági munkálatok, mint a reformkor bölcsője

Absztrakt: Az 1790–91. évi országgyűlés ún. országos rendszeres bizottságot állított fel, melynek feladata volt, hogy meghatározott tárgyakban készítsen törvénytervezeteket a diéta számára. Bár a javaslatok elkészültek, de nem kerülhettek napirendre csupán az 1825–27-es országosan, ahol azok korszerűsítése mellett döntöttek. E feladat elvégzésére újabb deputációt állítottak és azok – a korábbiaknál is konzervatívabb – tervezetét véleményezésre szétküldték a vármegyék közgyűlései számára, ahol olyan fiatal politikusok dolgoztak, mint Kossuth Lajos, Deák Ferenc vagy Kölcsey Ferenc. Ezen megyei nyilvános viták jelentették a polgári átalakuláshoz vezető reformtervezetek korának kezdetét.

I. BEVEZETÉS:

A magyar közéletet az 1790-es évek elején élénk szellemi pezsgés jellemezte. A felvilágosodás jegyében egyre többen fogalmaztak meg nemzeti programokat, nyelvművelő köröket alakítottak és magyar nyelvű folyóiratokat jelentettek meg.ⁱ A „mozgalom” egyik legkiemelkedőbb alakja Széchényi Ferenc volt, aki programjában bár egyenlő jogok és kötelezettségek törvénybe foglalását szorgalmazta, mégis megmaradt realista politikusnak, nem úgy, mint titkára Hajnóczy József, aki a korszak legelőremutatóbb programját dolgozta ki. A történeti alkotmány módosításával kívánta az örökváltság lehetőségét biztosítani és szabad birtokbírhatást – a tulajdonosi jogok korlátozása nélkül – ajánlani a jobbágyoknak. Hajnóczy az úrbéri jogokat szerződéses kapcsolattá formálta volna és támadta az ősiség, valamint a földadományozás rendszerét. Meglátása szerint a földtulajdonszerzésre jogosultak körének kiterjesztése által keletkezett kereslet növekedésével a nemesi birtok ár-érték változása kedvező hatású lenne a nemesség számára is, illetve ha a tulajdonos érdekeltté válik a termelésben, akkor jobb terméshozam is elvárható. Hitte, hogy a szabadság nem csupán egy kiváltságos réteg tulajdona, hanem az egész magyar nemzeté, ennek megfelelően reformjait a Hármaskönyv I. részének 9. cikke szerinti nemesi jogok kiterjesztésével képzelte el.ⁱⁱ

Amikor II. Lipót koronázó országgyűlést hívott össze 1790. június 6-ára, a diéta legfőbb feladata a koronázás előkészítése és lebonyolítása volt, de a rendek Ócsai Balogh Péterⁱⁱⁱ

* A Szerző az ELTE ÁJK Magyar- Állam és Jogtörténeti Tanszékének doktorandusza. Elérhetősége: heilkristof@gmail.com

programja szerint hozzáláttak az új hitlevél és az ún. koronázás előtti törvénycikkek kidolgozásához. Azonban az uralkodó kihasználta a külpolitika adta status quót, illetve néhány kisebb engedmény fejében elérte a követelések visszaszorítását. Így a liberálisnak ható törekvések ellenére a 1790–1791. évi diéta csupán közjogi téren hozott eredményt. A kompromisszumos törvényeket 1791 márciusában szentesítette az uralkodó. A vallásszabadság kiterjesztését és néhány büntetőjogi reformot leszámítva, csupán a közjogi biztosítékok megerősítésére került sor: kimondták, hogy Magyarország szabad, független, „*tulajdon törvényei és szokásai szerint [...] kormányozandó ország*” (1791. évi X. tc.). Törvénybe foglalták, hogy az országgyűlés legalább háromévenként összehívandó, és kimondták a jobbágyok szabad költözésének jogát. Eltörölték a nem nemesek fellebbezési jogát halálos vagy más súlyos ítélet ellenében, illetve a kínvallatás alkalmazását is.

Az országgyűlés intézményes működését lehetővé tévő törvények elfogadásával a legszükségesebbekre szorítkozott a diéta. A függőben maradt kérdések tisztázására kilenc országos bizottságot (*regnicolaris deputatio*) hozott létre, amelyek feladata törvényjavaslatok előkészítése volt a következő országgyűlés számára (1791. évi LXVII. tc.). A törvény az alábbi ügyekben határozta meg a deputációk hatáskörét: belpolitika; adóügy és a hadsereg ellátása; jobbágyok helyzete; gazdaság; bányák és a pénz kérdése; a polgári- és a büntetőtörvénykezés; oktatás, egyházügy; illetve a kilencedik bizottság kapta feladatául azokat a panaszokat és kívánságokat, amelyek a fennemlített szakbizottságok hatáskörébe nem tartoztak.^{iv}

II. AZ 1795. ÉVI ORSZÁGOS RENDSZERES BIZOTTSÁGI MUNKÁLATOK ÁTTEKINTÉSE

A bizottságok Budán, illetve Pesten 1791 augusztusában kezdték meg munkájukat, majd 1792 és 1793 fordulójára tettek eleget feladataiknak, kivéve a jogügyi bizottságot, amely 1795-ben végzett a javaslatainak kidolgozásával. A deputációk összetétele megfelelt a parlamenti szabályoknak: tagjai főként az országgyűlés követeiből kerültek ki, elsősorban főurak, nemesek, preláthusok és hivatalnokok voltak, de helyenként a delegáltak között volt néhány „külső szakértő” is. A deputációkban a „pártok” arányosan képviseltették magukat. Az udvar érdekét szem előtt tartva a nádor feladata volt a munka összehangolása.^v

A bizottságok feladatkörébe tartozott a rendi alkotmányosság intézményeinek és normáinak korszerűsítése, illetve, hogy feloldják a szokások és királyi rendeletek közti alkotmányjogi feszültségeket. A kompromisszum értelmében nemesi kiváltságok törvényes háttere még stabil volt, így a földesúri hatalomnak alárendelt jobbágyság helyzetén való gyökeres változtatás még nem volt aktuális. Tehát a tervezetek nem érintették a törvény előtti

egyenlőség, vagy a közteherviselés gondolatát, ahogy a Pragmatica Sanctioban foglaltak reformja sem lelhető fel a kidolgozott javaslatokban. Gerard Lacuée, Napóleon bécsi követségén dolgozó hírszerzője szerint még „a tökéletes szabadságot és egyenlőséget a legforróbban áhító elmék sem gondoltak a jobbágyok szolgaságának megszüntetésére”.^{vi}

A javaslatok megfogalmazásánál kulcskérdés volt a kompromisszumos jelleg: sem az uralkodó, sem a rendek alapvető érdekei nem sérülhettek. Utóbbiak számára a legjelentősebb fegyver a királlyal szemben a nyilvánosság és a közvélemény ereje volt, mivel kezdetektől fogva nagy érdeklődés övezte az operátumok megszületését. Ez a publicitás kezdetben tágitotta a bizottságok politikai mozgásterét is. Ezt kihasználva a deputációkban szép számban jelenlévő reformpárti nemesek érdemi változásokra törekedtek, ahol csak lehetséges volt. Azonban 1792-re a felvilágosult nemesség a közvélemény érdeklődésének lankadásával erőfölényét részben elvesztette, továbbá II. Lipót 1792 márciusában bekövetkezett váratlan halála és I. Ferenc trónra lépése is tovább rontotta az újítók helyzetét. A reformerek többsége elhagyta bizottságait, s így a tervezetek végeredményben nem váltották be a hozzájuk fűzött reményeket. Az operátumok végül sok száz törvényjavaslatban testesültek meg, amelyek az előmunkálatokkal és indoklási részekkel együtt több ezer nyomtatott oldalt jelentettek.^{vii}

A bizottságok munkájának köszönhetően készültek el az országos rendszeres bizottsági munkálatok (*Operata Systematica*), azaz az operátumok.

III. AZ 1825–1827. ÉVI ORSZÁGGYŰLÉS ÉS AZ ORSZÁGOS RENDSZERES BIZOTTSÁGI MUNKÁLATOK FELÜLVIZSGÁLATA

A törvény szerint az operátumokat a soron következő országgyűlésnek kellett volna megvitatnia, de 1795 júniusára a birodalom belpolitikája megváltozott. A franciákkal folytatott háború, valamint a magyar jakobinus mozgalom hatására az udvar ismét visszatért az abszolutista módszerekhez. Bécs passzivitása mellett a magyar rendek visszakozása is megfigyelhető volt.^{viii} A 19. század első évtizedeiben megtartott országgyűléseket a Napóleon elleni harcokra való fegyverkezés tematizálta. Az események hatására a rendszeres bizottsági munkálatok elvesztették aktualitásukat, elkészültük után a kancellária irattárába zárták őket. Bár többször felvetődött az egyes munkálatok megvitatása, de a kísérletekből valós vita és jogszabályalkotás nem lett.

Végül az 1825–27. évi országgyűlésre annak napirendjét illetően eltérő tervekkel érkeztek a rendek és az uralkodó. I. Ferenc az udvar részéről elsősorban az adómegajánlást és az 1791 és 1795 között kidolgozott rendszeres bizottsági munkálatok megvitatását tűzte ki célul, ezzel szemben a rendek elégtételt kívántak évtizedes sérelmeikért. Végeredményben az

országgyűlés és az uralkodó ismét egyezsége jutott: I. Ferenc lemondott a rendeleti úton történő kormányzásról és hozzájárult a törvényhozás jogkörét szabályozó 1791-es kompromisszum alapú törvények megerősítéséhez. A korabeli kifejezéssel élve: létrejött a rendi alkotmány *circumvallatioja*, azaz körbesáncolása.^{ix}

A korábbi munkálatok megvitatása és korszerűsítése meghaladta a diéta kapacitását, így egy 81 fős bizottságot állítottak fel, hogy az a javaslatokat a kor kihívásainak megfelelően modernizálja. Fontos megjegyezni, hogy az átdolgozott javaslatok – az 1791-es kikötéshez hasonlóan – nem érinthették a fennálló kormányzati rendszert. A testület tagjait többségében ismét az országgyűlési követek közül delegálták.^x

1828 januárjában vette kezdetét a munka két bizottságban, amelyeket további albizottságokra osztottak egy-egy meghatározott ügykör szerint. Az első tanács hatásköre nyolc deputáció munkájának revíziójára terjedt ki úgy, mint az intézményekről (*Deputatio publivo-politica*); az adóról és a hadbizottságról (*Deputatio contributionalis et commissariaiatica*); az úrbéri ügyekről (*Deputatio urbarialis*); a kereskedelemről, a vámokról és a gazdaságról (*Deputatio commercialis, tricesimalis et in objectis publicae oeconomiae*); az igazságszolgáltatásról (*Deputatio juridica*); a nevelésről (*Deputatio litteraria*); az egyház ügyekről (*Deputatio ecclesiastica*) és az ország sérelmeiről és kéréseiről (*Deputatio elaborandorum postulatorum et gravaminum regni*). A második bizottság a bánya- és pénzügyi bizottság (*Deputatio montana et monetaria*) munkáját vizsgálta felül.^{xi} A bizottságok plenáris formában végezték tevékenységüket 1830 júniusáig.^{xii}

Az revideált új javaslatok végeredményben még kevésbé feleltek meg az adott kornak, mint a kiindulópontot jelentő munkák a maguk korának mivel a fennálló rendszert és hatalmi jogviszonyokat egyik bizottság sem merte nyíltan kritikával illetni. A jogrendet közvetve megingatni képes javaslatok is csak elvétve születtek, mint például a jobbágytelek haszonélvezetének szabad adásvétele. A legtöbb hasonló javaslat elakadt a tárgyalások különböző lépcsőin, és legfeljebb különvéleményként fogalmazódtak meg. Számos terv született a tőkehiány okozta problémák kezelésére, de végül mindegyik a feudális jogba ütközött.^{xiii} A kinyomtatott javaslatok bár igazi reformjavaslatokkal nem szolgáltak, de – jól szerkesztett módon, – kellően összefoglalták a korabeli társadalom, gazdaság és az intézményrendszer problémáit.

**III.1. AZ ORSZÁGOS RENDSZERES BIZOTTSÁGI MUNKÁLATOK VÁRMEGYEI
MEGVITATÁSA**

A közvélemény élénk figyelemmel kísérte az országos bizottságokat, s bár azok nem váltották be a hozzájuk fűzött reményeket, – hiszen nem mutattak kiutat a feudalizmus válságából, – a megyék már 1830 tavaszán – az operátumok végleges formába öntését megelőzően – indítványozták azok közgyűléseiken való vitára bocsátását. Bár több mint negyven megye kérelmezte a törvényhatósági diskurzust, azonban ez nem jelenti azt, hogy a közgyűlések majd négyötödében többségben lettek volna reformokat szorgalmazók, mivel a konzervatívok úgyszintén látták a „változtatni valókat” a munkálatokban, voltak, akik egyenesen az alkotmányos rend felforgatásával vádolták az országos bizottságot.^{xiv} A megyei vita lefolytatása az országgyűlési követutasítási jog gyakorlásához is elengedhetetlen volt. A kormány engedve a közhangulatnak az 1830. évi rövid országgyűlés alatt kinyomtatta és József nádor az év végén megküldte a munkálatokat a vármegyéknek és a városoknak.^{xv}

A megyegyűlések munkabizottságokat, és albizottságokat, azaz ún. szakbizottságokat vagy fiókbizottságokat választottak, amelyek a hatáskörükbe utalt operátumot megvitatták és ajánlásokat dolgoztak ki a megyei közgyűlés számára. A szakaszbizottsági vita lefolytatását követően az összbizottság előtt ismertették eredményeiket, és az előadottakról a választmány szavazással döntött. Az albizottságok véleményét az összbizottsági üléseken felülvizsgálták és gyakran módosították. A végső döntési jogosítvány a közgyűlés kezében volt, az elfogadott javaslatokat jegyzőkönyvbe vették, illetve ezek alapján megfogalmazták az országgyűlési követutasításokat.

A vármegyék többsége már 1831 januárjában megválasztotta a szakbizottságait az operátumok megvizsgálására. A felfokozott hangulatot tovább táplálta az európai forradalmak híre. Egy, az országot beutazó kormányügynök 1831 júniusi jelentésében ez olvasható: a rendek *„mindenütt az operátumokon dolgoznak, de az év végéig aligha készülnek el, s ez jó is lesz [az udvarnak – HKM] mert az adott európai helyzetben nem lenne tanácsos az operátumokhoz kapcsolódó jelentős változtatásokat napirendre tűzni [...] félni lehet, hogy az új ruha kényelmetlenebb lesz, mint a régi, s csak további újítási törekvésekre és követelésekre csábít”*.^{xvi} Nógrádban is már 1831 januárjában felállították a fiókbizottságokat, és februárban a választmány előtt tárgyalták az első javaslatokat. *„Nagy készüllettel s igen rendszeres munkálódással fogott Nógrád az országos küldöttség munkáinak vizsgálatához.”* - emlékezett vissza Sréter János, a javaslatokat hitelesítő vármegyei jegyző.^{xvii} Esztergomban csak nyáron szavaztak a szakbizottságok felállításáról, és azok javaslatait csupán 1832 júniusában vitatták

meg és összegezték. Győr vármegye az egyike volt azon választmányoknak, amelyek már 1831 nyarára elkészültek. A munka befejezését az időközben kitört kolerajárvány is hátráltatta. Az 1831. év októberének elejére kitűzött országgyűlést is el kellett halasztani a ragályos betegség, és az annak folyamánként kibontakozó parasztfelkelés miatt.^{xviii}

Az elfogadott javaslatokat számos megyében kinyomtatták, így tett Bihar, Győr, Komárom, Nógrád, Nyitra, Pest, Temes, Torontál és Zala vármegye is.^{xix} Majd a javaslataikat felterjesztették a kancelláriának és megküldték az országgyűlési bizottság elnökének, József nádornak is.^{xx}

Érdekes álláspontra helyezkedett néhány megye, amikor 1832. június 14-i kancelláriai körlevélből arról értesült, hogy míg nem jelentenek az országos rendszeres bizottsági munkákról, addig nem lesz összehívva az országgyűlés. Több megye tiltakozását váltotta ki a körlevél. Szabolcs közgyűlése a nádor közbenjárását kérte, illetve feliratot küldött a királynak. Veszprém pedig jegyzőkönyvi óvással ellenezte az elvet, miszerint az országgyűlés megtartását bármiféle feltételhez lehetne kötni.^{xxi}

Fontos hangsúlyozni, hogy az operátumok megyei véleményezésekor nem szabad azt feltételeznünk, hogy az ország különböző vármegyéiben felállított bizottságok és választmányok azonos nézeteket képviseltek volna, a megyei köznemesség nem volt homogén. Barta István monográfiájában három kategóriába rendszerezi az ország törvényhatóságait, miközben osztályozásának középpontjába az általuk képviselt eszmék haladó jellegét állítja. Eszerint a reformeszmék pártolásában élen járó megyék voltak: Pest, Bars, Nógrád, Temes, Baranya, Tolna, Somogy, Zala, Bihar, Csanád, Békés, Csongrád, Zólyom, Ung, Trencsén, Szabolcs, Szatmár, Vas és Zemplén. Ezzel szemben konzervatív többségű megyék voltak: Esztergom, Fejér, Moson, Nyitra, Hont, Lipót, Turóc, Árva, Abaúj, Sáros, Bereg, és Ugocsa illetve a harmadik, köztes kategóriába sorolja Barta a változó többségű megyéket, mint Komárom, Győr, Sopron, Veszprém, Pozsony, Heves, Borsod, Szepes, Gömör, Bács, Torontál, Krassó, Arad, Máramaros, és Torna. A konzervatív és helyenként a változó többségű megyékre jellemző volt, hogy véleményeikből hiányoztak az új reformgondolatok, megelégedtek az országos bizottságok munkálatainak helyeslésével, az ősi alkotmány fenntartásának jelentőségére való utalásokkal. Ezen megyék követői voltak, akik az országgyűlésen a reformbarát véleményeket és javaslatokat elgáncsolták, mint például az örökváltságot és az úriszék reformját.^{xxii}

Másik ismert „vármegyei osztályozást” Barkassy Imre, az egykori zempléni kancellista^{xxiii} készítette, aki 1826-ban egy, az alsótábla politikai pártállásait bemutató összegző táblázatot küldött Kazinczynak.^{xxiv} A jegyzék skálaszerűen öt különböző álláspontra

osztja a vármegyéket, amelyben rendezőelvként a törvényhatóság többségének kormánypártisága és ellenzékiisége szolgált. Amíg a skála egyik pólusán a szélsőségesen alkotmánypárti megyék: Borsod, Sopron, Szabolcs, Szepes; addig a másik végpontban, az ellenzéki törvényhatóságok: Zala, Somogy, Zemplén, Gömör, Abaúj, Komárom, Nyitra, Nógrád, Hont, Bereg, Heves, Szatmár, Trencsén, Vas, Ung és Bihar voltak találhatóak. Ezekkel szemben királypárti többségű Fehér, Sáros, Temes, Tolna, Esztergom, Zólyom, Pozsega, Szerém, Verőcze, Pest, Pozsony Veszprém, Győr és Bács^{xxv} vármegyék, valamint szélsőségesen királypárti volt Árva, Baranya, Moson, Krassó, Torontál és Békés. Centralista vagy semleges megyék voltak Csanád, Bars, Turóc, Csongrád, Máramaros, Ugocsa, Torna, Lipót és Arad. Azonban témánk szempontjából fontos látni, hogy *„a csoportok körvonalai csak részlegesen vetítik előre az 1830-as és 1840-es évek országgyűlésein kialakuló jobboldali, baloldali és centrum (mocsár) közötti megoszlást”*.^{xxvi}

III.2. A VÁRMEGYEI BIZOTTSÁGOK FELKÉSZÜLTSEGE

A reformer megyék követői – Wesselényi javaslatára – az 1830. évi rövid diétán tartott titkos tanácskozásokon úgy határoztak, hogy szabad sajtó és egyéb fórum híján a konzervatív szellemű operátumok megyei vitáit fogják felhasználni, hogy önmagukat párttá szervezzék és liberális reformjavasolataikat érvényre juttassák.^{xxvii} Fontos kútfői tehát a megyei politikának a követek országgyűlésről hazavitt tapasztalatai és az ott kötött új ismeretségek voltak.

Bár országos átfogó vitafolyamat nem alakulhatott ki, – egyes megyék ugyanarra a problémára gyakran eltérő megoldással szolgáltak – a törvényhatóságok ötöde kinyomtatva állásfoglalásait, hogy a többi vármegyéhez eljuttatva hangot adjanak véleményüknek. A fent említettekén túl az is jellemezte a törvényhatóságokat, hogy levelezés vagy személyes látogatások útján élénk információcserét folytattak egymással.* Stréter Jánosról ismert, hogy *„Évenként utazásokat tőn [sic!] Magyarország minden részeiben, s alig van megye, melyem nem lett volna. Ez utazások alatt a megyék jegyzőkönyveit szorgalmasan megtekinti úgy minden nevezetesebb könyvtárt, s ahol csak valami világosságot szerezhethetne magának Magyarország közügyéről, minden alkalmat hévvel ragadott meg.”*^{xxviii} Ennek eredményeként aktív politikai kapcsolati háló szövődhetett a vármegyerendszerben. Pest és Temes megyék különös aktivitást mutattak állásfoglalásuk terjesztésében, amivel céljuk a közös állásfoglalás kialakítása lehetett.^{xxix}

Más megyékkel való kapcsolattartáson túl a liberális nemesség nagy gondot fordított saját helyzete elemzésére és kiértékelésére, amelynek alapján tette meg javaslatait és fogalmazta meg követutasításait. Ez egyben pezsgő helyi közéletet is eredményezett.^{xxx}

Az egyes – közvetett vagy közvetlen – hatások mellett kiemelendő volt a különböző hazai és nemzetközi művek befolyása is. Természetesen Széchenyi munkássága figyelhető meg a legimpresszívebben a megyei közéletben. Bár Széchenyi műveit (Hitel, Világ, Stádium) nagy érdeklődéssel fogadta a közvélemény, politikai téren elsősorban csak a reformpárti tábornak szolgált mankóul terveik véghezvitelében. Mindenesetre elvitathatatlan Széchenyi munkásságának – első sorban a Hitel megjelenésének – erjesztően ható ereje. *„Hiszen innen nyerhettek [a bizottságok- HKM] bizonyosságot, hogyan lehet a válságból a kiutat megtalálni”* – állapítja meg Horváth Attila.^{xxxii} Sréter így számolt be a Hitel által keltett impulzusokról Nógrádban: *„Nógrádba került első példányok azonnal az egész művelt közönség figyelmét e könyvre vonzották. Irigykedve kapkodtak a könyv után azok, kiknek meg nem volt: mindenik akarta olvasni. Kézzől kézre jártak a néhány példányok. Kevésnek volt türelme várakozni, míg más végig olvasta, vagy több példányok hozattak volna. Kisebb s nagyobb társaságban magános s nyilvános helyeken, valahol csak többen együtt lehettek a Hitel olvastatott, s aki így sem tudott hozzájutni, elmondhatta mások által a Hitel nevezetesebb részleteit. Nógrádban ekkor minden érdekes beszélgetés tárgya, minden politika szóváltás célkereke folyvást a Hitel volt. Széchenyi könyve mindjárt megjelenésekor terjedt tapssal fogadtatott.”*^{xxxiii} Ugyancsak politikai táborról függetlenül megállapítható, hogy a kor értelmisége ismerte jelene nemzetközi gazdasági és államszervezési kútfojt. A magyar felvilágosodás, majd a liberalizmus a külföldi szerzőkre is alapozott. Jól ismerték többek között Voltaire, Montesquieu, Rousseau vagy Kant szabadságjogokról írt, valamint államigazgatási és államszervezési tanait, illetve a közgazdaságtudomány területén elsősorban Adam Smith hatása mellett Say Jean Baptiste francia polgári közgazdász gondolkodásának impulzusai figyelhetők meg a megyei politikai diskurzusokban.^{xxxiiii}

Az európai események szintén befolyással voltak magyar közvéleményre. Legnagyobb közvetlen hatást a francia forradalom gyakorolta a nemességre. *„A forradalom kivétel nélkül, mint elrettentő alternatíva szerepel a munkálatokban, mint történelmi tévút, a nemzetek eltévelyedése”* – fogalmaz Fónagy.^{xxxiv} A nemesi közvélemény – Széchenyi vélekedésének megfelelően – egy forradalomban a nemzethalált vizionálta.

III.3. A REFORMHAJLANDÓSÁG ALAPJAI

A politizáló nemesség csoportjai, bár mind belátták a rendszeres bizottsági munkálatok jelentőségét, de azokban eltérő célokat láttak. Az általános, leggyakrabban idézett célkitűzés az adózó nép állapotának javítása volt, amire politikai nézettől függetlenül hivatkoztak. Ez persze több gyakorlati megoldási javaslatot eredményezett: többek között a válságát élő

feudális rend kiigazítását, megjavítását hangsúlyozták. Az országos munkálatokkal összhangban a reformer megyék sem kívánták az ősi alkotmányos rend – azaz a földesúri és a nemesi előjogok – épségét veszélyeztetni. Egyes vármegyék – mint például Pest – a valóságnál súlyosabbnak ítélték meg az adózó nép helyzetét, számításaik alapján a jobbágy telkének jövedelméből nem élhetett meg. Az ilyen szélsőségesen borúlátó törvényhatóságok jellemzően az ősi alkotmány által lehetővé tett visszaéléseket tartották a bajok forrásának, így javaslataik szerint nem is reformokra, hanem a törvényes rend helyreállítására volt szükség.^{xxxv}

Számos megye (Baranya, Borsod, Csanád, Pest stb.) felismerte, hogy lehetetlen egyidejűleg a két cél megvalósítása, azaz a jobbágyság helyzetén való javítás és a földesúri jogok épségben tartása. A nemességtől bizonyos lemondásokat vártak, cserébe biztosítani kívánták, hogy a *„birtokosok természeti és törvényes jogai nem korlátozzanak méltatlan önkénnyel”*^{xxxvi}, tehát csak a szükségesség és arányosság szerint korlátozzák a nemesi kiváltságokat. A szemlélet követőinek újonnan ható felismerése volt, hogy nyíltan elismerték: *„a közteher viselőinek állapotától függ a nemzet virágzása vagy sorvadása”*.^{xxxvii} Vagy, ahogy Szatmár megye fogalmazott: *„átok fog fekédni a népen, mely maga magának ássa sírvermét”*.^{xxxviii}

További ösztönzője volt a megyéknek saját belső morális tartásuk, *„az erkölcsiség tiszta kívánatainak figyelembevétele”*.^{xxxix} A választmányok e típusú motivációjukat a felvilágosodás eszméiből merítették. További célként jelent meg az iparosodás és az annak alapját képező pénzügyi viszonyok akadályainak elhárítása.

Fónagy summázva állapítja meg: *„mindezek a célok egy magasabb rendű végcél szolgálatában állnak csupán. Ennek kifejtése a leghaladottabb megyék – Pest, Temes, Nógrád, Baranya, Arad – által adott véleményekben történik”*.^{xl}

III.4. A MEGYEI MUNKÁLATOK JELENTŐSÉGE

Jelen írásban nem törekedhettem az operátumok tartalmi ismertetésére. Célom az országos és megyei deputációk munkájának alkotmánytörténeti bemutatása és azok jelentőségének hangsúlyozása volt, mivel ezen törvényjavaslatok jelentősége bár napjainkban már megkérdőjelezhetetlen, mégis méltatlanul kevés figyelem hárul rájuk. Ennek elsődleges okát a forrásanyagok feldolgozatlanságában látom.^{xli}

Az országos és megyei tervezetek ugyan a gyakorlatba csak részlegesen valósultak meg, hivatkozási alapul szolgáltak a rendek számára egészen 1848-ig.^{xlii}

A társadalmi átalakulás elmaradása abból is fakadt, hogy a diéta felvilágosult többsége nem tudta vagy nem merte felvállalni a haladó eszméket. Mindenesetre a rendek a reformokhoz

vezető rögzös út első lépéseit megtették a bizottságok felállításával, amelyek széleskörű publicitást adtak a társadalmi-politikai vita megindításához, és ezzel, mint indikátor hozzájárultak a következő évtizedek reformjaihoz, majd a polgári átalakulást manifesztáló áprilisi törvénycsomaghoz. Ezáltal szigorúan alkotmánytörténeti értelemben bátran állíthatjuk, hogy a reformkor kezdetét az országos bizottságok munkái jelentették kezdve az 1791-es évvel.

Felhasznált irodalom:

ⁱ Lásd: Ballagi Géza: Politikai irodalom Magyarországon 1825-ig. Franklin Társulat, Budapest, 1888

ⁱⁱ Horváth Attila: A magyar magánjog történetének alapjai. Gondolat Kiadó, Budapest, 2006, 35–36.o. illetve lásd még: Kecskeméti Károly: Magyar liberalizmus 1790–1848. Argumentum Kiadó, Budapest, 2008, 56–60.o.; Poór János (szerk.): Hajnóczy József. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 1998

ⁱⁱⁱ Ócsai Balogh Péter nógrádi alispán, majd 1787-ig a Hétszemélyes Tábla bírása. 1790 tavaszán megfogalmazta a magyar nemesi mozgalom programját, majd a vármegyék többsége ennek nyomán állította össze az országgyűlési követek utasításait. Balogh programját a rousseau-i társadalomszerződés elméletre alapozta, amely alátámasztotta, hogy a népnek, vagyis a nemességnek jogában áll egyezményt kötni az új uralkodóval a zsarnokság visszatérése elkerülésére végett. Elmélete II. József „törvénytelen királyságán” alapult, mivel II. József nem koronáztatta meg magát, így megszakította az öröklési láncot. Pajkossy Gábor: Az abszolutizmus és a rendiség utolsó küzdelmei. Az első reformtervezetek. In Gergely András (szerk.): Magyarország története a 19. században. Osiris Kiadó, Budapest, 2005, 129.o.

^{iv} Bérenger Jean, Kecskeméti Károly: Országgyűlés és parlamenti élet Magyarországon 1608–1918. Napvilág Kiadó, Budapest, 2008, 191–194.o.

^v Pajkossy, 2005, 132–133.o., 135.o.

^{vi} Idézi: Kecskeméti Károly: Notes, rapports et témoignages français sur la Hongrie, 1717–1809. Párizs, Budapest, Szeged, 2006, 200.o.

^{vii} Pajkossy, 2005. 135.o.

^{viii} Ahogy Pajkossy Gábor fogalmaz: „a magyar politikai vezetőréteg a korábbinál is csekélyebb hajlandóságot mutatott a társadalmi reformok iránt, alábbhagyott közjogi radikalizmusa is, és a magyar rendek a Habsburg-birodalmi legválságosabb pillanatait sem használták ki.” Pajkossy G., 2005, 140.o.

^{ix} Csorba László, Velkey Ferenc: Reform és haladás 1790–1848. Csokonai Kiadó, Budapest, 1998, 83–87.o.

^x Lásd az 1827. évi 8. törvénycíkket.

^{xi} Kecskeméti, 2008, 186.o.

^{xii} Pajkossy, 2005, 135.o.

^{xiii} Uo. 152.o.

^{xiv} Tolna továbbment és a különvélemények kinyomtatását is követelte. Lásd: Barta István: A fiatal Kossuth Akadémiai Kiadó, 1966, 152.o., illetve Fónagy Zoltán: Az úrbéri operátum megyei tárgyalása (1831–32). Agrártörténeti Szemle. XXX. (1988.) 1–2. sz. 20–46.o.

^{xv} A kormány beleegyezését elősegítette József nádor és Reviczky Ádám kancellár rivalizálása is. A kormányzat álláspontjáról bővebben lásd: Vögyesi Orsolya: Politikai-közéleti gondolkodás Békés megyében a reformkor elején. A rendszeres bizottsági munkálatok megyei vitái 1830–1832. Békés Megyei Levéltár, Gyula, 2002, 11–27.o.

^{xvi} Barta, 1966, 152–153.o.

^{xvii} Sréter János: Visszaemlékezések. Buda, 1842, 23.o.

^{xviii} Esztergom, Győr és Nógrád közgyűlésének javaslatai. MNL OL, Acta diaetalia II. (1790–1848). A 96 f. 10 cs.; MNL OL Archivum palatiale secretum archiducis Josephi (1795–1847). N 22 f. 16–17.cs.

^{xix} Uo.

^{xx} Fónagy, 1988, 23.o.

^{xxi} Szabolcs felirata: MOL OL, Archivum palatiale archiducis Josephi. Általános iratok. 1832. 1282.; Veszprém óvása az operátumra készített véleményben. MNL OL, Acta diaetalia II. (1790–1848). A 96 f. 11 cs.

^{xxii} Uo. 173.

^{xxiii} A követeket kísérő gyakornokok, írnokok.

^{xxiv} Kazinczy levelezése. Budapest, 1–21. kötet, 1890–1911, 19. kötet, 550.o.

^{xxv} Bács egyetlen megyeként kimaradt a táblázatból, de Bérenger, Kecskeméti szerzőpáros megállapítása szerint Bács „hagyományosan a kormány álláspontját támogatta.” Bérenger, Kecskeméti, 2008, 210.o.

^{xxvi} Uo. 211.o., illetve lásd. Kecskeméti, 2008, 341.o., 351.o., 364.o., 372.o

^{xxvii} Gergely András: A „rendszeres bizottsági munkálatok” szerepe a magyar reformmozgalom kibontakozásában. Tiszatáj 28., 1974, 6. sz. 38.o.

Stréter, 1842, VII.

^{xxix} Fónagy, 1988, 23.o.

^{xxx} Horváth István: Politikai nézetek és viták a reformkori Nógrád megyében az 1830-as évek elején. Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve, 6. évfolyam, 1980, 17.o.

^{xxxi} Horváth A., 2006.o., 44.o.

^{xxxii} Sréter, 1842, 4.o.

^{xxxiii} Horváth I., 1980, 19.o. és lásd Mátyás Antal: A polgári közgazdaságtan történet. Közgazdasági és Jogi Kiadó Budapest, 1963, 191.o.

^{xxxiv} Fónagy, 1988, 26–27.o.

^{xxxv} Fónagy megjegyzi, hogy tulajdonképpen ez megegyező álláspont az országos rendszeres bizottságot kirendelő 1824. évi VIII.tc. indoklásával, illetve találoz kiemeli Torontál véleményét a tárgykörben, miszerint „az egész úrbéri törvényhozásra csupán a földesurak kegyetlenkedő kisebbsége miatt volt szükség.” Fónagy, 1988, 25.o.

^{xxxvi} Uo.

^{xxxvii} Uo.

^{xxxviii} Fónagy idézi. Uo.

^{xxxix} Fónagy idézi. Uo

^{xl} Uo.

^{xli} A történettudomány eredményei mellett jogtörténeti önálló monografikus munkára a témában csak Homoki-Nagy Mária és Hajdú Lajos vállalkozott, akik az 1795. évi tervezetek egy-egy töredékével a polgári és- büntetőtörvénykönyv tervezetével foglalkoztak. (Homoki-Nagy Mária: Az 1795. évi magánjogi tervezetek. JATEPress, Szeged, 2004, és Hajdu Lajos: Az első (1795-ös) magyar büntetőkódex-tervezet. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1971

^{xlii} Pajkossy, 2005, 132–133.o.

Kolláth Mihály Gábor*

A közszereplők személyiségi jogainak polgári jogi védelme különös tekintettel a jóhírnév és becsület védelmére

Absztrakt: Napjainkban a személyiségi jogok védelme mindinkább nagyobb figyelmet kap mind a jogtudomány művelői, mind a politika és mind a hétköznapi magánszemélyek gondolkodásában. Jelen tanulmány célja, hogy a személyiség fogalmának és a személyiségvédelem alapjainak bemutatása után a jogterület egy különleges kérdéskörével, a személyiségi jogok és a közérdek ütközésével, a közszereplők megítélésének problematikájával ismertesse meg a Tisztelt Olvasót.

I. A SZEMÉLYISÉGI JOGOK VÉDELME NEK RENDSZERE

Balás P. Elemér, a XX. század egyik kiemelkedő magyar jogtudósaⁱ, a Szladits Károly által szerkesztett Magyar Magánjog című mű személyiségi joggal foglalkozó fejezeteinek írója úgy vélte *“A személyiségi jog tudományának a személyiségből kell kiindulnia. Ez ellen vétenek azok az elméletek, melyek az ún. személyiségi javakból indulnak ki”*.ⁱⁱ Ezen, már több mint száz éve megszületett gondolat az, melyből kiindulva tanulmányom első fejezetét felépítettem, hisz ahhoz, hogy megértsük a személyiség védelmét, mindenekelőtt annak fogalmával, lényeges tartalmi elemeivel kell tisztában lennünk, így tehát a személyiségi jogok elemzése során alapvető és megkerülhetetlen kérdés a személyiség fogalmi megközelítése, a személyiség definiálása. Ezen feladat hihetetlenül nehéz, hisz a személyiség fogalma koronként változó és világnézettől függően alakul, így nem találhatunk rá egy állandó és végleges definíciót. Tovább nehezíti a fogalomalkotást, hogy maguk a különböző tudományterületek is próbálják saját fogalomrendszerükkel és eszközeikkel megválaszolni a kérdést, a természettudományok és a társadalomtudományok változatos szempontokat vesznek figyelembe a definíálás során.ⁱⁱⁱ Ennek megfelelően elmondhatjuk, hogy az elmúlt évezredek során több száz, ha nem több ezer, szűkebb vagy szélesebb körben elfogadott definíció alakult ki a személyiségre, kérdés viszont, hogy jogi szemlélődésünk alkalmával melyeket vesszük alapul.

ⁱ A szerző az ELTE ÁJK Polgári Jogi Tanszékének doktorandusza, jelen tanulmányhoz kapcsolódó kutatását a Nemzet Fialat Tehettségeiért Ösztöndíj keretében végezte. Elérhetősége: kollathmihaly@gmail.com

I. 1. A SZEMÉLYISÉG EGYES TUDOMÁNYOK FOGALOMRENDSZERÉBEN

A személyiség latin elnevezése a “persona” szóból származik, mely egyszerre jelenti a személyt magát, s a színpadi álarcot, szerepet is. Maga a szó már a színészetben is egy szereplő egyediségére, jellegzetes megjelenésére utal.^{iv}

Jelen tanulmány szempontjából érdekes kiindulópont lehet a pszichológia tudományának egyik megközelítése, mely szerint a személyiség *“az egyes emberi lény teljes szellemi struktúrája, fejlődése bármely fokán. Felöleli az emberi jellem minden összetevőjét: az intellektust, a temperamentumot, a készségeket, erkölcsiséget, és minden olyan attitűdöt, amely élete során kiépül.”*^v Ezen, az 1930-as években alkotott fogalom a személyiség definiálása során kiemeli, hogy minden, az emberi jellemhez tartozó összetevő a személyiségünk részét jelentheti, nem tekinti viszont a személyiség részének az ember materiális megtestesülését, testét.

Hasonlóan érdekes megközelítés lehet - s a kutatás szempontjából talán helytállóbb - a pszichológia egy másik fogalma, mely szerint a személyiség *“tényezők, - különböző testi és lelki tulajdonságok dinamikus és egységes egésze -, amely az egyes embert megismételhetetlenné teszi, megkülönbözteti másoktól, meghatározza a viselkedését és gondolkodását.”*^{vi} Ezen fogalom, már a személyiség részének tekinti a testi tulajdonságokat is, s kiemeli a személyiség azon szerepét, mely a személyt megkülönböztet másoktól.

A modern gondolkodásban a személyiség és annak kibontakoztatása mind inkább viták és kérdések középpontjába kerül. A modern társadalmunk és ezáltal ezen társadalom jogrendszerének egyik kiemelt jelentőségű célja a személyiség kiteljesedésének biztosítása, az emberek személyiségi jogainak védelme.^{vii}

I.2. A SZEMÉLYISÉG FOGALMA A JOGTUDOMÁNYBAN, A SZEMÉLYISÉG VÉDELME NEK INDOKAI

I.2.1. A SZEMÉLYISÉG FOGALMA

A személyiség jogi fogalmának megalkotása sokak szerint már-már lehetetlen kihívás,^{viii} viszont a jog számos magyarországi művelője kísérelte meg ezen feladat teljesítését. Tanulmányomban néhány neves jogtudós és gondolkodó álláspontját ismertetve és összevetve mutatom be a személyiség jogi fogalmát.

A jogtudomány szempontjából történő szemlélődésünk során Petrik Ferenc személyiségfogalma az, amely elsőként segítségünkre lehet. Petrik a személyiséget mint az ember testi és szellemi struktúráját írja le, mely ennek megfelelően nem csak mentális hanem neurális jelenség is. Így a Petrik-féle személyiség fogalomba beletartozik az ember testi és szellemi működése, léte, melyek egymástól elválaszthatatlanok.^{ix} Ezen fogalommal eljuthatunk a személyiségi jogok kérdésköréhez, hisz ezen jogok egyfelől védik az emberek szubjektumát, szellemi értelemben vett értékeit, másfelől az ember anyagi világban létező értékeit, így például testi épségét, képmását, hangját.^x Petrik kiemeli továbbá, hogy a személyiség kifejezésre juttatja az egyén viselkedését és gondolkodását, mely együttesen jelenti a személyiség úgynevezett értékminőségét. Ez azon ismérv, mely megkülönbözteti a személyiséget másoktól. A személyiségi jog így tehát nem tesz mást, mint ezen értékminőséget védi.^{xi}

Lenkovics Barnabás úgy véli, a személyiség mint fogalom magába foglalja az ember belső tulajdonságait, külsődleges jegyeit, valamint az általa hordozott eszmei értékeket.^{xii} Ennek megfelelően Lenkovics szerint a személyiségi jogok a személy társadalmi rendeltetéséhez szükséges (nem vagyoni értelemben vett) integritását, a beavatkozásoktól mentes szabad mozgásteret hivatottak biztosítani és védenek az indokolatlan beavatkozástól.^{xiii}

Tattay Levente “A közszereplők személyiségi jogai” című könyvében úgy foglalja össze, hogy a személyiség “*az ember értékeit, mozgásterét, szabadságát, integritását testi és lelki egységét kifejező összetett jogi struktúra*”^{xiv} Ezen definíció felsorolásában kiemeli, hogy a személyiség részét képezi az ember mozgásteré is, azaz, hogy milyen lehetőségei vannak, milyen mértékben tudja megvalósítani céljait. Ezen meglátás a közszereplők személyiségvédelmére vonatkozó szabályok elemzése során kiemelt jelentőséget kap.

I.2.2. A SZEMÉLYISÉG JOGI VÉDELME ÉS INDOKAI

A tanulmányom elején már idézett Balázs P. Elemér szerint a személyiség polgári jogi védelmének indoka egy vélelem, amely szerint a személyiség a maga alkotó szabadságával olyan értékeket képes és tud létrehozni, melyekre a társadalomnak szüksége van. Minden embernek lehet ilyen értékteremtő - és ezáltal össztársadalmilag hasznos - képessége, amelynek hiányát senkiről sem lehet kimutatni. A jog egyértelmű feladata, hogy védelmezze minden ember értékteremtő képességét, azaz a társadalom részéről történő szükségtelen zavarást kizárja.^{xv}

Ezen állásponthoz hasonlóan, a személy értékteremtő munkájából kiindulva egyes vélekedések szerint korábbi Polgári Törvénykönyvünk^{xvi} a személyiségi jogokat és azok

védelmét a vagyoni viszonyokhoz kapcsolta, elsősorban azon érv mentén, hogy a személyiségi jogok megsértése vagyoni szankcióval is járhat. Ehhez kapcsolódóan fontos látnunk, hogy bár a személyiségünk és ahhoz kapcsolódó személyiségi jogaink egy része valóban kapcsolódhat az áruviszonyokhoz (így például egy vállalat jóhírneve, vagy egy személy névjoga), ezen jogok megsértésének következményei - mint ahogy arra Petrik Ferenc is rámutat - nem minden esetben tartoznak a vagyoni jellegű jogkövetkezmények közé.^{xvii}

I.3. A SZEMÉLYISÉG VÉDELME ÉS RENDSZERE A MAGYAR POLGÁRI JOGBAN

A modern társadalom jogrendszerének egyik kiemelt jelentőségű célkitűzése az emberi személyiség kiteljesedésének biztosítása, az emberek személyiségi jogainak védelme.^{xviii} A személyiségi jogok védelme egyidős a jogképesség általánossá és egyenlővé válásával, a korábban ismertetett, a személyiség fogalmára vonatkozó elméletek nyomán pedig elmondhatjuk, hogy a polgári jog a személyiség alatt elsősorban az ember értékeit, mozgásterét, integritását, testi és lelki egységét érti, és veszi védelembe.^{xix}

Ezzel a célkitűzéssel összhangban, a hatályos magyar szabályozás a személyiségi jogokat általánosságban védelemben részesíti, mely védelem teljes és abszolút.^{xx} Ezen abszolút sérthetlenséget Polgári Törvénykönyvünk (Továbbiakban: Ptk.) 2:42. §-ának (2) bekezdésében ekként fejezi ki: „Az emberi méltóságot és az abból fakadó személyiségi jogokat mindenki köteles tiszteletben tartani. A személyiségi jogok e törvény védelme alatt állnak.”^{xxi} A személyiségi jogi generálklausulának hála, a Ptk. védelemben részesíti a személyiségi jogokat, függetlenül attól, hogy azok a törvényben nevesítve vannak-e. Ennek megfelelően azon személyiségi jogokra, melyek a jövőben keletkeznek a generálklausula oltalma automatikusan kiterjed.^{xxii}

A személyiségi jogok védelme komplex jellegű, nemcsak a polgári jog eszközeivel végzi az állam, hanem a büntetőjog, közigazgatási jog és az alkotmányjog eszközei is megalapozzák a személyiség jogi védelmét.^{xxiii} A polgári jog által védett személyiségi jogok elválaszthatatlanok az alkotmányos szabadságjogoktól,^{xxiv} azok megítélésükre ezen szoros kapcsolatból kell kiindulnunk.

II. A VÉLEMÉNYNYILVÁNÍTÁS, A SZÓLÁSSZABADSÁG ÉS A SAJTÓ SZABADSÁGÁNAK KONFLIKTUSA A SZEMÉLYISÉGI JOGOKKAL

A véleménynyilvánítás szabadságának megszületése a XVII. századi felvilágosodás, és az azt tápláló társadalomtudományi és filozófiai munkák egyik legnagyobb vívmánya, korunk egyik legfontosabb és leglényegesebb szabadsága.^{xxv} A véleménynyilvánításnak kitüntetett szerepe van az alkotmányos alapjogok között, számos nemzetközi és egyes államokhoz kötődő dokumentum fejt ki annak tartalmát és veszi védelembe azt.^{xxvi}

Az 1789-es Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozata a véleménynyilvánítás szabadságával foglalkozva kimondta: *„A gondolatok és vélemények szabad közlése az embernek egyik legértékesebb joga; ennél fogva minden polgár szabadon szólhat, írhat s nyomtathat ki bármit, felelősséggel tartozván viszont e szabadsággal való visszaélésért a törvény által meghatározott esetekben.*”^{xxvii} A Nyilatkozat a „szabadon szólhat” fordulattal kiemeli a véleménynyilvánítás szabadságát, valamint többek között foglalkozik a sajtószabadság egyik kiemelten fontos feltételével, a lapalapítás szabadságával az „írhat s nyomtathat ki bármit” fordulattal.

Az Emberi Jogok Európai Egyezménye szintén a véleménynyilvánítás témakörében kimondja: *“Mindenkinek joga van a véleménynyilvánítás szabadságához. Ez a jog magában foglalja a véleményalkotás szabadságát és az információk, eszmék megismerésének és közlésének szabadságát országhatárokon tekintet nélkül és anélkül, hogy ebbe hatósági szerv beavatkozhasson.*”^{xxviii}

A véleménynyilvánítás szabadsága egyrészt az önkifejezés, önmegvalósítás fontos eszköze, másfelől pedig a demokratikus társadalom egyik leglényegesebb feltétele, mely egy alapjogcsoport, az úgynevezett kommunikációs alapjogok anyajoga is egyben.^{xxix} Ezen alapjogcsoport tagja a sajtó szabadsága is, mely mai felfogásunk szerint két elemet foglal magába: a lapalapítás szabadságát valamint a vélemények és gondolatok szabad közlésének szabadságát.

A lapalapítás szabadsága, a jogállamiság elengedhetetlen eleme, minek nyomán a sajtótermékek állami engedélyezése helyett a hatóságnál történő bejelentés és nyilvántartásba vétel került előtérbe az egyes sajtótermékek alapításakor. A hatóság a lap nyilvántartásba vételét csak előre meghatározott, különleges esetekben tagadhatja meg.^{xxx}

A sajtószabadság másik eleme a vélemények és gondolatok szabad közlésének szabadsága, mely magába foglalja az állami beavatkozás tilalmát.^{xxxi} Az államnak tartózkodnia kell a sajtótermék tartalmának bármilyen nemű önkényes befolyásolásától, a cenzúrától. Ezen szabadságnak hála minden vélemény szabadon megjelenhet a sajtóban, viszont fontos kiemelni, hogy a demokratikus közvélemény kialakulásának fontos feltétele a tárgyilagos és teljes körű

tájékoztatás.^{xxxii} A sajtónak alapvető szerepe van a véleményalkotás alapjául szolgáló tájékoztatásban.^{xxxiii}

A véleménynyilvánítás szabadsága, s a belőle származtatott alapjogok, bár kevés dolog előtt kell meghajolniuk, mégsem korlátozhatatlanok. Már a fentebb idézett Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozata is kiemelte, hogy a jog gyakorlója felelősséggel tartozik a szabadsággal való visszaélésért a törvény által meghatározott esetekben.

A sajtó feladata a társadalom tájékoztatása s a vélemények közvetítése, viszont ezen tevékenységének egyik legfontosabb korlátja a személyiségi jogok tiszteletben tartásának követelménye. Jobbágyi Gábor ezen „kétoldalról” fennálló követelményrendszert így fogalmazza meg: „...egy nyílt, demokratikus társadalomban a sajtó és a véleménynyilvánítás szabadsága alapvető emberi és politikai jog. Így a sajtónak kettős követelménynek kell megfelelnie: a sajtó és véleménynyilvánítás szabadsága mellett gondosan őrizkednie kell a személyiségi jogok megsértésétől.”^{xxxiv} Azaz a sajtó, bár a véleménynyilvánítás és a tájékoztatás fontos eszköze, nem működhet korlátok nélkül, s ezen korlátokat – többek között – az ember személyiségi jogai jelentik számára. Alapjogok ütköznek ebben a helyzetben, mely konfliktust a jogalkotó és jogalkalmazó csak arányos mérlegeléssel tudja feloldani.

III. A KÖZSZEREPLŐK SZEMÉLYISÉGI JOGAINAK VÉDELME

III.1. KÖZSZEREPLŐK, KÖZÜGYEK, KÖZÉLETI SZEREPLÉS

III. 1.1. A TÖRVÉNYI MEGFOGALMAZÁS ÉS A BÍRÓSÁGI GYAKORLAT

A közszereplők fogalma egy számos embercsoportot magába foglaló, nem homogén kör, melynek tagjai különböző okokból és módon kerülnek bele ezen halmazba. Egyes személyek tevékenységük által válnak közszereplővé, míg mások, például egyes királyi családok tagjai születésük révén lépnek közszereplői státuszba.^{xxxv}

Ezen két kör tovább osztható, hisz azon személyek, akik cselekedeteik által válnak közszereplővé szintén különböző módon valósíthatják meg cselekményeiket. Egyes bírósági döntések úgy vélik, „közszereplő az, aki nyilvános közéleti szereplés igényével lép fel”^{xxxvi}, ezzel szemben Koltay András kiemeli, hogy előzetes akaratunk ellenére, például tüntetések passzív, később rendőrök által bántalmazott alanyaiként is közszereplővé válhatunk.^{xxxvii} A cselekvés típusát tekintve egyes közszereplők aktívan részt vesznek a döntéshozatali

folyamatokban, míg mások a társadalomban felvállalt szerepük (például színészek, “celebek”, “youtuberek”) révén képesek befolyásolni embertársaikat, ezzel válva közszereplővé.^{xxxviii}

A közszereplők csoportjának pontos meghatározásában a polgári jogi szabályozás sem nyújt segítséget. A Polgári Törvénykönyvünk, a 2:44 §-ában maga foglalkozik a közéleti szereplés személyiségi jogi következményeivel. Ehhez kapcsolódóan, az Alkotmánybíróság egy 2014-es határozatában^{xxxix} maga is kiemeli, hogy a Ptk. nem a „közszereplés”, hanem „közéleti szereplés” kifejezést használja, különbséget tesz a két fogalom között,^{xl} viszont ezen fogalmakat nem határozza meg, nem pontosítja.

Az Alkotmánybíróság a közszereplő fogalmával először az 36/1994. (VI.24.) határozatában foglalkozott, mely határozat fogalma szerint *“közszereplésnek minősül az a megnyilvánulás, mely a szűkebb, vagy tágabb társadalom életét, a helyi vagy országos viszonyok alakulását befolyásolja.”*^{xli} Bár a határozat alapvetően büntetőjogi kérdéseket rendez, gondolatai az elmúlt években több esetben is megjelentek a polgári jogi ítélkezés során is. Ennek oka elsősorban a közszereplő általános, a polgári jogra alkalmazható fogalmának hiánya a magyar jogszabályok köréből.^{xlii}

Az elmúlt rendszer titkosszolgálati tevékenységének feltárásáról és az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára létrehozásáról szóló 2003. évi III. törvény^{xliii} 1.§-ának (2) bekezdése^{xliv} a közszereplőt olyan személyként definiálja, aki *“közhatalmat gyakorol, gyakorolt vagy közhatalom gyakorlásával járó tisztségre jelölték, illetve aki a politikai közvéleményt feladatszerűen alakítja vagy alakította.”* Ezt a törvényi fogalmat a Legfelsőbb Bíróság is alkalmazta egy személyiségi jogi per kapcsán hozott döntésében,^{xlv} viszont ezen per tárgya olyan cikkek jogi megítélése volt, melyek a felperes esetleges “besúgóí” tevékenységével foglalkoztak, így beláthatjuk, ezen fogalom csak bizonyos, a törvény szempontjából jelentős esetekben tudja megállni a helyét, általános fogalomként nem tudjuk alkalmazni. Fontos továbbá megjegyezni, hogy a törvény szerint a levéltár az érintett személyt megnyilatkoztatja arról, hogy közszereplői minőségét elismeri-e, ezzel mintegy az érintett személy döntésévé teszi azt, hogy közszereplő kíván-e lenni. Ezen gyakorlat ellentétben áll a korábban bemutatott 36/1994. (VI.24.) számú alkotmánybírósági határozattal, hisz az kiveszi az érintett személy kezéből a közszereplői státuszról való döntés lehetőségét.^{xlvi}

A pénzmosás és a terrorizmus finanszírozása megelőzéséről és megakadályozásáról szóló 2017. évi LIII. törvény 4.§-ában, az Európai Parlament és a Európai Tanács egyik irányelvét^{xlvii} átvéve, meghatározza a kiemelt közszereplő fogalmát, mint olyan személyt, aki fontos közfeladatot lát vagy látott el. A fontos közfeladat a törvény alkalmazásában például az államfői, kormányfői, miniszteri tevékenység, vagy az egyes politikai pártok irányító

szerveiben betöltött tagság.^{xlvi} Mivel ezen törvény is csak specifikusan, saját szempontjából határozza meg a közszereplő fogalmát,^{xli} így polgári jogi vizsgálódásaink során kénytelenek leszünk a jogirodalomra és a bírósági ítéletek széles tárházára támaszkodni.

III.1.2. A KÖZSZEREPLŐ MEGHATÁROZÁSA A JOGIRODALOMBAN, A KÖZÜGYEK

Bár egyes törvények következetesen egy személyi kör, a közszereplők meghatározásával próbálkoznak, ezen módszertannal mintegy szembe helyezkedve Koltay András mellett érvel, hogy a közszereplők fogalmának pontos meghatározása lehetetlen, hisz ezen kör folyamatosan változik és az, hogy egy adott személy beletartozik-e, az aktuális ügy kontextusától is függ. Mivel pedig, a Ptk.-ban foglaltaknak is megfelelően a közszereplők a közügyek szabad vitatásának körén kívül eső közléssel vagy magatartással szemben a nem-közszereplőkkel azonos védelemben részesülnek, így Koltay úgy véli, nem a közszereplők körének pontos felsorolása a fontos, hanem a közszereplés, és közügy definiálása.¹ A korábban már említett 7/2014. (III.7.) AB határozat is kiemeli, hogy bár maga a közszereplői státusz jelentős, a közügy-jelleg elsődlegességet élvez azzal szemben. El kell különítenünk a közszereplői státuszt és a közügyekben való érintettséget, utóbbi már önmagában megalapozza az érintett személy személyiségvédelmének korlátozását.^{li}

A közszereplés tehát, mint láthatjuk, különböző körülmények függvénye, egy szituatív fogalom, melynek pontos meghatározására többek között Törő Károly tett kísérletet könyvében. Törő szerint „közszereplésnek tekinthető minden olyan megnyilvánulás, amely befolyásolja a szűkebb vagy tágabb társadalom életét, a helyi vagy országos viszonyok kialakulását.”^{lii} Ezen, Törő-féle fogalommal sok hasonlóságot mutat Tattay Levente megfogalmazása, mely szerint a közszereplőnek azon természetes, vagy jogi személyeket kell tekinteni, akik *“tevékenységükkel és nyilvános fellépésükkel befolyásolják a szűkebben vagy tágabban értelmezett társadalom életét, helyi vagy országos viszonyok alakulását, továbbá azok, akik közéleti kérdésekben érintettként szerepelnek.”*^{liii}

III.2. A KÖZSZEREPLŐK ELTÉRŐ SZEMÉLYISÉGI JOGI MEGÍTÉLÉSÉNEK INDOKAI

A közszereplők csoportja egy, a személyiségi jogok szempontjából kiemelten kezelt csoport, kik ezen különleges státuszuk ellenére nem rendelkeznek a személyiségvédelem szempontjából privilégiumokkal, sőt bírálhatóságukhoz közérdek fűződik.^{liv} A közszereplők

eltérő jogi megítélésének indokait véleményem szerint két, részben összefüggő szempontból tudjuk leginkább megvilágítani: a közszerepléssel járó társadalmi előnyök szempontjából, valamint a közéleti kérdések megvitathatóságának, kritizálhatóságának szempontjából.

A közszereplők többnyire (de nem kizárólagosan) olyan személyek, akik nyilvános közéleti szereplést vállálnak. Ezen közéleti szereplések által szélesebb lehetőségük nyílik tágabb és szűkebb közösségük, valamint a társadalom befolyásolására, személyiségük kibontakoztatására. Visszaülva Lenkovics Barnabás és Tattay Levente gondolataira elmondhatjuk, hogy a közszereplőknek sokkalta nagyobb mozgásterük van, ezen mozgáster pedig a nyilvános közéleti szereplésükből adódik. Ezzel szemben viszont a közszereplők immateriális értelemben szabadabban támadhatók, materiális értelemben pedig egyes területeken (például képmásuk védelme során) korlátozottabbak védelmi lehetőségeik. Az előnyök és hátrányok kiegyenlítik egymást, a szabadabb mozgáster nagyobb támadhatóságot eredményez.^{lv}

A másik, korábban már említett érv a közszereplők eltérő megítélése mellett, a közéleti kérdések megvitathatóságának érve, mely a Ptk. 2:44 §-ában is megjelenik. A közéleti szereplők tevékenységükkel befolyásolják szűkebb és/vagy tágabb közösségük mindennapjait, így egy egészséges társadalomban elengedhetetlen, hogy ezen személyek kritizálhatóak legyenek. Alkotmánybíróságunk is megjegyzi, fontos alkotmányos érdek, hogy *“a polgárok és a sajtó bizonytalanság, megalkuvás és félelem nélkül vehessen részt a társadalmi és politikai vitában”*.^{lvi} Ezen gondolattal, és a Ptk. rendelkezéseivel összhangban,^{lvii} a bírósági gyakorlat egyértelmű abban, hogy a közszereplőnek közfeladata ellátása során több kritikát kell tűrnie, jogvédelme az emberi méltóság sérelme nélkül, a szükséges mértékben korlátozható.^{lviii} A közszereplő politikusok magatartásának bírálata nem lehet sajtó-helyreigazítás tárgya,^{lix} sőt, általános személyiségvédelmi perben sem alapozza meg a személyiség védelmét azon értékítélet, ami a közügyekre való vélemények ütköztetésében kap hangot.^{lx}

III. 3. A KÖZSZEREPLŐK SZEMÉLYISÉGI JOGAINAK VÉDELME AZ ANGOLSZÁSZ JOGRENDSZEREK BEN

III.3.1. AZ AMERIKAI EGYESÜLT ÁLLAMOK

A közszereplők személyiségi jogaival, azon belül is hírnevének védelmével foglalkozó talán legjelentősebb amerikai döntés a New York Times v. Sullivan ügy keretében született,

mely a népszerű lapban egy 1960-ban megjelent, a Montgomery városában történt faji alapú megkülönböztetéssel és az azt követő tiltakozásokkal kapcsolatos hirdetéssel foglalkozott.^{lxi} A hirdetés bár a lényeges információk tekintetében valós közléseket tartalmazott számos állítása hamis volt. A szöveg maga nem említette a helyi rendőrfőnök L. B. Sullivan nevét, viszont állításai alapján személye beazonosítható volt. Az állami szintű bírói fórumok megállapították a rágalmozást, viszont az ügy a szövetségi Legfelsőbb Bírósághoz került, mely megváltoztatta a döntést, és lefektette az úgynevezett New York Times-szabályt.^{lxii}

A bíróság döntésében rámutatott, a társadalom fejlődéséhez elengedhetetlen a közhatalmat birtokló, tisztséget viselő személyek szabad bírálhatósága. Ahhoz, hogy a demokratikus döntésekben részt tudjunk venni, elengedhetetlen az információ szabad áramlása, melynek fontos eszközei a sajtóorgánumok. Ezen felületek számára viszont gyakran visszatartó tényező a jog, mely szigorúan büntet minden hamis tényállítást, hiszen néha nehéz az igazságot bizonyítani. A közügyek megvitathatósága viszont egy olyan érdek, melynek nyomán indokolt lehet, hogy a személyiségvédelem bizonyos esetekben meghajoljon a szólásszabadság előtt, és akár hamis tényállítások is védelemben részesüljenek.^{lxiii}

Ezen döntéstől kezdődően a választott köztisztviselők csak akkor érvényesíthették személyiségi jogaikat sikerrel olyan, a megbízatásukkal kapcsolatban tett állításokkal szemben, ha bizonyították, hogy az állítást közlő személy rosszhiszemű (“actual malice”) volt, azaz tudta, hogy az állítása valótlan, vagy azért nem bizonyosodott meg valóságtartalmáról, mert súlyosan gondatlanul járt el. Ezen elvet nevezzük New York Times szabálynak.^{lxiv}

A szabály, mely kezdetben csak a választott tisztségviselőkre vonatkozott fokozatosan kiterjedt, a *Rosenblatt v. Baer* ügy kapcsán hozott döntés kiterjesztette a kinevezett köztisztviselőkre^{lxv}, a *Curtis Publishing Company v. Butts*^{lxvi} valamint a *Associated Press v. Walker*^{lxvii} kapcsán született döntések pedig bevonták a szabály körébe a közéleti szereplőket is, hiszen az indokolások szerint, ezen személyek ugyanolyan befolyást képesek gyakorolni a közéletre mint a köztisztviselők. A Legfelsőbb Bíróság további döntései^{lxviii} még a magánszemélyek esetében is alkalmazhatónak látták a New York Times- szabályt, viszont 1974-ben, a tendenciát megállítva Legfelsőbb Bíróság létrehozta a *Gertz*-szabályt, melynek értelmében az államok maguk határozhatják meg a felelősségi szabályokat a magánszemélyekkel szembeni becsületsértés esetében, viszont ezen szabályok esetében egységesen elvárt kritérium, hogy a rágalmozó esetében minimum a gondatlanságot megköveteljék, valamint hogy a sérelmet szenvedett fél bizonyítsa a kárát.^{lxix} A szabályt később további bírósági döntések finomították, így például a *Dun & Bradstreet, Inc. v. Greenmoss Builders, Inc.* ügyben hozott döntés.^{lxx}

Ezen bírósági gyakorlatoknak megfelelően, mint arra Koltay András is rámutat, az USA rágalmazási joga három szintre osztható, a közszereplők esetében a fent már bemutatott New York Times-szabály alkalmazható, a magánszemélyekre vonatkozó, viszont közügyekkel kapcsolatos állításokra a Gertz-szabály, a magánszemélyekkel kapcsolatban, a közügyektől független állítások esetében pedig a common law szabályai.^{lxxi} Az első két körben, azaz a közügyeket érintő állítások esetében a személyiségi jogok érvényesítését tovább nehezíti, hogy a kérelmezőnek kell bizonyítania állításainak igazát.^{lxxii}

Fontos megemlíteni, hogy az amerikai jogban a fentebb bemutatott jogintézményen, a rágalmazással kapcsolatos fellépésen kívül alkalmas lehet még a személyiségi jogok megsértésével kapcsolatos fellépésre az úgynevezett “intentional infliction of emotional distress” keresete is, mely “lelki szenvedés” szándékos okozása esetén indítható. Ezen kereset, bár a fent említett szituációkban alkalmazható, kereteit jelentősen leszűkítette az úgynevezett Hustler Magazine v. Falwell^{lxxiii} ügy, melynek nyomán a Legfelsőbb Bíróság kimondta, nem vonható jogi felelősségre pusztán azért a közlő fél, mert közleményével szándékában állt megsérteni a közéleti szereplőt. Ilyen esetekben a felperesnek a siker érdekében bizonyítania kell, a sértő közlemény hamis tényállításokat is tartalmaz, melyek közzlése rosszhiszeműen történt. Ezen döntéssel lényegében a New York Times-szabály alkalmazását tette kötelezővé a Legfelsőbb Bíróság.^{lxxiv}

III. 3. 2. ANGLIA

Az angol jog a rágalmazás három lehetséges formáját ismeri, a libel-t, mely a sajtón keresztül, írásban, vagy képi úton megvalósuló, s ezáltal “maradandó” rágalmazás, ennek büntetőjogi tényállását, a criminal libel-t, valamint a slander-t, mely szóban, verbálisan történő rágalmazás. A libel esetén a kár bekövetkezése nélkül is lehetséges a perindítás, ezzel szemben a slander esetében szükséges a rágalmazás által bekövetkezett kár bizonyítása.^{lxxv} A megoldások mindegyikéről elmondható, hogy egy szigorú szabályozás részeként védték a személyiségi jogokat.

Ezen szigorot elsőként az angol jogban a Derbyshire County Council v. Times Newspapers-ügy törte át.^{lxxvi} A Lordok Háza ezen ügy kapcsán hozott döntésében megállapította, hogy a kormányzati és önkormányzati szervek nem indíthatnak rágalmazási pert. A döntés körét később a Goldsmith v. Bhoyrul ügy kapcsán hozott ítélet kiterjesztette a politikai pártokra is.^{lxxvii} Bár mind a két fentebb említett döntés komoly jelentőséggel bírt,

fontos látnunk, hogy a természetes személyek jogérvényesítésével egyikük sem foglalkozott, ezen kérdést nyitva hagyták, melyet több évvel később, a Reynolds v. Times Newspapers^{lxxviii} ügy kapcsán született döntés válaszolt meg, lefektetve a Reynolds-szabályt.^{lxxix}

A per alapját képező cikk a korábbi ír miniszterelnökről, Albert Reynoldsról tartalmazott állításokat. A Lordok Háza döntésében kiemelte, a közéleti vita szabadságának fontosságát, s ezen cél érdekében indokoltnak látta, hogy védelmet biztosítson bizonyos esetekben olyan közleményeknek, melyek téves állításokat közölnek valamilyen közérdeklődésre számot tartó témában. Az ítéletet jegyző Lord Nicholls egy tízes listát állított össze a megvizsgálandó tényezőkről a bírók számára, mely olyan szempontokat tartalmazott, mint például az információ forrásának megbízhatósága, az állítás súlya vagy azt, hogy kapott-e lehetőséget az érintett személy válaszadásra. A döntés, bár határozottan utat nyitott a közérdeklődésre számot tartó témák közlésének, kritikusai kiemelik, hogy szigorú szempontrendszerének hála ritka, hogy ezen döntés alapján felépített érveléssel rágalmazási pert nyerjenek.^{lxxx}

2013-ban végül az úgynevezett Defamation Act^{lxxxi} komoly változásokat hozott az angol szabályozásban. A törvény a közérdekű ügyekkel kapcsolatos közlések esetén mentességet biztosít a közlő számára abban az esetben, ha megalapozottan gondolja, hogy közleményének nyilvánosságra hozása a közérdeket szolgálja.^{lxxxii} A törvény ezen túl védelemben részesíti az őszinte véleményt (“honest opinion”) is, feltéve, ha az igazolható ténybeli alappal rendelkezik és a közlője jóhiszeműen járt el.^{lxxxiii}

III.4. KITEKINTÉS AZ EMBERI JOGOK EURÓPAI BÍRÓSÁGÁNAK GYAKORLATÁRA

Az Emberi Jogok Európai Bírósága (Továbbiakban: EJEB) számos ügyében foglalkozott azon kérdéskörrel, hogy meddig terjednek a véleménynyilvánítás szabadságának, és a közszereplők bírálhatóságának határai. Ezen vizsgálódása során pedig természetesen, az Emberi Jogok Európai Egyezményből indul ki, mely kimondja, hogy mindenkinek joga van a véleménynyilvánítás szabadságához, viszont meghatározza azon szempontokat is, melyek alapján korlátozható ezen szabadság. Ilyen szempont többek között a közbiztonság fenntartása, zavargások megakadályozása, vagy az erkölcsök védelme.^{lxxxiv}

Az EJEB először a Lingens v. Austria ügy^{lxxxv} keretei között foglalkozott a közszereplők személyiségi jogi védelmének korlátozhatóságával. Ezen döntés keretében a Bíróság kimondta, a politikusok esetében az elfogadható bírálat határai tágabbak, hiszen ezen személyek saját

akarataiból lépnek ki a nyilvánosság elé. Továbbá kiemelte a vélemények védelmét, melyek esetében a valóság bizonyítása nem szükséges, viszont a sérelmes kifejezésmód és kifejezési forma továbbra is felelősségre vonást eredményezhet.^{lxxxvi} Az EJEB később, ezen politikusokra vonatkozó szemléletet fokozatosan kiterjesztette más közügyekkel kapcsolatba kerülő személyekre is, sőt a Thorgeirson v. Iceland ügyben^{lxxxvii} kimondta, nem csak politikai témájú ügyekben, hanem valamennyi közéleti vita során tett állításra kiterjed a védelem. Az ezen témákban tett állítások esetében a Bladet Tromsø and Stensaas v. Norway ügy^{lxxxviii} döntése nyomán még a magánszemélyek személyiségi jogai is korlátozhatóak.^{lxxxix}

A Castells v. Spain^{xc} ügy kapcsán a bíróság kimondta, a kormányt érő kritika megengedhető határai jóval tágabbak, mint a magánemberek esetében, valamint kiemelték, a közszereplők jogát a tisztességes tárgyaláshoz.^{xci}

Az EJEB közszereplők megítélésével kapcsolatos gyakorlatának fejlesztésében az utóbbi évek talán legjelentősebb mérföldkövei a Von Hannover v. Germany^{xcii} ügyek voltak. Ezen ügyekben többek között a bíróság lefektette egy funkcionális megközelítés alapjait, melynek nyomán nem a közszereplői státuszra, hanem a közszereplésre, mint cselekvésre kellene fókuszálni.

A Bíróság természetesen a sajtó felelősségével is foglalkozott több ítéletében, míg végül többek között kimondta, az újságírónak mindig tisztában kell lennie az őt terhelő kötelezettségekkel és felelősséggel, felelőssége pedig akkor állapítható meg, ha ezek tekintetében gondatlanul járt el.^{xciii}

III.5. A JÓHÍRNÉV ÉS BECSÜLET POLGÁRI JOGI VÉDELME MAGYARORSZÁGON^{xciv}

A közszereplőket, mint bármely más embert Magyarországon az Alaptörvény szerint^{xcv} megilleti az emberi méltósághoz való jog, s ezen jogból leszármaztatva^{xcvi} a jó hírnévhez való jog. Ezen jogok szükségességi és arányossági tesztek után kerülhetnek korlátozásra, melyre remek példát jelent a Ptk. 2:44.§-a, mely a közéleti szereplés esetén rögzíti, az érintett személyi kör személyiségi jogainak korlátozhatóságát.

III.5.1. A JÓHÍRNÉV VÉDELME

Személyiségünk kibontakozásának és védelmének alapvető követelménye, hogy a társadalom tagjai valós, hiteles információk alapján ítéljenek meg minket, cselekedeteinket. A hírnév, egy személy értékeléséhez alapul szolgáló információk összessége, egyfajta társadalmi ismertséget jelent, melynek pozitív formáját a „jó hírnevet” a Polgári Törvénykönyv is

védelemben részesíti.^{xcvii} A jóhírnév sérelmét jelentheti a sértő, valótlan tények állítása, híresztelése vagy a valós tények hamis színben történő feltüntetése.^{xcviii} Ezen cselekedetek ugyanis képesek olyan valótlan információkat elültetni a személyek gondolataiban, melynek nyomán az adott személyt tévesen negatívan értékelik, ezáltal pedig megnehezíthetik, esetleg ellehetetleníthetik a társadalomban való érvényesülését.^{xcix} A személy hírnevét a bírói gyakorlat szerint csak tényállításokkal lehet megsérteni, az esetleges sérelem vizsgálatakor mindig azt kell vizsgálni, hogy a sérelem előidézésekor felhasználtak-e olyan valótlan tény, ami az érintett személyre vonatkozik, s sérti ezen személyt.^c A negatív oldalról történő megközelítéséből következik, hogy az olyan valótlan tényállítások, melyek nem befolyásolják negatívan a személy megítélését, nem fogják megvalósítani a személyiségi jogsértést.^{ci} A jóhírnév védelme megilleti a jogi személyeket is, az üzleti jóhírnév, az úgynevezett goodwill jogi védelmet élvez.^{cii} A hírnév sértése történhet szóban való közlés útján, vagy más kommunikációs formában, így sajtóközlemény útján is.^{ciii} A véleménynyilvánítás csak akkor alkalmas a jó hírnév megsértésére, ha valamilyen valótlan tényállítást tartalmaz, arra építkezik.^{civ} A jó hírnév sérelmének orvoslására a polgári jog főszabálya szerint személyiségi jogi per eszközét biztosítja, valamint a sajtó által közölt, a jó hírnév sérelmét okozó közlemények esetén különleges jogvédelmi eszközként biztosítja a sajtó-helyreigazítás intézményét.

III.5.2. A BECSÜLET VÉDELME

A becsület egy személyről a társadalomban kialakult értékítélet, vélemény,^{cv} tehát a jóhírnévtől az határolja el, hogy sokkal inkább egyfajta szubjektum; az emberi személyen múlik,^{cvi} az ember saját magáról alkotott képének a kifejeződése.^{cvii} A becsület lényegének megragadására talán az egyik legjobb példa Lenkovics Barnabás megfogalmazása, aki a becsületet mint *az ember „társadalmi hitelképességét”* fogalmazza meg.^{cviii} Az ember becsületének negatív irányú, kedvezőtlen változása a becsület sérelme, melyet, a jóhírnév sérelmével szemben, az idézheti elő, ha valakiről olyan véleményt fogalmazunk meg, mely indokolatlanul sértő vagy bántó. Ezen bántó nyilatkozatok mind az ember társadalmi megítélésében, mind a pszichéjében károkat okoznak.^{cix} Ezek alapján például becsületet sértő lehet az emberi névből alkotott szójáték^{cx} vagy egy olyan közlés is, mely nem felel meg az adott személyiség értékének.^{cx} A becsület védelmének célja az, hogy a személyt valódi társadalmi értékének megfelelően értékeljék.^{cxii}

Az ember véleményének szabad közlését a véleménynyilvánítás szabadsága védi, így egy közlés vagy magatartás akkor lesz becsületsértő, ha túllépi a szabadság határait, és indokolatlanul bántó, aránytalanul túlzó, esetleg megalázó, lekicsinylő. Az Alkotmánybíróság

egyik határozatának indokolásában kiemeli, a véleménynyilvánítás szabadsága nem terjedhet ki a becsületsértésre alkalmas valótlan tények közlésére, ha a közlő személy tudatában volt a tények valótlanságának, illetve akkor, ha hivatása vagy foglalkozása okán (így például újságíróként) elvárható lett volna tőle, hogy a tények valóságtartalmát megvizsgálja, de ezzel összefüggő gondosságát elmulasztotta.^{cxiii} Megfelelő bizonyíték híján nem illethetünk negatív jelzőkkel senkit, például nem mondhatjuk azt rá, hogy „erkölcstelen”, „korrupt” vagy „idegengyűlölő”, mert ezzel az adott személyről téves értékelést alakíthatunk ki.^{cxiv}

A becsület sérelmét a bírói gyakorlat nem a sértett személy szubjektív megítéléséhez köti, így például bíróságnak a sérelmezett közlemény értékelésekor a szavak általában elfogadott jelentését és a társadalom tagjai általi megítélését kell vizsgálnia.^{cxv}

A sajtó által elkövetett becsületsértés orvoslására a polgári jog az általános személyiségi jogi per eszközét biztosítja.

III.6. A SAJTÓ-HELYREIGAZÍTÁS INTÉZMÉNYE^{cxvi}

A sajtó-helyreigazítás a polgári jog különleges személyiségvédelmi eszköze, mely során az a személy, akiről egy sajtótermékben valótlan tényt állítanak, híresztelnek vagy valós tényt hamis színben tüntetnek fel, felléphet a hírt közzé tevő sajtószervvel szemben, s követelheti, hogy a sajtótermékben egy helyreigazító közlemény jelenjen meg. Ezen közleményből az olvasók megtudhatják, hogy az adott közlés mely tényállításai valótlan vagy megalapozatlan, mely tényeket tüntettek fel hamis színben, valamint melyek a valós tények. Ha a sajtószerv nem tesz eleget a helyreigazításra vonatkozó kérésnek, a sérelmet szenvedett személy egy gyors, soron kívüli polgári peres eljárásban szerezhethet érvényt követelésének.^{cxvii}

A magyarországi sajtó-helyreigazítás intézménye kettős arculatú, egyrészt egy eljárásjogi szabály, amely a jogsértés elkövetésének gyors és hatékony orvoslását biztosítja, másrészt anyagi jogi szempontból a személyiség védelmének egyik különleges eszköze.^{cxviii} Mivel a közszereplőket érintő személyiségi jogi jogsértések jelentős része valamely sajtóorgánumban megjelent cikkek által következik be, így tagadhatatlanul állíthatjuk, a sajtó-helyreigazítás intézménye közszereplők jogérvényesítésének egyik leggyakoribb eszköze.

III.6.1. AZ ÉRINTETT

A sajtó-helyreigazításra irányuló eljárás kezdeményezésére a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény (Továbbiakban: Pp.) megfogalmazása szerint az „**érintett**”

jogosult, akire – a PK 13. számú állásfoglalása szerint – a sajtóközlemény nevének megjelölésével, vagy egyéb módon utal, vagy akinek a személye a sajtóközlemény tartalmából felismerhető, tehát helyreigazítást csak az igényelhet, akinek személyiségi jogait megsértették. Lehetséges továbbá, hogy a sajtóközlemény burkolt utalásaival többek személyiségi jogát is sérti, ilyenkor bármelyikük érvényesítheti az igényt, viszont a helyreigazítás tartalma csupán ezen személyre korlátozódhat.^{cxxix} Az érintetté váláshoz nem elégséges az érintettség „szubjektív érzete”, szükséges, hogy mások által is felismerhető körülményeken alapuljon, azaz objektív legyen, így például nem ad alapot helyreigazításra, ha a sérelmezett közleményből sem közvetetten, sem közvetlenül nem ismerhető fel az adott személy.^{cxx} Ha a közlemény tartalmából csak egy szűkebb kör képes beazonosítani az adott személyt, érintettsége akkor is fennál, hisz a bíróság nem zárhatja ki azt, hogy nincs érdekében – annak ellenére, hogy csak néhány személy ismerte fel – a közlemény korrigálása.^{cxxi}

A személyiségi jogok védelmére vonatkozó szabályokat a **jogi személyekre** is alkalmazni kell, kivéve, ha a védelem – jellegénél fogva – csak magánszemélyeket illethet meg.^{cxxii} A Legfelsőbb Bíróság állásfoglalásában ezen rendelkezés nyomán megállapította, hogy a sajtóhelyreigazítás nem korlátozódik a magánszemélyek védelmére, így jogi személy is érvényesíthet sajtóhelyreigazításra vonatkozó igényt, ha a közlemény a jogi személyt név szerint megjelölte, vagy oly módon utalt rá, hogy a jogi személy határozottan felismerhető. Nem kérheti viszont a helyreigazítást a jogi személy valamely tagja, alkalmazottja, tisztségviselője nevében, ha a sajtóközlemény kizárólag ezen személyt jelöli meg.^{cxxiii} A személyiségi jogokat kizárólag személyesen lehet érvényesíteni. Így például egy helyi papra vonatkozó sajtóban közzétett állítás nem alapozza meg az egész egyházmegye érintettségét.^{cxxiv}

III.6.2 VALÓTLAN TÉNY ÁLLÍTÁSA

Az Smtv. 12. §-a a helyreigazításra alapot adó magatartások közül elsőként említi a valótlan tény állítását. A törvényi rendelkezés alapján nem szükséges, hogy a valótlan tény állítása az ember becsületét sértse, már pusztán a közlés valótlansága megalapozza a sajtóhelyreigazítást. Ezen törvényi rendelkezés ellentétben állhat azzal, hogy a sajtóhelyreigazítás elsősorban egy személyiségvédelmi eszköz, azaz a személyiségi jog sértése esetén alkalmazható, így, ha a valótlan tény közlése nem sért személyiségi jogot – ha az intézmény által védett jog szempontjából nézzük – nem lenne indokolt ezen eszköz alkalmazása. Ezen ellentét kiküszöbölésére a bíróság sajtóhelyreigazításokkal kapcsolatos gyakorlata szerint a tényállítás esetében nem szükséges, hogy a személy társadalmi megítélésére valóban negatívan

hasson a közlemény, elégséges, ha a közleménynek létezik olyan értelmezése, mely alapján alkalmas ezen negatív hatások kiváltására.^{cxxv} Ezzel az értelmezéssel kapcsolatos kérdésre vonatkozóan állapítja meg a PK 12. számú állásfoglalása, hogy a bíróság nem értelmezheti a közleményt kizárólag betű szerint, formálisan.

A tényállítás elsősorban a „*múltban vagy jelenben történt konkrét cselekményre vagy eseményre vonatkozó közlés, amelyet a véleménynyilvánítástól az is elhatárol, hogy míg a tények fennállása elvileg bizonyítható addig az értéktétel valóságtartalma nem bizonyítható*”,^{cxxvi} tehát a tényállításnak olyan információkra kell vonatkoznia, melyek bizonyíthatók. Ennek alapján a bíróságnak a vélemény és tény elválasztásakor elsőként egy bizonyíthatósági tesztet kell lefolytatnia.^{cxxvii}

A közzétett tényeknek a valóság valamely, emberi tudattól független elemére kell vonatkozniuk, legyen szó akár egy időpontról, cselekményről vagy helyszínről.^{cxxviii} Ennek megfelelően nem számít tényközlésnek valamely képzeletbeli, csak formálisan állított, irodalmi stílusban megírt közlemény.

A bírálat nem tartozik a sajtó-helyreigazítás tárgyai közé, viszont ha az tényállításokat tartalmaz, azok esetében kérhető helyreigazítás, így például a PK 12. számú állásfoglalása kifejti, hogy alapot adhat a helyreigazításra, ha a sajtóközlemény a bírált személyt tévesen idézi, s ezzel a bíralt személlyel kapcsolatban valótlan tényállítást tesz.^{cxxix} Nem sérti viszont a jó hírnevet az a közlemény, mely a rendelkezésre álló tényekből okszerűen és logikusan levont következtetést tartalmaz,^{xxxx} így például az, ha a nem vitatott tényekből a szerző a cselekvő személy motivációjára következtet, nem adhat alapot helyreigazításnak.^{xxxxi}

A tényállításnak fontos eleme, hogy összeköthető legyen az érintett személyével, rá nézve tartalmazzon információkat. A bírósági gyakorlat alapján az is megalapozza a helyreigazítást, ha a sajtó csak utal bizonyos feltételezhető tényekre, de azokat nem mint tény állítja.^{xxxxii} A sajtó-helyreigazítás nyújtotta személyiségvédelemhez azon esetekben is lehet folyamodni, ha valaki a sajtó által közzétett, neki tulajdonított nyilatkozatok megtételét vitatja, azaz tagadja, hogy ezen nyilatkozatot ő megtette volna.^{xxxxiii}

Helyreigazítás nem csak azon közlemények esetében kérhető, melyet a sajtószerv szerkeszt és fogalmaz meg, hanem azok esetében is, melyekre nincs ráhatása, de felületén megjelentet, így például a reklámokban, hirdetésekben megjelenő valótlan tényállítás esetén is kérhető helyreigazítás.^{xxxxiv}

III.6.3. VALÓTLAN TÉNY HÍRESZTELESE

A cikk egy átlagos hírfogyasztóban könnyen kiváltja azt a hatást, hogy amit az újságban olvas, az igaz, így, ha a tényállítás tartalma a terjesztő számára is kétséges, akkor jár el helyes és elvárható módon, ha a cikk közzététele előtt ellenőrzi annak tartalmát.^{CXXXV}

A sajtó felelőssége akkor is megállapítható, ha nem saját maga által előkészített közleményeket hoz nyilvánosságra, hanem más sajtóorgánumtól átvett, utóbb valótlanak bizonyult közleményeket közöl saját felületein, vagy más sajtó által közölt információkra hivatkozik. A sajtó-helyreigazítási kérelem vizsgálatakor a bíróság gyakorlata alapján *„híresztelésnek kell tekinteni más személy nyilatkozatának, állításának, tájékoztatásának a közlését, továbbítását, közreadását akkor is, ha híven tükrözi más személynek valótlan tényállítást tartalmazó nyilatkozatát.”*^{CXXXVI}

A sajtószervet egy helyreigazítási perben a közölt információkra tekintettel nem terheli bizonyítási kötelezettség akkor, ha valamely közérdekű kérdésekkel kapcsolatban tartott hivatalos sajtótájékoztatón elhangzott tényekről tudósít, feltéve, ha megjelöli a nyilatkozatot tevő személyt, és még a lapzárta előtt megkísérli a nyilatkozat által érintett személy álláspontjának beszerzését.^{CXXXVII}

III.6.4. VALÓS TÉNY HAMIS SZÍNEN TÖRTÉNŐ FELTÜNTETÉSE

A törvény rendelkezései nyomán megállapítható a sajtó felelőssége azon esetekben is, ha közleményében valós tényeket közöl, viszont olyan tartalommal, hogy azokból az olvasóközönség a valóságtól eltérő következtetésekre juthat. Ilyen lehet, ha a közlemény egyes tényeket önkényesen kiragad, például egy nyilatkozat egyes mondatait emeli ki, melyek ezáltal más értelmet nyernek, vagy ha önkényesen sugall egyes, nem bizonyított információkat. A helyreigazítási perben a sajtószervet terheli annak bizonyítása, hogy az egyes közölt tények nem tüntetik fel hamis színben a valóságot.^{CXXXVIII}

Hírnévrontásnak számít az egyes tények, adatok elhallgatása is, például, ha a valóságnak megfelelően közlik, hogy valaki ellen az ügyészség vádat emelt, de azt már nem mondják el a közlésben, hogy a bíróság a személyt bűncselekmény hiányában felmentette.^{CXXXIX}

A bírósági gyakorlat szerint a sajtó akkor is személyiségi jogot sért, ha a leközölt fénykép és az ahhoz tartozó szövegalkészítés, bár külön-külön valós tényeket tartalmaz, valós tényekre épül, de együttes jelentéstartalmuk valamely tényt hamis színben tüntet fel.^{CXL}

IV. ZÁRSZÓ ÉS ÖSSZEGZÉS

Mint láthattuk, a közszereplők személyiségi jogainak kérdésköre egy bonyolult terület, mely bonyolultságot két szempontból ragadhatunk meg. Egyfelől közszereplők fogalmára nincs egy általánosan elfogadott, mindenki által helyesnek vélt meghatározás, s a magyar törvényi szabályozás sem nyújt segítséget a definiálás során. Ezen probléma megoldására úgy vélem Koltay András szolgáltatja a legjobb megoldást azáltal, hogy lemond a közszereplő definiálásának igényéről, és a közéleti szereplésre helyezi a hangsúlyt, a tevékenység szempontjából közelíti meg az alanyt.

A második nehézség a személyiségi jogok és a közérdek ütközésének problémája, melynél alapjogi tesztek segítségével, a szükségesség és arányosság szempontjait figyelembevéve kell megállapítanunk, mennyiben és milyen helyzetekben kell túrnia a közszereplőnek személyiségi jogainak korlátozását. Ezen kérdéskörrel számos bírói döntés foglalkozik, s az utóbbi évtizedek munkássága nyomán fokozatosan kirajzolódott azon személyek és szituációk köre, mely során a személyiségi jogoknak meg kell hajolniuk a közérdek előtt.

Ezen két kérdéskörre viszont, be kell látnunk még nem alakult ki egy olyan egységes és mindenki által elfogadott szabályrendszer, amely tökéletesen alkalmazható lenne, s a XXI. század új kihívásai, a közösségi média és a különböző közösségi tartalmegosztó oldalak megjelenése a jogalkotót további lépésekre, a jogalkalmazót pedig új szempontok figyelembevételére kényszerítik.

Felhasznált irodalom:

ⁱ A Digitalizált Törvényhozási Tudástár Balás P. Elemérről írt szócikke: <https://dt.oegy.hu/hu/component/k2/item/509-balas-p-elemer> (Utolsó letöltés ideje: 2020. december 5.) valamint Koltay András (szerk.) Balás P. Elemér emlékkönyv, Budapest, 2018, Wolters Kluwer 837-840. oldal

ⁱⁱ Juhász Zoltán Balás P. Elemérről írt jubileumi megemlékező cikke: https://mta.hu/data/dokumentumok/ix_osztaly/Jubileumi%20megemlekezesek/Balas_P_Elemer_lev_tag_1883_1947.pdf (Utolsó letöltés ideje: 2020. november 16.)

ⁱⁱⁱ Jobbágyi Gábor: Személyi és családi jog, Budapest, 2001, Szent István Társulat, 56. oldal és Tattay Levente: A közszereplők személyiségi jogai, Budapest-Pécs, 2007, Dialóg Campus Kiadó, 13. oldal

^{iv} Magyar Katolikus Lexikon: <http://lexikon.katolikus.hu/S/szem%C3%A9ly.html> (Utolsó letöltés ideje: 2020. december 20.) és Oláh Attila, Gyöngyösiné Kiss Enikő: A személyiség fogalma és vizsgálati módszerei: mérés, kutatás, elmélet, https://www.researchgate.net/profile/Eniko_Kiss/publication/260248443_A_szemelyiseg_fogalma_vizsgalati_modszerei_meres_kutatas_elm_elet/links/0deec53050ae3b0360000000.pdf (Utolsó letöltés ideje: 2020. december 20.)

^v Tattay Levente: A közszereplők személyiségi jogai, Budapest-Pécs, 2007, Dialóg Campus Kiadó, 13. oldal (A szerző a fogalmat Howard C Warren és Leonard Carmichael Carmichael Elements of human psychology című munkájából vette át)

^{vi} Taskó Tünde (szerk.): Pszichológia elméleti alapok: A személyiség fogalma https://uni-eszterhazy.hu/hefoppanyazat/pszielma/a_szemlyisg_fogalma.html (Utolsó letöltés ideje: 2020. december 20.)

^{vii} Fézer Tamás: Személyiségi jogok In: Osztovits András (szerk.) A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok kommentárja, Budapest, 2014, Opten Informatikai Kft., 249. oldal

^{viii} Görög Márta: Gondolatok a személyiség magánjogi védelme körében In: Menyhárd Attila - Gárdos Orosz Fruzsina (szerk.): Személy és személyiség a jogban, Budapest, 2016, Wolters Kluwer Kft. 99. oldal

^{ix} Petrik Ferenc: A személyiség jogi védelme A sajtó-helyreigazítás, Budapest, 2001, HVG-Orac Lap- és Könyvkiadó Zrt. 41. oldal

^x Jobbágyi Gábor: Személyi és családi jog, Budapest, 2001, Szent István Társulat, 56. oldal

- ^x **Petrik Ferenc:** A személyiség jogi védelme A sajtó-helyreigazítás, Budapest, 2001, HVG-Orac Lap- és Könyvkiadó Zrt. 41. oldal
- ^{xii} **Lenkovics Barnabás – Székely László:** Magyar polgári jog A személyiségi jog vázlata, Budapest, 2014, Eötvös József Kiadó, 14. oldal
- ^{xiii} **Lenkovics Barnabás – Székely László:** Magyar polgári jog A személyiségi jog vázlata, Budapest, 2014, Eötvös József Kiadó, 100. oldal
- ^{xiv} **Tattay Levente:** A közszereplők személyiségi jogai, Budapest-Pécs, 2007, Dialóg Campus Kiadó, 15. oldal
- ^{xv} **Baltay P. Elemér** gondolatait Jobbágyi Gábor Idézte In.: **Jobbágyi Gábor:** Személyi és családi jog, Budapest, 2001, Szent István Társulat, 57. oldal
- ^{xvi} **A Magyar Köztársaság Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. IV. törvény** (Továbbiakban: Régi Ptk.)
- ^{xvii} **Petrik Ferenc:** A személyiség jogi védelme A sajtó-helyreigazítás, Budapest, 2001, HVG-Orac Lap- és Könyvkiadó Zrt. 29-31. oldal
- ^{xviii} **Fézer Tamás:** Személyiségi jogok In: **Osztovits András (szerk.)** A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok kommentárja, Budapest, 2014, Opten Informatikai Kft. 249. oldal
- ^{xix} **Lenkovics Barnabás:** Polgári jogi alapok, Budapest, 2008, Rejtjel Kiadó, 60-61. oldal és **Tattay Levente:** A közszereplők személyiségi jogai, Budapest-Pécs, 2007, Dialóg Campus Kiadó, 15. oldal
- ^x **Fézer Tamás:** Személyiségi jogok In: **Osztovits András (szerk.)** A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok kommentárja, Budapest, 2014, Opten Informatikai Kft. 249. és 255. oldal
- ^{xxi} **Ptk. 2:42 § (2)**
- ^{xxii} **Vékás Lajos, Gárdos Péter (szerk.)** Nagykomentár a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvényhez, Online elérés: ujjogtar.hu
- ^{xxiii} **Pribula László:** A sajtó-helyreigazítás bírósági gyakorlata, Budapest, 2012, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft. 36. oldal
- ^{xxiv} **34/1992 (VI.01.) AB határozat**
- ^{xxv} **Pribula 2012.** 19-20. oldal és **Barbier, Frédéric – Lavenir, Catherine Bertho:** A média története, Budapest, 2004, Osiris Kiadó 65-57. oldal
- ^{xxvi} **Sári János, Somody Bernadette:** Alapjogok. Alkotmánytan II., Budapest, 2008, Osiris Kiadó, 161. oldal
- ^{xxvii} **Az Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozata** XI. pont
- ^{xxviii} **Emberi Jogok Európai Egyezménye,** 10. cikk 1. bekezdés
- ^{xxix} **Sári János, Somody Bernadette:** Alapjogok. Alkotmánytan II., Budapest, 2008, Osiris Kiadó, 161. oldal
- ^{xxx} **Pribula 2012.** 20-21. oldal
- ^{xxxi} **Szabó Zsolt:** Tansegédlet az alkotmányjogi záróvizsgálathoz, Budapest, 2016, Patrocinium Kft., (Továbbiakban: Szabó 2016.) 205. oldal és **37/1992 (VI.10.) AB határozat**
- ^{xxxii} **Ádám Antal:** Alkotmányi értékek és alkotmánybíráskodás, Budapest, 1998, Osiris Kiadó, 131. oldal
- ^{xxxiii} **37/1992. (VI.10.) AB határozat**
- ^{xxxiv} **Jobbágyi Gábor:** Személyi és családi jog, Budapest, 2001, Szent István Társulat 81. oldal
- ^{xxxv} **Barzó Tímea:** A közéleti szereplők és a magánélethez fűződő jog (https://www.unimiskolc.hu/~microcad/publikaciok/2018/e/E_Barzo_Timea.pdf Utolsó letöltés ideje: 2020. december 6.)
- ^{xxxvi} **BDT 1999.4.**
- ^{xxxvii} **Koltay András:** A szólásszabadság alapvonalai - magyar, angol, amerikai és európai összehasonlításban, Budapest, 2009, Századvég Kiadó 475. oldal
- ^{xxxviii} **Menyhárd Attila:** A magánélethez való jog elméleti alapjai In.: In Medias Res 2014/2. 398. oldal (Online elérhetőség: <https://media-tudomany.hu/wp-content/uploads/sites/13/2017/11/media-tudomany-a-maganelethez-valo-jog-elméleti-alapjai-cikk-75.pdf>)
- ^{xxxix} **7/2014. (III.3.) AB határozat**
- ^{xl} **Benke Gábor:** Személyiségvédelem a médiajogban In: Menyhárd Attila – Gárdos-Orosz Fruzsina: Személy és személyiség a jogban, Budapest, 2016 Wolters Kluwer, 179-180. oldal
- ^{xli} **36/1994. (VI.24.) AB határozat**
- ^{xlii} **Sarkady Ildikó:** A közszereplők személyiségvédelme a bírói gyakorlatban (https://mediakutato.hu/cikk/2006_03_osz/06_kozszereplo_kozszereplo_szemelyisegvedelme Utolsó letöltés ideje: 2020. október 14.)
- ^{xliiii} **Megjegyzés:** A magyar közbeszédben ezen törvényt gyakran „ügynöktörvényként” említik.
- ^{xliv} A bekezdés 13. pontja
- ^{xlv} **Legfelsőbb Bíróság Pfv. 21.241/2007/5. számú döntése**
- ^{xlvi} **Sarkady Ildikó:** A közszereplők személyiségvédelme a bírói gyakorlatban (https://mediakutato.hu/cikk/2006_03_osz/06_kozszereplo_kozszereplo_szemelyisegvedelme Utolsó letöltés ideje: 2020. október 14.)
- ^{xlvii} **Az Európai Parlament és a Tanács 2015. május 20-i (EU) 2015/849. számú irányelve**
- ^{xlviii} **A pénzmosás és a terrorizmus finanszírozása megelőzéséről és megakadályozásáról szóló 2017. évi LIII. törvény 4.§-ának (1) és (2) bekezdései**
- ^{xlix} **Benke Gábor:** Személyiségvédelem a médiajogban In.: Menyhárd Attila - Gárdos Orosz Fruzsina (szerk.): Személy és személyiség a jogban, Budapest, 2016, Wolters Kluwer Kft. 179. oldal
- ^l **Koltay András:** A közügyek vitáinak szabadsága és a személyiségi jogok védelme In.: Pázmány Law Working Papers 2019/4. (http://plwp.eu/files/PLWP_2019_04_Koltay.pdf Utolsó letöltés ideje: 2020. december 6.) 6. oldal
- ^{li} **Török Bernát:** Szabadon szólni demokráciában , a Szerző gondolatait Koltay András foglalja össze In.: **Koltay András:** A közügyek vitáinak szabadsága és a személyiségi jogok védelme In.: Pázmány Law Working Papers 2019/4. (http://plwp.eu/files/PLWP_2019_04_Koltay.pdf Utolsó letöltés ideje: 2020. december 6.) 7. oldal
- ^{lii} **Görög Márta:** A személyiség védelme a becsület és a jóhírnév vonatkozásában In: **Csehi Zoltán – Koltay András – Navratyil Zoltán (szerk.):** A személyiség és a média a polgári és büntetőjogban, Budapest, 2014, Wolters Kluwer, 170-171. oldal
- ^{liiii} **Tattay Levente:** A közszereplők magánjogi személyiségvédelme In.: Magyar Jog 2006/4. 229. oldal
- ^{liv} **Tattay Levente:** A közszereplők személyiségi jogai, Budapest-Pécs, 2007, Dialóg Campus Kiadó, 19. oldal
- ^{lv} **Tattay Levente:** A közszereplők személyiségi jogai, Budapest-Pécs, 2007, Dialóg Campus Kiadó, 20. oldal
- ^{lvi} **7/2014. (III.3.) AB határozat**
- ^{lvii} **Ptk. 2:44 §**
- ^{lviii} **Sándor István – Ghira Márton:** Tansegédlet a polgári jogi záróvizsgálathoz „A” tételek, Budapest, 2016, Patrocinium Kft., 329. oldal
- ^{lix} **BDT 2008/1737.**
- ^l **BDT 2004/1038.**
- ^{lxi} **New York Times v. Sullivan,** 376 US 254 (1964)
- ^{lxii} **Koltay András:** A szólásszabadság alapvonalai - magyar, angol, amerikai és európai összehasonlításban, Budapest, 2009, Századvég Kiadó 376-377. oldal
- Megjegyzés:** A New York Times- szabályt többen Sullivan-szabályként nevezik.
- ^{lxiii} **Vékás Lajos, Gárdos Péter (szerk.)** Nagykomentár a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvényhez, Online elérés: ujjogtar.hu, a Ptk. 2:44. §-ához kapcsolódó kommentár 4. bekezdése valamint **Koltay András:** Sullivan on Tour: A New York Times v. Sullivan-szabály Angliában, Ausztráliában és Új-Zélandon In.: Jura 12. évfolyam 2. szám (2006) 109. oldal

- ^{lxiv} **Koltay András:** „A véleménynyilvánítás szabadsága” in **Jakab András – Fekete Balázs (szerk.):** Internetes Jogtudományi Enciklopédia (Alkotmányjog rovat, rovat szerkesztő: Bodnár Eszter, Jakab András) <http://ijoten.hu/szocikk/a-velemenynyilvanitas-szabadsaga> (2018) [35] Utolsó letöltés ideje: 2020. november 24. és **Benke Gábor:** Személyiségvédelem a médiajogban In.: Menyhárd Attila - Gárdos Orosz Fruzsina (szerk.): Személy és személyiség a jogban, Budapest, 2016, Wolters Kluwer Kft. 176-177. oldal
- ^{lxv} **Rosenblatt v. Baer**, 383 US 75 (1966)
- ^{lxvi} **Curtis Publishing Company v. Butts**, 388 US 130 (1967), valamint "**Curtis Publishing Company v. Butts.**" Oyez, www.oyez.org/cases/1966/37. Utolsó letöltés ideje: 2020. november 24.
- ^{lxvii} **Associated Press v. Walker**, 388 U.S. 130 (1967)
- ^{lxviii} **Rosenbloom v. Metromedia**, 403 US 29 (1971)
- ^{lxix} **Gertz v. Welch**, 418 US 323 (1974) valamint **Koltay András:** „A véleménynyilvánítás szabadsága” in **Jakab András – Fekete Balázs (szerk.):** Internetes Jogtudományi Enciklopédia (Alkotmányjog rovat, rovat szerkesztő: Bodnár Eszter, Jakab András) <http://ijoten.hu/szocikk/a-velemenynyilvanitas-szabadsaga> (2018) [36] Utolsó letöltés ideje: 2020. november 24.
- ^{lxx} **Dun & Bradstreet, Inc. v. Greenmoss Builders, Inc.**, 472 US 749 (1985)
- ^{lxxi} **Koltay András:** A szólásszabadság alapvonalai - magyar, angol, amerikai és európai összehasonlításban, Budapest, 2009, Századvég Kiadó 379. oldal
- ^{lxxii} **Philadelphia v. Hepps**, 475 US 767 (1986), valamint **Koltay András:** A szólásszabadság alapvonalai - magyar, angol, amerikai és európai összehasonlításban, Budapest, 2009, Századvég Kiadó 380. oldal
- ^{lxxiii} **Hustler Magazine v. Falwell**, 485 US 46 (1988)
- ^{lxxiv} **Koltay András:** „A véleménynyilvánítás szabadsága” in **Jakab András – Fekete Balázs (szerk.):** Internetes Jogtudományi Enciklopédia (Alkotmányjog rovat, rovat szerkesztő: Bodnár Eszter, Jakab András) <http://ijoten.hu/szocikk/a-velemenynyilvanitas-szabadsaga> (2018) [37] Utolsó letöltés ideje: 2020. november 24.
- ^{lxxv} **Koltay András:** A szólásszabadság alapvonalai - magyar, angol, amerikai és európai összehasonlításban, Budapest, 2009, Századvég Kiadó 386. oldal
- ^{lxxvi} **Derbyshire County Council v. Times Newspapers**, [1993] AC 534.
- ^{lxxvii} **Goldsmith v. Bhojral**, [1997] 4 All ER 268.
- ^{lxxviii} **Reynolds v. Times Newspapers**, [2001] 2 AC 127.
- ^{lxxix} **Koltay András:** „A véleménynyilvánítás szabadsága” in **Jakab András – Fekete Balázs (szerk.):** Internetes Jogtudományi Enciklopédia (Alkotmányjog rovat, rovat szerkesztő: Bodnár Eszter, Jakab András) <http://ijoten.hu/szocikk/a-velemenynyilvanitas-szabadsaga> (2018) [38] Utolsó letöltés ideje: 2020. november 24., **Koltay András:** A szólásszabadság alapvonalai - magyar, angol, amerikai és európai összehasonlításban, Budapest, 2009, Századvég Kiadó 388. oldal, valamint **Koltay András:** Sullivan on Tour: A New York Times v. Sullivan-szabály Angliában, Ausztráliában és Új-Zélandon In.: Jura 12. évfolyam 2. szám (2006) 110. oldal.
- ^{lxxx} **Koltay András:** A szólásszabadság alapvonalai - magyar, angol, amerikai és európai összehasonlításban, Budapest, 2009, Századvég Kiadó 390. oldal
- ^{lxxxi} **Defamation Act (2013)**
- ^{lxxxii} **Defamation Act (2013)** 4. cikk (Publication on matter of public interest)
- ^{lxxxiii} **Defamation Act (2013)** 3. cikk (Honest opinion) valamint **Jakab András – Fekete Balázs (szerk.):** Internetes Jogtudományi Enciklopédia (Alkotmányjog rovat, rovat szerkesztő: Bodnár Eszter, Jakab András) <http://ijoten.hu/szocikk/a-velemenynyilvanitas-szabadsaga> (2018) [39] Utolsó letöltés ideje: 2020. december 8.
- ^{lxxxiv} **Emberi Jogok Európai Egyezménye 10. cikk**
- ^{lxxxv} **Lingens v. Austria**, no. 12/1984/84/131, Judgment of 24 June 1986.
- ^{lxxxvi} **Benke Gábor:** Személyiségvédelem a médiajogban In.: Menyhárd Attila - Gárdos Orosz Fruzsina (szerk.): Személy és személyiség a jogban, Budapest, 2016, Wolters Kluwer Kft. 177. oldal valamint **Koltay András:** „A véleménynyilvánítás szabadsága” in **Jakab András – Fekete Balázs (szerk.):** Internetes Jogtudományi Enciklopédia (Alkotmányjog rovat, rovat szerkesztő: Bodnár Eszter, Jakab András) <http://ijoten.hu/szocikk/a-velemenynyilvanitas-szabadsaga> (2018) [41] Utolsó letöltés ideje: 2020. december 8.
- ^{lxxxvii} **Thorgeir Thorgeirson v. Iceland**, no. 47/1991/299/370, Judgment of 28 May 1992.
- ^{lxxxviii} **Bladet Tromsø og Stensaa v. Norway**, no. 21980/93, Judgment of 20 May 1999.
- ^{lxxxix} **Koltay András:** „A véleménynyilvánítás szabadsága” in **Jakab András – Fekete Balázs (szerk.):** Internetes Jogtudományi Enciklopédia (Alkotmányjog rovat, rovat szerkesztő: Bodnár Eszter, Jakab András) <http://ijoten.hu/szocikk/a-velemenynyilvanitas-szabadsaga> (2018) [42] Utolsó letöltés ideje: 2020. december 8.
- ^{xc} **Castells v. Spain**, Application No. 1798/85, Date of decision: April 23, 1992
- ^{xci} **Columbia Global Freedom of Expression: Castells v. Spain** <https://globalfreedomofexpression.columbia.edu/cases/castells-v-spain/> (Utolsó letöltés ideje: 2020. december 18.) valamint **Sarkady Ildikó:** A közszereplők személyiségvédelme a bírói gyakorlatban (https://mediakutato.hu/cikk/2006_03_osz/06_kozszereplo_kszemelyisegvedelme Utolsó letöltés ideje: 2020. október 14.)
- ^{xcii} **Von Hannover v. Germany** No. 59320/00, Date of decision: 24 June 2004., **Von Hannover v. Germany (No. 2.)** No. 40660/08 és No. 60641/08, Date of decision: 7 February 2012, és **Von Hannover v. Germany (No. 3.)** No. 8772/10, Date of decision: 19 September 2013.
- ^{xciii} **Benke Gábor:** Személyiségvédelem a médiajogban In.: Menyhárd Attila - Gárdos Orosz Fruzsina (szerk.): Személy és személyiség a jogban, Budapest, 2016, Wolters Kluwer Kft. 177. oldal
- ^{xciv} Jelen fejezet egy része korábbi OTDK dolgozatomból átvett elemeket tartalmaz. Ezen dolgozat címe: A sajtó-helyreigazítás magyarországi kritikája a XXI. század technológiai változásainak tükrében
- ^{xcv} **Alaptörvény II. és VI. cikkek**
- ^{xcvi} **8/1990. (IV. 23.) AB határozat**
- ^{xcvii} **Jobbágyi Gábor:** Személyi és családi jog, Budapest, 2009, Szent István Társulat, 78. oldal
- ^{xcviii} **BDT 2006/1360.**
- ^{xcix} **Jobbágyi Gábor:** Személyi és családi jog, Budapest, 2009, Szent István Társulat, 78. oldal
- ^c **Fézer Tamás:** Személyiségi jogok In: **Osztovits András (szerk.):** A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok kommentárja, Budapest, 2014, Opten Informatikai Kft, 275. oldal
- ^{ci} **Petrik Ferenc:** A személyiség jogi védelme A sajtó-helyreigazítás ,Budapest, 2001, HVG-ORAC Lap-és Könyvkiadó Kft., (Továbbiakban: Pertik 2001.) 89. oldal és **BH 2001/496.**
- ^{cii} **Görög Márta:** A személyiség védelme a becsület és a jóhírnév vonatkozásában In: **Csehi Zoltán – Koltay András – Navratyil Zoltán (szerk.):** A személyiség és a média a polgári és büntetőjogban, Budapest, 2014, Wolters Kluwer, 165. oldal
- ^{ciii} **Sándor István – Ghira Márton:** Tansegédlet a polgári jogi záróvizsgához „A” tételek, Budapest, 2016, Patrocinium Kft., 328. oldal
- ^{civ} **BDT 2007/1701.**
- ^{cv} **Petrik Ferenc:** A személyiség jogi védelme A sajtó-helyreigazítás, Budapest, 2001, HVG-Orac Lap- és Könyvkiadó Zrt., 87. oldal
- ^{cvi} **Jobbágyi Gábor:** Személyi és családi jog, Budapest, 2009, Szent István Társulat, 78. oldal
- ^{cvi} **Fézer Tamás:** Személyiségi jogok In: **Osztovits András (szerk.):** A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok kommentárja, Budapest, 2014, Opten Informatikai Kft, 281. oldal

- cviii **Lenkovics Barnabás:** Polgári jogi alapok, Budapest, 2008, Rejtjel Kiadó, 63. oldal
- cix **Fézer Tamás:** Személyiségi jogok In: **Osztovits András (szerk.)** A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok kommentárja, Budapest, 2014, Opten Informatikai Kft, 279. oldal és 281. oldal
- cx **Pesti Központi Kerületi Bíróság P.87.090/1987. döntése**
- cx **Petrik Ferenc:** A személyiség jogi védelme A sajtó-helyreigazítás, Budapest, 2001, HVG-Orac Lap- és Könyvkiadó Zrt., 92. oldal
- cxii **Törő Károly:** Személyiségvédelem a polgári jogban, Budapest, 1979, Közgazdasági és jogi könyvkiadó, 352. oldal
- cxiii **36/1994 (VI.24.) AB határozat**
- cxiv **Jobbágyi Gábor:** Személyi és családi jog, Budapest, 2009, Szent István Társulat, 80. oldal
- cxv **Fézer Tamás:** Személyiségi jogok In: **Osztovits András (szerk.)** A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok kommentárja, Budapest, 2014, Opten Informatikai Kft, 280. oldal és **BH 2001/462.**
- cxvi A sajtó-helyreigazítás intézményével, és annak XXI. századi kritikáival részletesebben foglalkoztam "A sajtó-helyreigazítás magyarországi kritikája a XXI. század technológiai változásainak tükrében" című tanulmányomban. Infokommunikáció és jog, 72.szám (2019). HVG-Orac Lap- és Könyvkiadó Zrt.
- cxvii **Wallacher Lajos:** Egyes személyiségi jogok érvényesítése iránt indított perek (XXXVIII. fejezet) In: **Wopera Zsuzsa (szerk.):** A polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény magyarázata, Budapest, 2017, Wolters Kluwer, 577. oldal
- cxviii **Tattay Levente:** A közszereplők személyiségi jogai, Budapest-Pécs, 2007, Dialóg Campus Kiadó, 180. oldal
- cxix **A PK 13. számú állásfoglalás I. pontja, valamint a BH 1998/330.**
- cx **BDT 2004/1040.**
- cxxi **Wopera Zsuzsa (szerk.):** A polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény magyarázata, Budapest, 2017, Wolters Kluwer, 577. oldal
- cxix **Fézer Tamás:** Személyiségi jogok In: **Osztovits András (szerk.)** A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok kommentárja, Budapest, 2014, Opten Informatikai Kft, 252. oldal
- cxix **A PK 13. számú állásfoglalás**
- cxix **BH+ 2014.6.251**
- cxix **Pribula László:** A sajtó-helyreigazítás bírósági gyakorlata, Budapest, 2012, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft. 79-80. oldal
- cxix **BDT 2011/2403.**
- cxix **BDT 2012/2653.**
- cxix **Pribula László:** A sajtó-helyreigazítás bírósági gyakorlata, Budapest, 2012, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft. 100-101. oldal
- cxix **A PK. 12. számú állásfoglalása**
- cxix **Görög Márta:** A személyiség védelme a becsület és a jóhírnév vonatkozásában In: **Csehi Zoltán – Koltay András – Navratyil Zoltán (szerk.):** A személyiség és a média a polgári és büntetőjogban, Budapest, 2014, Wolters Kluwer, 164. oldal és **BH+ 2012.11.460**
- cxix **BH+ 2011.7.292**
- cxix **BH 1990/256.**
- cxix **EBH 2004/1021.**
- cxix **299/2000. számú polgári elvi határozat**
- cxix **Pécsi Ítéletábla Pf.VI.20.838/2012/12. számú döntése**
- cxix **Legfelsőbb Bíróság Pf. (IV.20.) 426/1997. számú döntése**
- cxix **BDT 2010/2308.**
- cxix **BH 1983/354.**
- cxix **Egri Járásbíróság P.21.027/1961. számú döntése**
- cx **BDT 2010/2217.**

Nagy Anna Mariann*

Humángenetika és büntetőjog: A génszerkesztésre adható jogi válaszok

Absztrakt: Az orvostudományi kutatások, beavatkozások etikai kérdéseket vetnek fel, melyekre a jogalkotónak is reagálnia szükséges. Ebbe a kategóriába sorolható a génszerkesztés azon formája, amely az emberi génállományba avatkozik be. Számos érv hozható fel mellette és ellene: egyesek tartanak annak hosszútávú hatásaitól, utódokra gyakorolt befolyásáról, míg mások lehetséges gyógyítási módot látnak benne. Kérdés azonban, hogy a szabályozás mennyiben szolgálja a társadalom érdekeit és annak indokai mögött milyen arányban lelhetők fel a génszerkesztéssel kapcsolatos félelmek.

I. JOGSZABÁLYI HÁTTÉR

A 2012. évi C. törvény (továbbiakban: Btk.) büntetni rendeli az emberi génállományba történő beavatkozást. A 168. § (1) bekezdése értelmében, „aki emberi vagy magzati génállományon, illetve emberi embrió génállományán annak megváltoztatására irányuló beavatkozást végez”, egytől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő. A (2) bekezdés szerint, ha ez a beavatkozás a génállomány megváltozását idézi elő, a büntetés kettőtől nyolc évig terjedő szabadságvesztés. Ezen cselekmények egyedül az egészségügyről szóló törvényben foglalt kivételek esetén nem minősül bűncselekménynek.

Az 1997. évi CLIV. törvény (továbbiakban: Eütv.) 162. § alapján az emberi génállomány megváltoztatására irányuló vagy azt eredményező kutatás, beavatkozás csak megelőzési, kórismézési, gyógykezelési indokból végezhető akkor, ha a kutatásnak, beavatkozásnak nem a leszármazottak genetikai állományának megváltoztatása, illetve új egyed létrehozása a célja. Ez alól egy kivételt enged meg a törvény, az utód nemének születése előtti megválasztására irányuló eljárásokat, nemhez kötődő örökletes betegség esetén, annak felismerésére és a betegség kialakulásának megelőzésének érdekében (Eütv. 182. § (1) bekezdés).

II. A GENETIKAI BEAVATKOZÁSOK TÍPUSAI

Többféle szempontot figyelembe véve lehet csoportosítani a génállomány megváltoztatását célzó beavatkozások típusait. Egyik változata, amikor emberi tulajdonságot változtatunk meg (pl. szemszín, hajszín, intelligencia stb.) vagy egy betegséget, rendellenességet (pl. szívbetegség vagy siketség) akarunk megszüntetni. Az előbbit képességfokozásnak (enhancement) az utóbbit pedig génterápiának nevezik. Mindezt további négy csoportra lehet

* A Szerző az ELTE Állam- és Jogtudományi Karának harmadéves jogászhallgatója. Jelen dolgozat a Szerző Kari Tudományos Diákköri Konferencián bemutatott, különdíjat elnyert tanulmányának részlete. A Szerző elérhetősége: annacska1999@gmail.com

bontani, szomatikus és csírasejtes génterápiára, valamint szomatikus és csírasejtes képességfokozásra. A szomatikus génterápia vagy képességfokozás azt jelenti, hogy nem öröklődő tulajdonságot változtatnak meg, míg az csírasejtes ennek az ellentéte, tehát az már az utódokra is hatással van.ⁱ

Szebik Imre szerint a génterápia és a képességfokozás kontinuumot képez. Példaként említi, amikor a beavatkozás során egy egészséges immunrendszert erősítenek; nehéz eldönteni, hogy a kettő közül melyikről van szó.ⁱⁱ

Mint látni fogjuk, ennek a kérdésnek az eldöntése az emberen végezhető kutatások engedélyezése szempontjából sem lényegtelen.

A hatályos magyar Btk. büntetni rendeli az emberi génállományba történő beavatkozást. Az Eütv. azt a kiegészítést tartalmazza, hogy amennyiben a gén megváltoztatása az utódok génállományára nincs hatással, a beavatkozás engedélyezhető. Felmerül a kérdés, hogy mi a jogi helyzet akkor, ha nem tudjuk biztosan eldönteni, hogy a beavatkozásnak lesz-e hatása az utódok génállományára? Hiszen olyan kutatás vagy beavatkozás nem engedélyezhető, amit a Btk. alapján büntetendő. Nem világos tehát, hogy a szabályt mennyire lehet kiterjesztően vagy megszorítóan értelmezni.

A továbbiakban a kontinuum két végpontját fogom elemezni.

Etikai szempontból a képességfokozás talán könnyebben megválaszolható, hiszen annak nincs egészségügyi szempontból relevanciája. Különbséget lehet tenni külső vagy belső tulajdonság megváltoztatása között. Az ezt célzó beavatkozások hasznosak lehetnek a társadalom számára, hiszen például magas intelligenciájú emberekre szükség van. Másrészt az is elgondolkodtató, hogy egy ilyen beavatkozás valószínűleg drága lenne, ami a tehetséges emberek kiváltsága lenne.ⁱⁱⁱ Ezáltal lehetővé válna például az intelligenciahányados fokozása, ami szintén tovább növelné a társadalmi egyenlőtlenségeket, hiszen ez azzal járna, hogy nekik jobb képességeik lennének.

Egyesek szerint ez utóbbi elmondható a génterápiáról is, amivel nem értek egyet. Jelenleg is számos olyan kezelés létezik, aminek költsége igen magas, mégsem tapasztalható negatív bánásmód azokkal szemben, akik nem engedhetik meg maguknak, sőt, éppen ellenkezőleg (lásd pl. adománygyűjtések, az SMA-s kisfiú, Zente története^{iv}).

Azonban itt is felmerülhet számos kockázat. Egyrészt, hogy amennyiben öröklődő betegséget szüntetünk meg génterápiával, az etikus-e az utódokra nézve (hiszen elképzelhető, hogy mégis

kiújul később a betegség vagy egy olyan gént távolítunk el, ami akár hasznos is lehet, pl. a sarlósejtes anémiáért felelős gén hasznos a malária ellen^v). Másrészt az is kérdés, akár szomatikus, akár csírasejtes génterápiáról van szó, előfordulhat-e, hogy a génmódosítás vagy szerkesztés hatására egyéb tényezők is megváltoznak?

Ezek izgalmas kérdések, amelyeknek a megválaszolását több nézőpont szerint is meg lehet vizsgálni. A legfőbb kérdés azonban, hogy érdemes-e egyáltalán belevágni egy ilyen beavatkozásba vagy kutatásba?

III. KI A SÉRTETT?

Kié a gén vagy génállomány? Hiszen öröklés útján továbbadjuk az utódoknak; a gén információt tartalmaz egy emberről, vagy akár a felmenőiről.

Az UNESCO által 1977-ben elfogadott az Emberi Génállomány és Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának 1. cikke alapján „*Az emberi génállomány az emberi család tagjai közötti alapvető egységnek, valamint eredendő méltóságuk elismerésének és változatosságuknak alapját képezi. Szimbolikus értelemben ez az emberiség örökségét képezi.*” Az emberiség örökségével pedig nem rendelkezhet senki, mivel mindenkié.

Az emberiség közös örökségének koncepciójáról Christopher C. Joyner írt, melynek alapján az öt elemből épül fel.^{vi}

Az első ilyen elem azt mondja ki, hogy ami az emberiség közös öröksége, az senkinek sem tartozik a tulajdonába. A szuverén állam is távol marad tőle, mivel jogilag az egész területet a nemzetközi közösség irányítja.

A második eleme, hogy a közös területtel kapcsolatos döntések esetében az egyetemes népiérdekek élvezzenek elsőbbséget.

A harmadik a gazdasági előnyről szól, melynek értelmében bármelyik közös terület kiaknázása esetében az abból származó erőforrás megoszlik. Az emberiség közös örökségének rendszerében a kereskedelmi vagy magánnyerességgel foglalkozó ügynökségeket csak akkor lehet megfelelőnek tekinteni, ha az egész emberiség közös javára törekedve cselekednek.

A negyedik eleme, hogy a terület használatát kizárólag békés célokra kell korlátozni.

Az ötödik és egyben utolsó, hogy a közös örökség alá eső rezsimek tekintetében a tudományos kutatásokat minden nép javára végzik, nem csak az azt támogató állam vagy kormány javára. Az ilyen kutatások tudományos eredményeit szabadon és nyilvánosan lehet

felhasználni, a nagyobb tudományos együttműködés és a szélesebb körű ismeretek előmozdításának reményében.

Milyen okai lehetnek azonban annak, hogy a génállományt az UNESCO által elfogadott nyilatkozat, még ha szimbolikus értelemben is, az emberiség közös örökségének tekinti? A teremtéstörténet szerint Isten teremtette Ádámot és Évát, akiknek gyermekeik révén népesedett be a Föld. Mivel mindenki egy apától és anyától származik, ezért az emberiségnek a génállománya közös. A Biblia így fogalmaz: „... az egész emberiséget Isten egy vérből teremtette”^{vii}. Ebből következik, hogy valamennyi ember egy fajhoz tartozik.

Az evolúció szemszögéből nézve azonban a génállomány külső körülmények hatására is változik, akár földrajzi területtől függően eltérő lehet. Ez azt jelenti, hogy mindenkinek egyedi génállománya van és egyedi adottságokkal, tulajdonságokkal rendelkezik. Az evolúció lényege ugyanis, hogy az örököltető tulajdonságok megváltoznak a generációk során át.

Jogi szempontból azért lényeges kérdés, hogy elfogadjuk-e, hogy a génállomány az emberisége, vagy sem, mert ez a kulcsa annak, kit tekintünk a Btk. 168. § tényállása szerinti (beavatkozás az emberi génállományba) bűncselekmény sértettjének. Ha ugyanis az emberisége, akkor a társadalmat sérti, ha az egyéné, az egyént. Ennek pedig a bűncselekmény társadalomra veszélyességének szempontjából is jelentősége van.

Az UNESCO által elfogadott egyezmény alapján az emberi génállomány univerzális jogi tárgy. Ilyen jogi tárgyak esetén nincs jelentősége a beleegyezésnek, mert az egyén nem rendelkezhet a közösség javai felett.^{viii} Ebben az esetben a bűncselekmény sértettje a társadalom, vagy ha úgy tetszik, az emberiség.

Ebből a szempontból hasonló bűncselekmény például a vérfertőzés. A társadalmat tekinthetjük sértettnek abban az esetben, ha a közösségnek annyira lényeges érdeke fűződik ahhoz, hogy egészséges utódok szülessenek, hogy a résztvevők beleegyezése sem zárhatja ki a büntetendőséget.^{ix}

Míg a vérfertőzés következtében az utódok egészségügyi károsodást szenvedhetnek, addig a genetikai beavatkozásnak köszönhetően ez a folyamat az ellenkező irányba mozdulhat el. Mint már korábban kifejtettem, nemcsak az egészségi állapot, de egyes tulajdonságok (képességek) is befolyásolhatók. Ráadásul az egyén akkor tud hatékonyan hozzájárulni a közösség építéséhez, ha egészséges és jó a közérzete.

Nem szabad megfélemlkezni a betegségek pszichológiai hatásairól sem. A rossz közérzet, gyengeség, levertség nem eredményezhet lelkes munkavállalókat vagy vállalkozókat, családok alapítani vágyó fiatalokat. Ez azt jelenti, hogy meghatározó lehet az egyén döntéseire nézve.

Jelenlegi uralkodó álláspont elveti a genetikai állomány orvosi beavatkozás útján történő megváltoztathatóságát, azzal érvelve, hogy az emberiség öröksége. Érdekes azonban elgondolkozni azon, hogy ez a szemlélet nem akadályozza-e az orvostudomány fejlődését, valamint valóban tekinthetjük-e annak. Hiszen az UNESCO által elfogadott egyezmény szerint szimbolikus értelemben az emberisége. Kérdés azonban, hogy ehhez a szimbólumhoz milyen mértékben és miért ragaszkodunk.

Álláspontom szerint egyszerűbb és megfoghatóbb lenne az az elgondolás, amely szerint az az egyén a sértett, akinek a génállományába megfelelő tájékoztatás és beleegyezése nélkül beavatkoztak, hiszen a büntetőeljárásban is ő tudna fellépni. Tény ugyanakkor, hogy a módosított gének generációk sorsát befolyásolhatják.

IV. AZ ÖNRENDELKEZÉSI JOG, MINT ÉRV

Az önrendelkezési jogot érvként elsősorban az utódoknál szokás felhozni, hiszen a génállomány megváltoztatása, módosítása az ő génjeiket is érinti. A meg nem született utódok nem tudnak befolyást gyakorolni a felmenők döntéseire, éppen ezért merül fel annak a veszélye, hogy saját testük, egészségük feletti rendelkezési joguk csorbul.

Az önrendelkezési jogot az emberi méltósághoz való jogból vezette le az Alkotmánybíróság. Az önrendelkezési jog lényege, hogy az embernek joga van saját testét és sorsát érintő döntéseket hozni. A 43/2005. (XI. 14.) Alkotmánybírósági határozat így fogalmaz: *„Az alkotmánybírósági gyakorlat alapján megállapítható, hogy az (emberi méltóságról szóló alkotmányi rendelkezés) széles körű védelemben részesíti a szabad, tájékozott és felelősségteljes döntésre képes ember saját teste és sorsa feletti rendelkezési jogát.”*

Az önrendelkezési jog gyakorlása magába foglalja az önsorsrontó döntés lehetőségét. *„Önmagának mindenki árthat, s vállalhat kockázatot, ha képes a szabad, tájékozott és felelős döntésre.”*^x Az Alkotmánybíróság tehát megfogalmazta az önrendelkezési jog gyakorlásának feltételeit, mely szerint szabad, tájékozott és felelős döntésre való képesség szükséges hozzá.

A szabad döntés azt jelenti, hogy a döntéshozót nem lehet kényszeríteni, befolyásolni, biztosítani kell, hogy önrendelkezési jogát önkéntesen gyakorolja.

A tájékoztatás elengedhetetlen ahhoz, hogy az illető mérlegelni tudja a következményeket. Ugyanígy vonatkozik ez az egészségügyi önrendelkezési jog gyakorlására, melyet az Eütv. 13. § (8) bekezdése is rögzít: „*A betegnek joga van arra, hogy számára érthető módon kapjon tájékoztatást, figyelemmel életkorára, iskolázottságára, ismereteire, lelkiállapotára, e tekintetben megfogalmazott kívánságára, valamint arra, hogy a tájékoztatáshoz szükség esetén és lehetőség szerint tolmácsot vagy jelnyelvi tolmácsot biztosítsanak.*” A felelősségteljes döntéshez érettség szükséges, ami azt jelenti, hogy az egyénnek rendelkeznie kell azzal a belátással, ami elengedhetetlen ahhoz, hogy mérlegelni tudjon. Az Alkotmánybíróság kizárta például az önrendelkezési jog érintettségét a gyermekek kötelező védőoltásról szóló határozatában.^{xi}

Az önrendelkezési jognak több aspektusa létezik: az egészségügyi, szexuális, reprodukciós, információs és perbeli önrendelkezési jog. A témám szempontjából az első a releváns. Az Eütv. 15. § (2) bekezdése alapján az önrendelkezési jog magában foglalja, hogy a beteg szabadon döntse el, kíván-e egészségügyi ellátást igénybe venni, mely beavatkozások elvégzésébe egyezik bele vagy melyeket utasítja vissza. A (3) bekezdés értelmében a betegnek joga van részt venni a kivizsgálását és kezelését érintő döntésekben. Az Eütv.-ben foglalt kivételektől eltekintve az egészségügyi beavatkozás feltétele, hogy a beteg megtévesztéstől, fenyegetéstől és kényszersztől mentes, megfelelő tájékoztatáson alapuló beleegyezését adja.

A befolyásmentesség alól a genetikai tanácsadás sem jelent kivételt, hiszen itt is az egyik fő elv az autonómia. A genetikai információ rendelkezésre állásának köszönhetően a betegek maguk dönthetik el, mire használják a megtudottakat. Ebbe az is beletartozik, hogy a betegnek joga van arról is dönteni, hogy meg akarja-e ismerni a vizsgálat eredményét vagy sem.^{xii} A genetikusoknak és tanácsadóknak a feladatuk csak arra terjed ki, hogy tájékoztatást nyújtsanak a vizsgálat eredményeiről és lehetőségekről.^{xiii}

Etikai cél továbbá az értéksemlegesség megőrzése. A genetikai szakértő nem bírálhatja, nem mondhat véleményt az információ megszerzéséről és felhasználásáról. Az ő feladata csupán segítség nyújtása a lehetséges megoldások közötti választásban.^{xiv}

Az önrendelkezési jog az egyén saját teste és sorsa feletti rendelkezést foglalja magába. Ez egyben korlátot is jelent arra vonatkozóan, hogy más önrendelkezési jogát nem lehet akadályozni vagy elvonni. Ebből adódik az a nehézség, miszerint az utód önrendelkezési joga sérülhet a felmenő önrendelkezési jogának gyakorlása által, hiszen annak génállományát örökli. Gyakran megfogalmazódik az a korábban emlegetett érv, melyet az UNESCO által elfogadott Emberi Génállomány és Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának 1. cikke említ, ami alapján az emberi génállomány szimbolikus értelemben az emberiség öröksége. Ebből következik,

hogy azt nem szabad néhány embernek szándékosan, mesterségesen és önkényes módon megváltoztatni, az emberiségnek nem szabad a természet folyamataiba beavatkozni. A megszületendő gyermeknek joga van saját, beavatkozástól mentes génállományához. Örökölhető genetikai változás okozása esetén ez a jog sérül.^{xv}

A másik oldalon viszont nyomós érveket találunk e gondolatmenet ellen. Mi a jobb egy gyereknek: ha súlyos, gyógyíthatatlan betegséggel vagy rendellenességgel születik, vagy ha átlagosan jó esélye van az egészséges életre? Ez függ a beavatkozás hatékonyságától is. Ennél nehezebb kérdés, hogy melyik jobb egy gyermeknek: ha meg sem születik, vagy ha mesterségesen megváltoztatott genommal jön világra? Ez utóbbi kérdésre nincs válasz, mivel nem tudjuk, milyen, ha valaki nem születik meg, azonban társadalmi szempontból mégis van jelentősége.^{xvi} A gyermekvállaláshoz való hajlandóság függhet attól, hogy a szülő aggódhat-e amiatt, hogy a gyermeke fog-e valamilyen betegségtől, rendellenességtől szenvedni vagy sem. Egy másik érvelés szerint a gyermeknek joga van egészségesen születni, elkerülhető, megszüntethető genetikai károsodástól mentesen.^{xvii}

A kérdés hasonlít ahhoz, amit egészségügyi kezelések, beavatkozások előtt fel szoktak tenni maguknak a szakemberek: melyik az a döntés, ami többet használ, mint árt? Használ-e, ha az önrendelkezési jog sérthetatlenségére hivatkozva elvetjük a csírasejtes génterápiát, vagy az használ-e többet, ha engedélyezzük, lehetőséget adva az utódoknak egészségesen születni? Abba is érdemes belegondolni, hogy olyasmit védünk, ami *még* nem létezik: bizonytalan annak a kimenetele, hogy megszületnek-e egyáltalán az utódok. Alkotmányos védelem a magzatot illeti meg^{xviii}, azonban erről csak fogantatás után beszélhetünk, addig nem.

Ebből adódik, hogy a jelenlegi magyar jogszabályok, melyek a magzattal vagy még meg nem született leszármazottakkal kapcsolatos, kissé ellentmondásos. A magzatot ugyanis nem illeti meg abszolút védelem abban a tekintetben, hogy az anya önrendelkezési joga révén élhet az abortusz lehetőségével, de azt már nem engedi meg a jogalkotó, hogy az életminőség javítása, a hosszú és egészséges élet érdekében a leszármazottak önrendelkezési jogát korlátozni lehessen.

Azt nem kívánom vitatni, hogy amennyiben az utódokra is hatással van a beavatkozás, sérül az önrendelkezési joguk, mert egyértelmű, hogy nem lehet tájékoztatni vagy hozzájárulást kérni attól, aki még meg sem született. Véleményem szerint ebben a kérdésben fontossági sorrendről van szó, ami az egészség és más alapvető jogok körül forog. A jelenlegi szabályozás ezek kollízióját az egészség és életvédelem hátrányára oldja fel, ami számomra azt jelenti, hogy

nem megfelelőek a prioritások. Sokkal hatékonyabb lenne a problémára részletes szabályozást kidolgozni, mint tilalmakat megfogalmazni.

V. GÉNTERÁPIA HELYETT TERHESSÉG MEGSZAKÍTÁSA?

A 536/2014. Európai Parlament és Európai Tanács közös rendeletének értelmében nem végezhető olyan génterápiás klinikai vizsgálat, amely módosítja az alany csíravonalának genetikai azonosságát (90. cikk). A rendelet Magyarországon is közvetlen hatállyal bír, a magyar jogi szabályozás szankciókkal kívánja biztosítani ennek betartását. A tudomány jelenlegi állása azonban képes arra, hogy ilyen beavatkozást embriókon végezzen, bár megjegyzendő, hogy nem kockázatmentesen.

Nem tilos azonban az ún. prenatalis és preimplantációs géndiagnosztika. (E két eljárásra a 2008. évi XXI. törvény 3. § (1) bekezdésének j) pontja alapján a törvény a genetikai teszt fogalmát használja.)

A prenatalis géndiagnosztika a születés előtti géndiagnosztikát jelenti. Ez a fogalom azokat a módszereket és eljárásokat foglalja magába, amelyek segítségével az embrió vagy magzat egészségi állapotáról információt nyerhetünk. Ennek keretében akár olyan betegségek is felfedezhetők, amelyek a terhesség befejezését indokolják. Ez a fajta vizsgálat azt teszi lehetővé, hogy a magas genetikai kockázattal bíró szülők számára megelőzhető legyen a beteg utód születése, valamint az utód vállalását segíti elő negatív diagnosztikus eredmény esetén.^{xix} Ezzel szemben a preimplantációs géndiagnosztika a beágyazódás előtti genetikai diagnosztikát jelenti. Ez azon párok esetében jelenthet megoldást, akik a terhesség megszakításának gondolatát nem tudják elfogadni. A módszer alapja, hogy a hat-nyolcsejtes előébrényből egy-két sejt úgy távolítható el, hogy az ébrény további fejlődése nem károsodik. Az eltávolított sejteket megvizsgálják, melynek során megállapítják, mely előébrények érintettek egy adott genetikai betegségben, s csak az egészségeseket juttatják vissza az anyaméhbe.^{xx}

A prenatalis diagnosztika során egy spontán fogant terhesség vizsgálata után van lehetőség dönteni annak megtartásáról vagy megszakításáról, míg a preimplantációs géndiagnosztikára a mesterséges megtermékenyítés eljárása során, a szervezeten kívüli előembriók vizsgálatáról van szó.^{xxi}

Látható tehát, hogy spontán terhesség esetén csak annak befejezésére, illetve mesterséges megtermékenyítés során preimplantációs géndiagnosztikára van lehetőség, arra

azonban nem, hogy az utód génállományát egy súlyos genetikai betegség miatt megváltoztassuk annak érdekében, hogy ne kerüljön sor a terhesség megszakítására.

Ebből következik, hogy bár a tudomány fejlettsége által nem lenne lehetetlen a terhesség megszakítása helyett a génmódosítást választani, a fenti rendelet miatt ez nem lehetséges. Ennek megváltoztatására azonban hazai jogszabálmódosítás keretében nem kerülhet sor, csak uniós szintű jogalkotásról lehet szó.

VI. DE LEGE FERENDA JAVASLATOK

A jelenlegi szabályozás számos szempontból újítható.

Az egyik ilyen észrevételem azt összefüggésében érinti. A Btk. értelmezésekor ugyanis az Eütv.-ben meghatározottakat is figyelembe kell venni. Egyes országok (Németország, Svájc) ágazati törvényekbe foglalták mind a tiltó, mind a megengedő rendelkezéseket. A magyar jogi szabályozás azonban úgy épül fel, hogy a büntetőjogi szankciókat a Btk. tartalmazza.

A korábbi Büntető Törvénykönyv, az 1978. évi IV. törvény a 173/A § (3) bekezdésében utalt az egészségügyről szóló törvényre. („*Nem büntethető az (1)–(2) bekezdésben meghatározott cselekmény miatt, aki a beavatkozást az egészségügyről szóló törvényben meghatározott célból hajtja végre.*”) A jelenleg hatályos Btk. azonban ennek a törvénynek az említését teljes egészében mellözi.

Véleményem szerint a Btk. 168. § (1) bekezdésében megfogalmazott rendelkezés alaposabb lenne, ha utalna a csírasejtes génterápia fogalmára.

Nem tartom elég pontosnak továbbá az Eütv. megfogalmazását, hiszen azt mondja ki, hogy a génállomány megváltoztatására irányuló vagy azt eredményező kutatásnak, beavatkozásnak nem lehet célja az utódok genetikai állományának megváltoztatása. Mi történik akkor, ha nincs ilyen cél, azonban menthető okokból, a tudomány nem elégséges fejlettsége miatt, az mégis megtörténik? Feltételezem, hogy a jogalkotó az ilyen eseteket el akarja kerülni. Ennek okán az Eütv. meghatározhatna egy olyan kikötést, mely tartalmazná, hogy amennyiben az eljárás nem kellően biztonságos annak érdekében, hogy csak a kijelölt genom módosuljon, azt nem lehet elvégezni.

Javaslom, hogy a hazai jogi szabályozás a megfelelő tudományos szakkifejezések használatával és azok jogi meghatározásával rendelkezzen. Ezen belül meg lehetne határozni a csírasejtes és szomatikus génterápia törvényben használt konkrét és megfelelően körülhatárolt fogalmát.

Egyetértek azzal a javaslattal, miszerint felesleges a Btk.-beli különbségtétel emberi, magzati vagy embrió génállománya között. Az emberi génállomány egy összefoglaló meghatározás, magában foglalva a magzati és embrionális génállomány kifejezéseket is.^{xxii}

Szintén osztom azt a véleményt, hogy az örökítőanyag kifejezés pontosabban határozza meg a védendő jogi tárgyat.^{xxiii}

Álláspontom szerint azonban ennek a kifejezésnek a tartalmát is érdemes meghatározni. Ezek olyan tudományos szakszavak, melyeknek a magyar jogszabályok még nem tulajdonítottak konkrét jelentést, pedig a jogértelmezéshez elengedhetetlen lenne. Ennek kidolgozását szakértők bevonásával javaslom meghatározni, amit az Eütv. értelmező rendelkezéseibe lehetne foglalni.

Szintén az Eütv. értelmező rendelkezési között tartom célszerűnek a szomatikus és csírasejtes génterápia meghatározását, előbbire a Btk. a záró részében, az értelmező rendelkezések között utalást lehet tenni.

A javaslatom tehát így hangzana:

„Aki az emberi örökítőanyagon csírasejtes génterápia céljából beavatkozást végez, büntetett miatt egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.”

„A büntetés két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztés, ha a csírasejtes génterápia az örökítőanyag megváltozását idézi elő.”

Felhasznált irodalom:

ⁱ Szebik Imre: Az emberi génterápia etikai kérdései, In: Világosság c. folyóirat 2005/I., 26. oldal

ⁱⁱ Szebik 2005/I., 27. oldal

ⁱⁱⁱ Szebik 2005/I., 35. oldal

^{iv} Zente történetéről lásd: https://index.hu/belfold/2020/01/27/a_kezelesek_utan_labra_allt_az_sma-s_zente/ Utolsó letöltés: 2021. 01. 16.

^v Szebik 2005/I., 29. oldal

^{vi} Joyner, Christopher: Legal implications of the concept of common heritage of mankind. International and Comparative Law Quarterly. 1986. p.190–199 <https://www.jstor.org/stable/759101?seq> Utolsó letöltés: 2020. 12. 10.

^{vii} Károli Gáspár református Biblia, Budapest, Kálvin János Kiadó, 2008., Apostolok cselekedetei 17, 26

^{viii} Roxin: Strafrecht, Allgemeiner Teil. Band 1. Grundlagen, p. 555.

^{ix} Pintér Jenő: A sértett belezegyzésének elméleti kérdései, In: A Budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának Aktái, Tomus XVIII. Budapest, 1976. 53. oldal

^x 21/1996. (V.17.) Alkotmánybírósági határozat

^{xi} 39/2007. (VI.20.) Alkotmánybírósági határozat

^{xii} ten Have, Henk: A genetika és társadalom. A genetizálódás és genetikai információ társadalmi-kulturális hatása, In: Világosság, 1992/2 p. 63.

^{xiii} Collins, F. S.: „Medical and ethical consequences of the Human Genoma Projekt”, In: The Journal of Clinical Ethics, 1991., 2. köt.4., p. 260-267

^{xiv} ten Have, Henk: A genetika és társadalom. A genetizálódás és genetikai információ társadalmi-kulturális hatása, In: Világosság, 1992/2 p. 63.

^{xv} Szebik 2005/I., 28. oldal

^{xvi} Szebik 2005/I., 30-31. oldal

^{xvii} Szebik 2005/I., 28. oldal

^{xviii} 48/1998. (XI.23.) Alkotmánybírósági határozat, Alaptörvény II. cikk: „... a magzat életét a fogantatástól kezdve védelem illeti meg.”

^{xix} Bán Z. – Papp Z. (2006.): Prenatális és preimplantációs diagnosztika. Magyar Tudomány, 2006/3. 322-329. Letöltve 2015. május 15-én az Elektronikus Periodika Archivum és Adatbázis weboldalról: <http://www.epa.oszk.hu/00600/00691/00027/10.html> Utolsó letöltés: 2020. október 28.

^{xx} Ibid.

^{xxi} Ibid.

^{xxii} Dr. Kovács Gábor - Dr. Németh Imre - Dr. Gellér Balázs: Az egészségügyi beavatkozás, az orvostudomány kutatás rendje és az egészségügyi önrendelkezés elleni bűncselekmények szabályozására az új Büntető

Törvénykönyvben c. tanulmány, In: Büntetőjogi kodifikáció 2005. év I. szám 15. oldal file:///C:/Users/User/Downloads/bjk_2005-1.pdf Utolsó letöltés: 2020. október 30.

^{xxiii} Uo. 15. oldal

Joghallgatók Önképző Szervezete Szakkollégium

Közösség, szakmaiság, lehetőség

Hozd ki a legtöbbet egyetemi éveidből a Joghallgatók Önképző Szervezete Szakkollégium segítségével!

A Joghallgatók Önképző Szervezete Szakkollégiumnak célja -immáron nyolcadik éve-, hogy az egyetemi oktatás kiegészítéseként olyan **közösséget** teremtsen a hallgatóknak, ahol nem csak a szakma **gyakorlati** oldalát ismerhetik meg, hanem egy életre szóló, generációkon átívelő közösség tagjaivá válhatnak, amit mi csak úgy hívunk magunk között, hogy JÖSz család.

JOGTUDOMÁNY

Az egyetemi oktatást
kiegészítő szakmai
többség

MŰVELŐDÉS

Szórakozás, kultúra,
kikapcsolódás, amely
során életre szóló
közösség épül

SZERETETSZOLGÁLAT

Felelősségünk és
kötelességünk, hogy
együtt segítsünk
másokon

Kurzusok

Az Egyetemek oktatói,
illetve gyakorló
jogászok által tartott
heti rendszerességű, a
jog legkülönbözőbb
területeivel foglalkozó
interaktív
foglalkozások.

Kollégium

A JÖSz nem csak
szakmai szervezet,
hanem egy egyetemi
éveken túlmutató
közösség is, melynek
kollégiumi épületünk
ad otthont.

Nyelvi képzés

Idegen nyelvi
képzésrendszerünk
által javíthatod
munkapiaci
versenyképességed.

<https://www.facebook.com/joghallgatok/>

@joszkoli

<http://josz.elte.hu>

JÖSz Jogtudományi Szemle
2020/2. szám